

Agder Vitenskapsakademi – Årbok 2018

AGDER
VITENSKAPSAKADEMI
AGDER ACADEMY
OF SCIENCES AND
LETTERS

Årbok 2018

REDAKSJON

Ernst Håkon Jahr, Ragnar Thygesen

BILDEREDAKTØR

Olav Breen

NOVUS FORLAG
OSLO – 2019

© 2019 Novus AS, Agder Vitenskapsakademi og forfatterne.

ISBN 978-82-8390-027-9

ISSN 0809-7283

Omslag: Geir Røsset

Trykk: LaserTrykk.no

Font: Adobe Garamond Pro

Papir: Munken Cream 100g

Agder Vitenskapsakademi

Postboks 422

4604 Kristiansand

www.agdervitenskapsakademi.no

E-post: agder.vitenskapsakademi@uia.no

Telefon: +47 38 14 19 57

Det må ikke kopieres fra denne boka i strid med åndsverkloven eller avtaler om kopiering inngått med KOPINOR, interesseorgan for rettighetshavere til åndsverk.

Foto: Jørgen Gommæs / Det kongelige hoff.

Hennes Kongelige Høyhet Kronprinsesse Mette-Marit,
Agder Vitenskapsakademis beskytter.

INNHold

Forord	10
Statutter for Agder Vitenskapsakademi	11
Statutter for priser og stipender	13
Prisvinnere 2004–2018	16
Matrikkel	18
Årsmelding for 2018	34

VINTERMØTE

Referat fra vintermøtet 1. februar	40
SIGBJØRN SØDAL	
Partilandskapet i Norge – kartlagt av velgerne gjennom 40 år	41
ERNST HÅKON JAHR	
“Skolemesternes konge” Andreas M. Feragen – 200 år	48

VÅRMØTE/ÅRSMØTE

Referat fra vårmøtet og årsmøtet 26. april	54
ELSA ALMÅS OG ESBEN ESTHER PIRELLI BENESTAD	
Sexologi som fag	

SOMMERMØTE

Referat fra sommermøtet 30. august	68
THOR EINAR HANISCH	
Da Distriktshøgskolen kom til Sørlandet	69

MICHAEL CUSTODIS	
Sorg – tvang – motstand. Musikk i leirene: Norge 1940–45	75

FELLESMØTE AVA OG NTVA

Referat fra felles medlemsmøte i Agder Vitenskapsakademi og Norges Tekniske Vitenskapsakademi 13. september	96
ROBIN ANDRÉ ROLFHAMRE	
Musikkkforskning og -utøving i kontekst: tidligmusikken som sosial praksis	97
ANNA ZAYTSEVA	
I ⁴ Helse: møteplass, tilrettelegger, opplæringsverksted innen helse og velferd	105

HØYTIDSMØTE OG ÅRSFEST

Referat fra høytidsmøte og årsfest 26. oktober	110
ERNST HÅKON JAHR	
Velkommen til årsfesten	111
ÅRSTEIN JUSTNES	
Hilsen fra de nye medlemmene	115
JOACHIM DORFMÜLLER	
Fra folketone til tolvtone. About life and work of Kjell Mørk Karlsen	117
MARGRETHE WOLD	
Stephen Hawking's utrolige liv og banebrytende forskning	130
IDA BULL	
Hilsen fra gjestende akademier	138
FRANK REICHERT	
Hilsen fra Universitetet i Agder	141
Sammendrag av begrunnelsen for Sørlandets kompetansefonds forskningspris 2018	144

HALVOR KNUTSEN	
Takketale for Sørlandets kompetansefonds forskningspris	145
ELSA ALMÅS	
Takk-for-maten-tale	149

POZNAŃ CHAPTER OF AGDER ACADEMY

JACEK WITKOŚ	
2018 Report on activities in 2018	154
By-laws for Poznań Chapter of Agder Academy	157
Members of the Poznań Chapter in 2018	158
ERNST HÅKON JAHR	
On the occasion of professor Jacek Fisiak's decoration, October 10th, 2018: Knight of 1st Class of the Royal Norwegian Order of Merit	159

NOBELMØTE 29. november

HANS HERLOF GRELLAND	
Nobelprisen i fysikk	164
MOHAMMAD AZAM MANSOOR	
Nobelprisen i kjemi	167
CHRISTIAN KERSTEN	
Nobelprisen i fysiologi/medisin	170
SIGBJØRN SØDAL	
Sveriges Riksbanks pris i økonomisk vitenskap til minne om Alfred Nobel	172
ESBEN ESTHER PIRELLI BENESTAD	
Nobels fredspris	175
LEIV STORESLETTEN	
Abelprisen	181

IRIS NGUYEN DUY	
Holbergprisen	184

ANDREAS M. FERAGENS 200-ÅRSJUBILEUM I 2018

JAN KLØVSTAD	
200-årsjubileet for Andreas Martinus Feragen, “Skolemesternes konge”	192
Jubileumsseminar 4. juni Arrangør: Agder Vitenskapsakademi i samarbeid med Universitetet i Agder	198
DAGRUN SKJELBRED	
Leseopplæring omkring 1860, og Andreas Feragens syn på den grunnleggende leseopplæringa	199
RAGNAR THYGESEN	
Innsikt i barnesinnet som grunnlag for undervisning og oppdragelse. Om røttene til Feragens pedagogiske program	214
Fra jubileumsmarkeringa i Tvedestrand og Holt 21. – 22. juli	
ERNST HÅKON JAHR	
“Skolemesternes konge” Andreas M. Feragen – 200 år Tale i Holt kirke 22. juli	223

ANNET

PETER TRUDGILL	
Doctor honoris causa University of British Columbia, Vancouver, November 30, 2018: Dr. honoris causa address	228

BIDRAGSYTERE 231

FORORD

Agder Vitenskapsakademi sender med dette ut årboka for virksomhetsåret 2018.

Forlag for årboka for 2017 var Portal forlag, som nå er gått inn i forlaget Cappelen/Damm. Fra og med årboka for 2018 blir det Novus forlag, Oslo, som utgir Akademiets årbok. Opplegg og disposisjon blir likevel som i tidligere år, og årboka gir et dekkende bilde av aktiviteten i Akademiet i året 2018.

Ved sida av de faste akademimøtene – vintermøte, vårmøte, sommermøte og årsfest – og nobelmøtet i månedsskiftet november/desember har det også i 2018 vært fellesmøte med Norges Tekniske Vitenskapsakademi. I tillegg var Akademiet i 2018 tungt inne i seminar, arrangement og feiringer ved Universitetet i Agder, i Tvedestrand og Holt i forbindelse med 200-årsjubileet for kirkesanger og lærer Andreas M. Feragens fødsel. Årboka bringer foredrag, rapport og bilder fra dette jubileet.

Vårt medlem professor Peter Trudgill, som i 11 år underviste i engelsk ved UiA, blei i 2018 utnevnt til æresdoktor ved University of British Columbia i Vancouver, Canada. Den talen han holdt ved æresdoktorseremonien, om ikke å diskriminere folk på grunnlag av språk eller dialekt, er også med i denne årboka.

Vi takker alle som har bidratt til årboka med tekst og/eller bilde. Uten stor velvilje fra alle bidragsyterne, som en finner i ei liste bak i boka, ville det ikke ha vært mulig å lage ei så omfattende årbok.

Kristiansand, 20. april 2019

Ernst Håkon Jahr
preses

STATUTTER

Agder Vitenskapsakademi, stiftet 27.10.2002

§1

Agder Vitenskapsakademi (Agder Academy of Sciences and Letters) har til formål å fremme alle former for vitenskapelig virksomhet og forståelsen for vitenskapens betydning. Virksomheten har ikke erverv til formål. Virksomhetens formål søkes realisert ved bl.a. å arrangere møter, konferanser og foredrag, å arrangere prisoppgaver og dele ut vitenskapelige priser, samt å bistå og formidle studieplasser ved samarbeidende læresteder i inn- og utland og legge til rette for utveksling av forskere.

§2

Akademiet har maksimalt 205 tellende medlemmer: 1) fra Agder (100 plasser), 2) fra resten av landet (50 plasser) og 3) utenlandske (50 plasser), dessuten 4) æresmedlemmer (maksimalt 5). Betegnelse gjelder bopel, ikke nasjonalitet eller statsborgerskap. Ved flytting kan derfor et medlem skifte gruppetilhørighet. Fra og med det år et medlem fyller 70 år, går det ut av den antallsbegrensede medlemsmasse, men beholder alle rettigheter som medlem.

Det bør sikres en rimelig fordeling av medlemmer mellom de ulike fagområdene. Medlemmene har innsynsrett ved innvalg, en rett som effektueres ved oppmøte i sekretariatet. Innvalg av medlemmer skjer etter begrunnet forslag fra minst to av Akademiets medlemmer. Fristen for å sende inn forslag fastsettes av styret. Styret skal hvert år avgjøre hvor mange ledige plasser som kan fylles i hver medlemskategori. Styret behandler og prioriterer mellom forslagene før de blir sendt til skriftlig avstemning blant medlemmene. Styrets prioritering skjer etter en vurdering av vedkommendes dokumenterte vitenskapelige kompetanse eller kunstneriske innsats. Innvalg skal bekreftes i medlemsmøte. Eventuelle nærmere bestemmelser om innvalg fastsettes av styret.

Valg av æresmedlemmer foretas av Akademiets medlemmer fra Agder etter forslag fra styret. Den foreslåtte må ha $\frac{3}{4}$ av de avgitte stemmer for å bli valgt. Eventuelle nærmere bestemmelser om valg av æresmedlemmer fastsettes av styret.

Styret kan bestemme å opprette avdelinger av Akademiet andre steder enn på Agder dersom det anses ønskelig for utvikling av eller støtte til Akademiets virksomhet. For å sikre nær forbindelse mellom Akademiet og Akademiets avdeling(er), er preses, eller den preses utpeker, fullt medlem av avdelingen(e). Styret bevilger årlig støtte til avdelingen(e) på det første styremøtet hvert år. Styret kan også bevilge forsknings- og reisestipender. Slike bevilgninger avpasses etter akademiets generelle økonomi.

Akademiet har også assosierte medlemmer. Som assosierte medlemmer av Akademiet kan innbys vitenskapelig interesserte personer og bedrifter og institusjoner som bidrar til å fremme Akademiets formål. Styret avgjør hvilke privatpersoner og bedrifter og institusjoner som skal innbys som assosierte medlemmer. Liste over assosierte medlemmer trykkes i Akademiets årbok.

STATUTTER

Akademiets høytidsdag er den fredag som er nærmest akademiets stiftelsesdag 27. oktober. På høytidsdagen arrangeres en sammenkomst for medlemmer og inviterte gjester, der en fremstående forsker inviteres til å holde foredrag over et vitenskapelig tema, nye medlemmer hilses velkommen i akademiet, medlemmer som er avgått ved døden siste år minnes, og vitenskapelige priser deles ut.

§3

Akademiet ledes av årsmøtet, der alle medlemmene har adgang og stemmerett, og styret, som er valgt av årsmøtet. Akademiets daglige arbeid drives av et sekretariat med akademisekretæren som leder. Akademisekretæren velges av årsmøtet for ett år av gangen, og rapporterer til styret.

Årsmøtet holdes i første halvår. Mellom årsmøtene holdes det medlemsmøter.

a) Årsmøtet er akademiets høyeste myndighet. Styret kaller inn til årsmøtet med tre ukers varsel. Styret kan også innkalle ekstraordinært årsmøte med samme frist. Årsmøtet treffer vedtak om årsmelding, regnskap, og valg. Årsmøtet velger valgkomite på fire medlemmer. Valgkomiteen velges for tre år.

b) Styret velges av årsmøtet og består av preses og fire medlemmer. Det velges også første, andre og tredje varamedlem. Preses og fire styremedlemmer velges for to år. Styret konstituerer seg selv og velger visepreses blant styremedlemmene. Visepreses bør representere en annen vitenskap enn preses. Preses er styrets leder og Akademiets talsmann utad. Styret har som oppgave å ivareta Akademiets vitenskapelige og økonomiske interesser.

§4

Styret legger hvert år fram årsberetning og revidert regnskap for behandling på årsmøtet. Revisor oppnevnes av styret for hvert regnskapsår. Akademiets årbok legges fram på et medlemsmøte så snart den foreligger. Årboka inneholder bl.a. Akademiets matrikkel.

§5

For å kunne fremmes for årsmøtet må forslag til endring i disse statutter komme inn til styret minst en måned før årsmøtet. Forslag må gjøres kjent for medlemmene sammen med innkallingen til årsmøtet. Til vedtak kreves 2/3 flertall.

§6

Akademiet kan kun oppløses etter innstilling av styret, og etter vedtak med minst 2/3 flertall i to på hverandre følgende ordinære årsmøter. Ved eventuell oppløsning tilfaller Akademiets formue Universitetet i Agder.

(Statuttene ble vedtatt 27.10.2003, med senere endringer, sist 04.02.2016)

STATUTTER FOR PRISER OG STIPENDER

Agder Vitenskapsakademi deler ut fire priser: Sørlandets Kompetansefonds forskningspris, Sørlandets Kompetansefonds pris for populærvitenskapleg formidling, Fysiografens forskningspris til yngre forskere, og Agder Vitenskapsakademis forskningspris til yngre forskere.

Styret oppnevner to pris-juryer med 4 medlemmer i hver, en jury for priser i humaniora/samfunnsfag og en jury for priser i realfag/medisin. Jurymedlemmene oppnevnes med funksjonstid 4 år, men slik at ikke alle medlemmene i en jury skiftes ut samtidig.

SØRLANDETS KOMPETANSEFONDS FORSKNINGSPRIS

1. Prisen vert delt ut av Agder Vitenskapsakademi for eitt eller fleire vitenskaplege arbeid.
2. Prisen vert delt ut årleg, annan kvar gong i humaniora/samfunnsfag (i oddetals år) og realfag/medisin (i partals år).
3. Prisen er på NOK 30 000 og eit diplom eller bilete.
4. Prisen går til ein forskar knytta til Agder. Prisen kan delast mellom fleire forskarar som har samarbeidd om eitt eller fleire arbeid.
5. Juryen legg fram si innstilling til Agder Vitenskapsakademi. Styret utnemner prisvinnar/prisvinnarar på bakgrunn av innstillinga frå juryen.
6. Medlemmene av Agder Vitenskapsakademi kan føreslå priskandidatar innan ein frist sett av styret. Forslaget på kandidat skal innehalde ei grunngjeving på 1–3 sider og ei liste over publiserte forskingsarbeid.
7. Prisen vert delt ut av Preses på årsfesten.
8. Prisen vart fyrste gong delt ut i 2004.

Styret gjorde i sak S.20.2017, etter innspel frå juryen, dette vedtaket om kunsthøgskuleleg forskning: Publiserte og fagfellevurderte arbeider som gransker, reflekterer og teoretiserer over kunsthøgskulelege temaer regnes som vitenskapelige, men forøvrig kvalifiserer kunstnerisk produksjon og utøvelse ikke for Sørlandets Kompetansefonds Forskningspris.

SØRLANDETS KOMPETANSEFONDS PRIS FOR POPULÆRVITSKAPLEG FORMIDLING

- Prisen vert delt ut av Agder Vitenskapsakademi for omfattande vitskapleg formidling til allmenta.
- Prisen vert delt ut årleg, annan kvar gong i humaniora/samfunnsfag (i partals år) og realfag/medisin (i oddetals år).
- Prisen er på NOK 20.000 og eit diplom eller bilete.
- Prisen går til ein forskar knytta til Agder. Prisen kan delast mellom fleire forskarar som har samarbeidd om eitt eller fleire arbeid.
- Juryen legg fram si innstilling til Agder Vitenskapsakademi. Styret utnemner prisvinnar/prisvinnarar på bakgrunn av innstillinga frå juryen.
- Medlemmene av Agder Vitenskapsakademi kan føreslå priskandidatar innan ein frist sett av styret. Forslaget på kandidat skal innehalde ei grunngjeving på 1-3 sider.
- Prisen vert delt ut av Preses på årsfesten.
- Prisen vart fyrste gong delt ut i 2004.

FYSIOGRAFENS FORSKNINGSPRIS TIL YNGRE FORSKERE

- Prisen er opprettet på grunnlag av en gave fra Kungliga Fysiografiska Sällskapet i Lund til Agder Vitenskapsakademi ved jubileet i 2012.
- Prisen tildeles av Agder Vitenskapsakademi for ett eller flere forskningsbidrag innen matematisk-naturvitenskapelige fag, medisin, og teknologiske fag.
- Prisen tildeles en yngre forsker tilknyttet Agder. Prisen kan deles mellom flere bidragsytere som har samarbeidet om ett eller flere arbeider.
- Juryen legger fram en innstilling til Agder Vitenskapsakademi. Styret for Agder Vitenskapsakademi utnevner prisvinner/prisvinnere på bakgrunn av innstillingen fra juryen.
- Medlemmer av Agder Vitenskapsakademi kan foreslå priskandidater innen en frist satt av styret. Kun personer yngre enn 35 år kan nomineres. Forslaget på kandidat skal inneholde en begrunnelse på 1-2 sider. Det skal legges ved publikasjonsliste.
- Prisen deles ut av Preses under akademiets årsfest.
- Prisen er på NOK 10.000 og et diplom eller bilde.
- Prisen kan lyses ut hvert annet år, og ble med disse statuttene første gang utlyst i 2015.

AGDER VITENSKAPSAKADEMIS FORSKNINGSPRIS TIL YNGRE FORSKERE

- Prisen er opprettet på grunnlag av en gave fra akademimedlem professor Michael Schulte til Agder Vitenskapsakademi i 2014.
- Prisen tildeles av Agder Vitenskapsakademi for ett eller flere forskningsbidrag innen humanistiske fag eller samfunnsfag.
- Prisen tildeles en yngre forsker tilknyttet Agder. Prisen kan deles mellom flere bidragsytere som har samarbeidet om ett eller flere arbeider.

Juryen legger fram en innstilling til Agder Vitenskapsakademi. Styret for Agder Vitenskapsakademi utnevner prisvinner/prisvinnere på bakgrunn av innstillingen fra juryen.

Medlemmer av Agder Vitenskapsakademi kan foreslå priskandidater innen en frist satt av styret.

Kun personer yngre enn 35 år kan nomineres. Forslaget på kandidat skal inneholde en begrunnelse på 1-2 sider. Det skal legges ved publikasjonsliste.

Prisen deles ut av Preses under akademiets årsfest.

Prisen er på NOK 10.000 og et diplom eller bilde.

Prisen kan lyses ut hvert annet år, første gang i 2016.

Styret gjorde i sak S.28.2017, jfr sak S.20.2017, dette vedtaket om kunsthaglig forskning: Publiserte og fagfellelvurderte arbeider som gransker, reflekterer og teoretiserer over kunsthaglige temaer regnes som vitenskapelige, men forøvrig kvalifiserer kunsthagisk produksjon og utøvelse ikke for Agder Vitenskapsakademis forskningspris til yngre forskere.

JAKOB GRAFS FOND FOR STUDENTAR I NORDISK SPRÅKVITSKAP

Statuttar vedtekne av styret i Agder Vitenskapsakademi 26. august 2015

Jakob Grafs fond i Agder Vitenskapsakademi er framhaldet av “Jakob Grafs legat”, som blei oppretta i 2001 ved daverande Høgskolen i Agder av Odny Graf Eriksen, Annie Graf og Hjørdis Graf Hole. Jakob Graf (1913-1997) sin store interesse for særleg norsk språkvitskap var bakgrunnen for opprettinga av legatet. Frå 2015 ligg fondet i og blir forvalta av Agder Vitenskapsakademi.

Det skal om mogleg delast ut 1–2 stipend årleg frå fondet til studentar i nordisk språkvitskap på mastergrads- og ph.d.-nivå ved Universitetet i Agder.

Styret fastset for kvart år om det skal delast ut eit eller to stipend, og storleiken på stipendet/stipenda.

Styret oppnemner ein komite til å gi innstilling blant søkarane.

Søknader om reisestipend skal prioriterast.

Stipenda blir delte ut på Akademiets årsfest.

Stipendmottakarane skal innan eit år sende ein kort rapport til Akademiet om korleis stipendet er brukt.

PRISVINNERE

Den første prisutdelingen fant sted i 2004. Prisvinnerne siden den gang er de følgende:

SØRLANDETS KOMPETANSEFONDS FORSKNINGSPRIS:

- 2004 professor dr.philos. Leiv Storesletten
- 2005 professor dr.philos. Ole B. Stabell
- 2006 professor phil.dr. Per Kjetil Farstad
- 2007 professor dr.philos. Roy T. Eriksen
- 2008 professor dr.rer.nat. dr.phil.habil. Reinhard Siegmund-Schultze
- 2009 professor dr.art. Unni Langås
- 2010 professor ph.d. Gunhild Hagestad
- 2011 professor ph.d. John Thomas Conway
- 2012 professor dr.rer.nat. dr.techn. Jose Julio Gonzalez
- 2013 professor dr.ing. dr.habil. Matthias Uwe Pätzold
- 2014 professor ph.d. Oddvar Holmesland
- 2015 professor ph.d. Frank Yong Li
- 2016 professor ph.d. Yuriy Rogovchenko
- 2017 professor dr.philos. Pål Repstad
- 2018 Forsker og professor II Halvor Knutsen

SØRLANDETS KOMPETANSEFONDS POPULÆRVITENSKAPELIGE PRIS:

- 2004 stipendiat dr.art. Kristine Hasund
- 2005 historiker Terje Strøm-Olsen
- 2006 professor cand.philol. Martin Skjekkeland
- 2007 professor ph.d. Stephen Seiler

PRISVINNERE

- 2008 fylkeskonservator cand.philol. Frans-Arne Stylegar
- 2009 førstekonservator cand.philol. Aagot Noss
- 2010 professor dr.oecon. Steen Koekebakker
- 2011 professor dr.philos. May-Brith Ohman Nielsen
- 2012 professor dr.oecon. Ellen Katrine Nyhus
- 2013 førsteamanuensis ph.d. Martin Carlsen
førsteamanuensis ph.d. Ingvald Erfjord
førsteamanuensis ph.d. Per Sigurd Hundeland
- 2014 professor cand.philol. Sylfest Lomheim
- 2015 professor em., biskop em. Olav Skjevesland
- 2016 overlege ph.d. Jarle Jortveit
- 2017 professor dr.philos. Hans Herlof Grelland

FYSIOGRAFENS PRIS TIL YNGRE FORSKERE:

- 2014 ph.d. Helle Ingeborg Mellingen
- 2015 ph.d. Hanne Stensola og ph.d. Tor Stensola
- 2017 professor dr.rer.pol. Martina Comes

AGDER VITENSKAPSAKADEMIS PRIS TIL YNGRE FORSKERE:

- 2016 førsteamanuensis ph.d. Robin Rolfhamre

SKIPSKREDITTFONDETS PRIS FOR MARITIM FORSKNING:

- 2004 professor dr.oecon. Jan Inge Jenssen og førsteamanuensis dr.oecon. Sigbjørn Sødal

MATRIKKE

STYRE 2018

Ernst Håkon Jahr, preses
Inger Johanne Håland Knutson, visepreses
Hallvard Hagelia, styremedlem
May-Brith Ohman Nielsen, styremedlem
Marit Aamodt Nielsen, styremedlem
Margrethe Wold, varamedlem
Gudlaug Nedrelid, varamedlem

AKADEMISEKRETÆR

Ragnar Thygesen

ÆRESMEDLEMMER

Brautaset, Knut, m.sc, m.ed., dosent, UiA, fagfelt reguleringsteknikk, olje-hydraulikk, servoteknikk, f. 1939, æresmedlem 2003.

Hanisch, Thor Einar, siv.øk. og h.a. NHH, tidl. regional høyskoleledelse på Agder, tidl. akademisekretær, fagfelt organisasjon og ledelse, f. 1932, medl. 1969, æresmedlem 2014.

MEDLEMMER

Almås, Elsa Mari, cand.psychol., professor, UiA, fagfelt sexologi, f. 1954, medl. 2017

Alon, Ilan, ph.d., professor, UiA, fagfelt business administration, f. 1971, medl. 2017

- Andersen, Otto**, siv.øk., professor, UiA, fagfelt internasjonalisering, f. 1948, medl. 2002
- Andersen, Øivind**, dr.philos., professor, UiO, fagfelt antikk gresk retorikk og poesi, f. 1944, medl. 2015
- Armstrong, Charles Ivan**, dr.art., professor, UiA, fagfelt britisk litteratur, f. 1969, medl. 2014
- Askedal, John Ole**, cand.philol., professor, UiO, fagfelt tysk lingvistikk, f. 1942, medl. 2013
- Austad, Tore**, cand.philol., lektor, tidl. akademisekretær, kirke og undervisningsminister 1981–83, fagfelt norsk, f. 1935, medl. 1965
- Austad, Torleiv**, dr.theol., professor, Menighetsfakultetet, fagfelt systematisk teologi, f. 1937, medl. 2003
- Baker, Jonathan David**, ph.d., professor, UiA, fagfelt utviklingsstudier, f. 1943, medl. 2002 [død 31.10.2018]
- Barletta, Antonio**, ph.d., professor, Università di Bologna, fagfelt teknisk/industriell fysikk, fluiddynamikk, f. 1963, medl. 2008
- Barrow-Green, June**, ph.d., senior lecturer, Open University, UK, fagfelt matematisk analyse i Frankrike og England i det 19. og første del av det 20. århundre, f. 1953, medl. 2014
- Beferull-Lozano, Baltasar**, ph.d., professor, UiA, fagfelt elektronikk med spesialisering innen data og matematikk, f. 1972, medl. 2015
- Bekken, Otto Borger**, ph.d., førsteamanuensis, UiA, fagfelt matematikdidaktikk, f. 1940, medl. 2006
- Benestad, Esben Esther Pirelli**, professor, UiA, f. 1949, medl. 2017
- Bere, Elling Tufte**, dr.philos., professor, UiA, fagfelt samfunnsnærings, f. 1974, medl. 2017
- Berg, Kirsten Marie Bråten**, fagfelt kunstner og kulturformidler, folkemusiker, sanger, kveder og sølvsmed, f. 1950, medl. 2008
- Bernt, Jan Fridthjof**, dr.jur., professor, UiB, fagfelt forvaltningsrett, kommunalrett, sosial og helserett, rettskildelære, rettsteori, f. 1943, medl. 2005
- Bjorvatn, Bjarne**, dr.med., professor, UiB, Senter for internasjonal helse, og WHO, Geneve, fagfelt infeksjonsmedisin, mikrobiologi, internasjonal helse, f. 1936, medl. 2002
- Bjorvatn, Kjell**, dr.med., professor, UiB, fagfelt odontologi, f. 1933, medl. 2007
- Bjøranger, Jan**, professor, UiS, fagfelt musikk, spesialområde fiolin og orkester, f. 1968, medl. 2006
- Bjørnenak, Trond**, dr.oecon., professor, NHH, fagfelt bedriftsøkonomi, økonomisk styring, f. 1964, medl. 2002
- Braunmüller, Kurt**, dr.hab., dr.hc. (UiA), professor, Universität Hamburg, fagfelt nordisk språkvitenskap, f. 1948, medl. 2008

- Breen, Olav**, prosjektleder, UiA, tidl. akademisekretær, fagbokforfatter, f. 1948, medl. 1973
- Breistein, Ingunn Folkestad**, dr.theol., professor, rektor, Ansgar Teologiske Høgskole, professor II, UiA, fagfelt nyere norsk kirkehistorie, f. 1963, medl. 2008
- Breiteig, Trygve**, cand.real., dosent, UiA, fagfelt matematikdidaktikk, f. 1941, medl. 2003
- Breivik, Gunnar**, dr.scient., professor, Norges Idrettshøgskole, fagfelt samfunnsvitenskap, idrettsfilosofi og etikk, f. 1943, medl. 2008
- Burn, Robert P.**, ph.d., professor, University of Exeter, fagfelt matematikdidaktikk, f. 1934, medl. 2005
- Bøhn, Einar Duenger**, professor, UiA, fagfelt Filosofi (Metafysikk, Religionsfilosofi, Kunstig Intelligens, Etikk), f. 1977, medl. 2018
- Baardson, Bentein**, fagfelt scenekunst, f. 1953, medl. 2010
- Cestari, Maria Luiza**, dr.philos., professor, UiA, fagfelt matematikdidaktikk, f. 1946, medl. 2002
- Comes, Martina**, dr.rer.pol., professor, UiA, fagfelt informatikk, f. 1982, medl. 2013
- Conway, John Thomas**, ph.d., professor, UiA, fagfelt aerodynamikk og flymekanikk, matematikk, fysikk, f. 1956, medl. 2002
- Custodis, Michael**, dr.phil.habil., dipl.soz., professor, Westfälische Wilhelms-Universität Münster, fagfelt historisk musikkvitenskap, f. 1974, medl. 2016
- Da Silva, António Barbosa**, dr.theol., professor, Ansgar teologiske høgskole, fagfelt systematisk teologi og psykisk helsearbeid, f. 1944, medl. 2006
- Dahl-Jørgensen, Knut**, dr.med., professor, UiO, fagfelt pediatri, spesialitet sukkersyke blant barn og unge, f. 1949, medl. 2007
- Darquennes, Jeroen**, ph.d., professor, Université de Namur, visiting professor, Université SaintLouis, Bruxelles, fagfelt germansk språk og litteratur, kontaktlingvistikk, f. 1974, medl. 2014
- Dobek, Andrzej**, d.sc., dr.hab., professor, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, fagfelt fysikk, f. 1946, medl. 2014
- Dorfmueller, Joachim**, dr.phil.hab., professor, Westfälische Wilhelms-Universität Münster, fagfelt musikkvitenskap, f. 1938, medl. 2004
- Dougherty, Stephen**, ph.d., professor, UiA, fagfelt amerikansk litteratur, f. 1962, medl. 2016
- Dovland, Olav Kristian**, dr.scient., professor, UiA, fagfelt matematisk analyse, f. 1967, medl. 2010
- Drange, Tore**, sivilarkitekt, selvstendig næringsdrivende, f. 1939, medl. 2006
- Dybo, Tor**, dr.art., professor, UiA, fagfelt rytmisk musikk, spesielt jazz, etnomusikologi, f. 1957, medl. 2006

- Dürscheid, Christa**, dr.phil.habil., professor, Universität Zurich, fagfelt germansk språkvitenskap, f. 1959, medl. 2016
- Dziubalska-Kořaczuk, Katarzyna**, d.litt., ph.d., professor, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, fagfelt engelsk språkvitenskap, lingvistikkens historie, f. 1960, medl. 2005
- Eckert, Hartwig**, ph.d., professor, Europa-Universität Flensburg, fagfelt vocal, nonverbal communication; discourse analysis, English phonetics, valency theory, f. 1942, medl. 2017
- Eckhoff, Knut**, dr.philos., professor, UiB, fagfelt anvendt matematikk, f. 1944, medl. 2013
- Edlund, Lars Erik**, fil.dr., professor, Umeå universitet, fagfelt nordisk språkvitenskap, f. 1953, medl. 2009
- Edström, Olle**, fil.dr., professor, Gøteborgs universitet, fagfelt musikkvitenskap, f. 1945, medl. 2009
- Eggen, Astrid Birgitte**, dr.polit., professor og viserektor for utdanning, UiA, fagfelt utdanningsledelse, f. 1959, medl. 2017
- Eide, Solveig Botnen**, dr.art., professor, UiA, fagfelt sosialt arbeids etikk, f. 1956, medl. 2017
- Ellingsen, Svein**, dr.hc. (Menighetsfakultetet), salmedikter, f. 1929, medl. 2006
- Elmevik, Lennart**, fil.dr., professor, Uppsala universitet, fagfelt nordisk språkvitenskap, f. 1936, medl. 2009
- Engelbretsen, Martin**, dr.art., professor, UiA, fagfelt språk, kommunikasjon og teknologi, f. 1961, medl. 2010
- Eriksen, Roy T.**, dr.philos., professor, UiA, fagfelt engelsk filologi, renessansestudier, f. 1948, medl. 2002 [død 22.04.2019]
- Evjen-Olsen, Bjørge**, dr.med., overlege, Sørlandet sykehus, Flekkefjord, fagfelt obstetikk og gynekologi, f. 1960, medl. 2015
- Eythórsson, Thórhallur**, ph.d., do-sent, Háskóli Íslands, fagfelt germansk syntaks, lingvistisk typologi og morfologi, f. 1959, medl. 2014
- Falkenberg, Andreas Wyller**, ph.d., professor, UiA, fagfelt internasjonal handel og verdikjeder, kultur og etikk, f. 1948, medl. 2004
- Falkenberg, Joyce**, ph.d., professor, UiA, fagfelt strategisk forandring og implementering, allianser og nettverk, f. 1947, medl. 2004
- Farstad, Per Kjetil**, phil.dr., dr.hc. (Münster), professor, UiA, fagfelt musikk, klassisk gitar, lutt og andre historiske strengeinstrumenter, f. 1952, medl. 2004
- Fedorowski, Jerzy**, dr.sc., ph.d., professor, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, fagfelt geologi, spesielt fossilfeltet, f. 1934, medl. 2010
- Fiane, Arnt**, dr.med., avd.leder og professor i thoraxkirurgi, OUS-

- Rikshospitalet, fagfelt thorax-kirurgi, f. 1958, medl. 2014
- Fisiak, Jacek**, OBE, dr.hab., dr.hc.mult. (Jyväskylä og Opole), professor, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, fagfelt engelsk språkvitenskap, f. 1936, medl. 2004 [død 03.06.2019]
- Foss, Øyvind**, dr.theol., fagfelt sosialetikk, f. 1934, medl. 2016
- Fowler, Alastair**, d.litt., CBE, FBA, regius professor, University of Edinburgh, fagfelt engelsk litteratur og retorikk, f. 1930, medl. 2003
- Fuglestad, Anne Berit**, ph.d., professor, UiA, fagfelt matematikk, spesialitet IKT-teknologi i læring og undervisning, f. 1945, medl. 2007 [død 18.08.2018]
- Gabbay, Dov. M.**, ph.d., dr.hc.mult. (Toulouse og UiA), professor, Kings College, London, fagfelt logikk og informatikk, bevisteori, logisk modellering av naturlige språk, f. 1945, medl. 2006
- Gallefoss, Frode**, dr.med., forskningssjef, Sørlandet sykehus Kristiansand, fagfelt lungespesialist, f. 1956, medl. 2006
- Golusiński, Wojciech**, dr.med., dr.hab., professor, Uniwersytet Medyczny im. Karola Marcinkowskiego w Poznaniu, fagfelt øre, nese, hals, f. 1956, medl. 2003
- Gonzalez, Jose Julio**, dr.mult., professor, UiA, fagfelt systemdynamikk, informasjonssikkerhet og kritisk infrastruktur, f. 1944, medl. 2002
- Goodchild, Simon**, ph.d., professor, UiA, fagfelt matematikdidaktikk, f. 1950, medl. 2008
- Gran, Jan Tore**, dr.med., professor, Rikshospitalet, fagfelt reumatologi, f. 1949, medl. 2002
- Granmo, Ole Christoffer**, dr.scient., professor, UiA, fagfelt informatikk, f. 1974, medl. 2013
- Grelland, Hans Herlof**, dr.philos., cand.real., master i filosofi, professor, UiA, fagfelt kvantekjemi, fysikkens filosofi og eksistensfilosofi, f. 1947, medl. 2002
- Grevholm, Barbro Elisabeth**, fil.lic., dr.hc. (Tallinn), docent ved Luleå tekniska universitet, professor ved UiA, fagfelt matematikdidaktikk og matematikk, f. 1941, medl. 2002
- Grøttum, Kjell Arne**, dr.med., overlege, Sørlandet sykehus HF, fagfelt indremedisin, blodsykdommer, f. 1934, medl. 2002 [død 17.04.2019]
- Gundersen, Svein Gunnar**, dr.med., overlege professor II, UiA, fagfelt infeksjonsmedisin, tropemedisin, internasjonal helse, f. 1948, medl. 2002
- Gupta, Rolf Arnvid**, cand.mus., professor II, UiA, fagfelt musikk, f. 1967, medl. 2005
- Hadjerrouit, Said**, dr.ing., professor, UiA, fagfelt systemering og informatikdidaktikk, f. 1954, medl. 2012

- Hagelia, Hallvard**, teol.dr., professor, Ansgar Teologiske Høgskole, fagfelt språkvitenskap, spesialområde semittiske og klassiske språk, f. 1944, medl. 2007
- Hagestad, Gunhild O.**, ph.d., dr.hc. (UiA), professor, UiA, fagfelt sosiologi, befolkningsaldring, livsløp, generasjonsforhold, f. 1942, medl. 2002
- Halvorsen, Else Marie**, dr.philos., professor, HiT, fagfelt didaktikk knyttet til kulturarv, verdilæring og kulturforståelse, f. 1934, medl. 2006
- Hannesdóttir, Anna Helga**, fil.dr., professor, Gøteborgs universitet, fagfelt nordisk språkvitenskap, f. 1952, medl. 2015
- Haug, Dag Trygve Truslew**, dr.art., professor, UiO, fagfelt idé og kunsthistorie og klassiske språk, f. 1976, medl. 2008
- Haugeberg, Glenn**, dr.med., overlege, Sørlandet sykehus HF, fagfelt reumatologi, f. 1962, medl. 2005
- Haugen, Paal-Helge**, lyriker, forfatter og dramatiker, f. 1945, medl. 2003
- Haugen, Richard**, dr.philos., professor, UiT, fagfelt spesialpedagogikk, kognitiv psykologi, motivasjons og læringspsykologi, f. 1941, medl. 2002
- Haumann, Dagmar**, ph.d., professor, UiB, fagfelt engelsk lingvistik, f. 1963, medl. 2008
- Havstad, Johannes Schrøder**, dr.sci.ent., tidl fylkesagronom og daglig leder ved Planteforsk., avd. Landvik, fagfelt jord og hagebruk, lokalhistorie, f. 1930, medl. 2010
- Hawkins, Stan**, professor, UiO, professor II, UiA, fagfelt musikkvitenskap, populærmusikkforskning, f. 1958, medl. 2012
- Heindl, Ines**, ph.d., professor, Europa-Universität Flensburg, fagfelt ernæring, f. 1950, medl. 2017
- Hernes, Gudmund**, ph.d., dr.hc.mult. (Umeå og Bergen), professor, forsker Fafo, fagfelt samfunnsvitenskap, f. 1941, medl. 2003
- Holbek, Jonny**, ph.d., professor, UiA, fagfelt strategisk ledelse, innovasjon, nyskaping, organisasjonsteori, f. 1940, medl. 2002
- Holme, Audun**, ph.d., professor, UiB, fagfelt matematikk, f. 1938, medl. 2010
- Holmesland, Oddvar**, ph.d., professor, UiA, fagfelt britisk litteratur, f. 1952, medl. 2002
- Hopmann, Stefan Thomas**, dr.phil., professor, Universität Wien, fagfelt pedagogikk, f. 1954, medl. 2002
- Hovland, Geir**, ph.d., professor, UiA, fagfelt mekatronikk, robotteknologi, prosessautomatisering, f. 1970, medl. 2008
- Hustvedt, Siri**, ph.d., forfatter, f. 1955, medl. 2009
- Hydly, Ida Marie**, dr.mult., forsker I, OsloMet, fagfelt medisin, antropologi, f. 1947, medl. 2003

- Hägg, Henny Fiskå**, dr.art., førsteamanuensis, UiA, fagfelt teologi og samfunn, f. 1955, medl. 2009
- Haakedal, Elisabet**, dr.art., professor, UiA, fagfelt religionspedagogikk, f. 1955, medl. 2009
- Haanes, Vidar Leif**, dr.theol., professor, rektor, Menighetsfakultet, Oslo, fagfelt kirkehistorie, teologihistorie, stat og kirke, f. 1961, medl. 2006
- Isaksen, Arne**, dr. polit., professor, UiA, fagfelt samfunnsgeografi, f. 1954, medl. 2017
- Jahr, Ernst Håkon**, dr.philos., dr.hc.mult. (Poznan og Uppsala), professor, UiA, fagfelt nordisk språkvitenskap, f. 1948, medl. 2002
- Jaworski, Barbara**, ph.d., dr.hc. (UiA), professor, Loughborough University, fagfelt matematikkdidaktikk, f. 1944, medl. 2002
- Jenssen, Jan Inge**, dr.oecon., professor, UiA, fagfelt entreprenørskap og forretningsutvikling, f. 1960, medl. 2005
- Johannessen, Jan Vincents**, dr.med., professor, fagfelt kreftforskning, patologi, f. 1941, medl. 2005
- Johnsen, Berit Eide**, dr.art., professor, UiA, fagfelt demografi og økonomisk historie, f. 1955, medl. 2008
- Johnsen, Hans Christian Garmann**, dr.polit., ph.d., professor, UiA, fagfelt vitenskapsfilosofi, kunnskapsøkonomi, innovasjon, f. 1955, medl. 2008
- Julie, Cyril Martin**, ph.d., professor, University of the Western Cape, fagfelt matematikkdidaktikk, f. 1947, medl. 2008
- Justnes, Årstein**, professor, UiA, fagfelt Bibelvitenskap, f. 1970, medl. 2018
- Jørgensen, Torstein**, dr.theol., professor, Misjonshøyskolen i Stavanger, fagfelt kirke og misjonshistorie, f. 1951, medl. 2011
- Kaczmarek, Maria Agnieszka**, dr.hab., professor, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, fagfelt biologi, f. 1951, ass. medl. 2009, medl. 2018
- Karimi, Hamid Reza**, ph.d., professor, Politecnico di Milano, fagfelt reguleringsteknikk, f. 1976, medl. 2013
- Karlsen, Espen**, dr.fil., forsker, Nasjonalbiblioteket, fagfelt overgangen fra latinsk til norsk skriftkultur i middelalderen, f. 1966, medl. 2015
- Kazzazi, Kerstin**, pd.dr., Project researcher in the Academy Project "Runic Writing in the Germanic Languages – RuneS", Catholic University of Eichstaett-Ingolstadt, fagfelt Linguistics f. 1965, medl. 2018
- Kerswill, Paul**, ph.d., professor, University of York, fagfelt språkvitenskap, f. 1956, medl. 2006
- Kiefer, Ferenc**, ph.d., dr.hc.mult. (Stockholm, Paris, Szeged), professor, direktør for lingvistikk, Ungarns Vitenskapsakademi, fag-

- felt språkvitenskap, f. 1931, medl. 2007
- Kjosavik, Steinar**, dr.polit., professor, USN, fagfelt fagdidaktikk, formingsfaglig område, f. 1939, medl. 2016
- Kjærdsdam, Finn**, ph.d., dr.techn., dr.hc. (Stavanger), professor, Aalborg Universitet, fagfelt teknologi, f. 1943, medl. 2007
- Kløvstad, Jan**, prosjektleder, bokbyen ved Skagerak, f. 1956, ass.medl. 2017
- Knudsen, Harald**, ph.d., professor, UiA, fagfelt strategisk og internasjonal ledelse, læringsteori, vitenskapsfilosofi, f. 1943, medl. 2002
- Knutsen, Torbjørn Lindstrøm**, ph.d., professor, NTNU, fagfelt internasjonal politikk, f. 1952, medl. 2009
- Knutson, Inger Johanne Håland**, ph.d., førsteamanuensis, UiA, fagfelt matematikk, ergodeteori, f. 1961, medl. 2010
- Kocka-Krenz, Hanna**, dr.hab., professor, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, fagfelt arkeologi, f. 1947, medl. 2012
- Koekebakker, Steen**, dr.oecon., professor, UiA, fagfelt finansiell økonomi, energimarkeder, f. 1972, medl. 2010
- Koroniak, Henryk**, dr.hab., professor, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, fagfelt kjemi, f. 1949, ass. medl. 2009
- Korzeniowski, Andrzej**, dr.hab., dr.hc. (Krakow), professor, Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu, fagfelt logistikk og kvalitets-sikring, f. 1939, ass. medl. 2009
- Kostrzewski, Andrzej**, dr.hab., professor, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, fagfelt geografi, f. 1939, ass. medl. 2009
- Kramarz-Bein, Susanne**, dr.phil.hab., professor, Universität Münster, fagfelt nordisk litteratur, skandinavistikk, f. 1959, medl. 2006
- Kristiansen, Aslaug**, dr.polit., professor, UiA, fagfelt pedagogikk, f. 1955, medl. 2007
- Kristinsson, Ari Páll**, Forskningsprofessor, Avdelingsleder, fagfelt Lingvistikk, islandsk, språkplanlegging, f. 1960, medl. 2018
- Kristjánsdóttir, Anna**, cand.paed., professor, Háskólinn í Reykjavík, fagfelt matematikdidaktikk, f. 1941, medl. 2002
- Kristoffersen, Gjert**, dr.philos., professor, UiB, fagfelt nordisk språkvitenskap, f. 1949, medl. 2007
- Kvanvig, Helge Steinar**, dr.theol., professor, UiO, fagfelt Det gamle testamente, semittiske språk, orientalske religioner, f. 1948, medl. 2004
- Lande, Gunvor**, dr.theol., førsteamanuensis, UiA, fagfelt kyrkjevitenskap, feministteologi, f. 1937, medl. 2003
- Lande, Aasulv**, dr.theol., professor, Lunds universitet, fagfelt teologi, misjonsvitenskap, f. 1937, medl. 2003 [død 08.07.2019]

- Langfeldt, Gjert**, dr.polit., professor, UiA, prof. II, HVL, fagfelt didaktikk, f. 1948, medl. 2009
- Langås, Unni**, dr.art., professor, UiA, fagfelt nordisk litteraturvitenskap, f. 1957, medl. 2003
- Lassen, Tom**, ph.d., professor, UiA, fagfelt industriell økonomi, risikoanalyse, vedlikeholdsteknikk, f. 1950, medl. 2002
- Lauvdal, Torunn**, dr.polit., professor, UiA, fagfelt pedagogikk, organisasjon, teknologiledelse, f. 1947, medl. 2004
- Leer-Salvesen, Paul Egil**, dr.philos., professor, UiA, fagfelt teologi, f. 1951, medl. 2002
- Lie, Svein**, cand.philol., professor, UiO, fagfelt nordisk språkvitenskap, f. 1942, medl. 2002
- Lilleaas, Ulla-Britt**, dr.polit., professor, UiA, fagfelt sosiologi, f. 1944, medl. 2006
- Lima, Åsvald**, dr.philos., professor, UiA, fagfelt matematikk, f. 1942, medl. 2002
- Lindboe, Christian Fredrik**, dr.med., overlege, Sørlandet sykehus HF, fagfelt klinisk patologi, f. 1945, medl. 2002
- Linn, Andrew Robert**, ph.d., professor, University of Sheffield, fagfelt engelsk språk, lingvistikkens historie, f. 1967, medl. 2005
- Lohndal, Terje**, ph.d., professor, NTNU, fagfelt lingvistikk, f. 1985, medl. 2012
- Lombnæs, Andreas G.**, dr.philos., professor, UiA, fagfelt nordisk litteraturvitenskap, f. 1945, medl. 2002
- Lomheim, Sylfest**, cand.philol., professor, UiA, fagfelt nordisk språkvitenskap, f. 1945, medl. 2004
- Lumsden, Malvern Macrae**, ph.d., professor, UiA, fagfelt psykologi, f. 1941, medl. 2008
- Lønn, Øystein**, forfatter, f. 1936, medl. 2002
- Mackie, Neil**, CBE, professor, Royal Academy of Music, London, f. 1946, medl. 2011
- Malicki, Julian**, dr.sc., ph.d., professor, Uniwersytet Medyczny im. Karola Marcinkowskiego w Poznaniu, director, Wielopolska Cancer Centre, fagfelt biofysikk, radiologi og onkologi, f. 1961, medl. 2008
- Mansoor, Mohammad Azam**, dr.philos., professor, UiA, fagfelt biokjemi og bioteknologi, f. 1956, medl. 2005
- Marciniak, Bronislaw**, dr.hab., professor, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, fagfelt fotokjemi, f. 1950, medl. 2009
- Marciniec, Bogdan**, dr.hab., dr.hc. (Lodz), professor, director of the Wielopolska Center of Advanced Technologies, fagfelt organometallisk kjemi, f. 1941, medl. 2015
- Marszałek, Andrzej**, dr.hab., professor, Uniwersytet Medyczny im. Karola Marcinkowskiego w Poznaniu, fagfelt medisn, ass.medl. 2009
- Marton, Waldemar**, dr.hab., professor, Uniwersytet im. Adama Mic-

- kiewiczza w Poznaniu, professor, UiT, fagfelt engelsk språkvidenskap, f. 1932, ass.medl. 2013
- Matlary, Janne Haaland**, dr.philos., professor, UiO, fagfelt EU, forsvars og sikkerhetspolitikk, menneskerettigheter, diplomati, f. 1957, medl. 2003
- Mazanka, Włodzimierz**, magister, billedkunstner, fagfelt maleri, f. 1951, ass.medl. 2012
- Melosik, Zbyszko**, dr.hab., professor, Uniwersytet im. Adama Mickiewiczza w Poznaniu, fagfelt sosiologi og pedagogikk, f. 1956, ass.medl. 2009
- Middleton, Peter Hugh**, ph.d., professor, UiA, fagfelt elektrokjemi, brenselcelleteknologi, korrosjon, kontrollsystemer, f. 1956, medl. 2004
- Midtgård, Ole-Morten**, dr.ing., professor, NTNU, fagfelt elektrisitetsforsyning, fornybar energi og energioptimalisering, f. 1967, medl. 2007
- Midtvedt, Tore**, dr.med., professor, Karolinska Institutet, Stockholm, fagfelt medisinsk mikrobiell økologi, f. 1934, medl. 2002
- Mygland, Åse**, dr.med., overlege, Sørlandet sykehus HF, fagfelt nevrologi, f. 1958, medl. 2005
- Myhre, Eivind S.P.**, dr.med., seksjonsoverlege, professor, UiT og Sørlandet sykehus HF, fagfelt kardiokardiovaskulær patofysiologi, klinisk kardiologi, f. 1951, medl. 2002
- Myhre, Hans Olav**, dr.med., professor, St. Olavs Hospital, Universitetssykehuset i Trondheim, fagfelt kar og thoraxkirurgi, f. 1939, medl. 2008
- Nedoma, Robert**, dr.ph, professor, Universität Wien, fagfelt eldre nordisk filologi, eldre tysk filologi, f. 1961, medl. 2018
- Nedrelid, Gudlaug**, dr.philos., professor, UiA, fagfelt nordisk språkvidenskap, f. 1952, medl. 2004
- Nesland, Jahn Marthin**, dr.med., professor, UiO / Det norske radiumhospital, fagfelt tumorpatoologi, f. 1951, medl. 2005
- Newman, Michael**, ph.d., professor, Manchester Business School, University of Manchester, fagfelt informasjonssystemer, f. 1948, medl. 2008
- Nielsen, Marit Aamodt**, dr.philos., professor, UiA, fagfelt nordisk språkvidenskap, f. 1948, medl. 2002
- Nielsen, May-Brith Ohman**, dr.philos., professor, UiA, fagfelt historie, f. 1962, medl. 2003
- Norby, Truls Eivind**, dr.scient., professor, UiO, fagfelt kjemi, elektrokjemi, f. 1955, medl. 2005
- Norman, Victor Danielsen**, ph.d., dr.hc. (Handelshögskolan i Stockholm), professor, NHH, fagfelt internasjonal økonomi, kapitalflyt, handel og skipsfart, f. 1946, medl. 2004
- Nossum, Rolf Tomas**, dr.scient., professor, UiA, akademisksekretær, fagfelt informatikk, matematikkhistorie, f. 1954, medl. 2004

- Nowicki, Bogumil**, professor, Akademia Muzyczna im. Ignacego Jana Paderewskiego w Poznaniu, fagfelt klaver, ass.medl. 2009
- Nyhus, Ellen Katrine**, dr.oecon., professor, UiA, fagfelt forbrukeratferd, markedsføring, finansiell atferd og reiseliv, f. 1966, medl. 2017
- Nylehn, Børre**, siv.ing. NTH, professor, UiA, fagfelt samfunnsfag, organisasjonsteori, f. 1940, medl. 2002
- Oleshchuk, Vladimir A**, ph.d., professor, UiA, fagfelt datavitenskap, f. 1959, medl. 2005
- Olsen, Harald**, cand.real., seniorrådgiver, forsker, UiA, fagfelt kultur, religion, kunst, f. 1945, medl. 2005
- Omdal, Helge Godtfred**, fil.dr., professor, UiA, fagfelt nordisk språkvitenskap, f. 1940, medl. 2002
- Óskarsson, Veturlíði**, ph.d., professor, Uppsala universitet, fagfelt nordisk språkvitenskap, f. 1958, medl. 2015
- Oszkinis, Grzegorz**, dr.hab.med., professor, dean of the Center for Medical Education, Uniwersytet Medyczny im. Karola Marcinkowskiego w Poznaniu, fagfelt angiologi, vaskulær kirurgi, f. 1958, ass.medl. 2012
- Pedersen, Per Egil**, dr.oecon., professor, NHH, fagfelt informasjonsledelse, elektroniske markeder, konsumentatferd, f. 1960, medl. 2002
- Pepin, Birgit**, ph.d., professor, Technische Universiteit Eindhoven, fagfelt matematikdidaktikk, f. 1956, medl. 2009
- Pop, Ioan**, ph.d., professor, Universitatea Babes-Bolyai din Cluj-Napoca, director Centre of Mechanics and Astronomy, fagfelt hydrodynamikk, f. 1937, medl. 2005
- Prinz, Andreas**, ph.d., dr.hab., professor, UiA, fagfelt spesifikasjonspråk og kompilatorer, f. 1963, medl. 2004
- Puppel, Stanislaw**, dr.hab., professor, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, fagfelt engelsk språkvitenskap, f. 1947, medl. 2008
- Pätzold, Matthias**, dr.ing.hab., professor, UiA, fagfelt mobil radio-kommunikasjon, f. 1958, medl. 2002
- Ralph, Bo**, fil.dr., professor, Göteborgs universitet, innehar stol nr 2 i Svenska Akademien, fagfelt nordiske språk, f. 1945, medl. 2004
- Rambø, Gro-Renée**, dr.art., professor, UiA, fagfelt nordisk språkvitenskap, f. 1972, medl. 2016
- Randøy, Trond**, dr.oecon., professor, UiA, fagfelt strategi og internasjonal ledelse, f. 1962, medl. 2002
- Rasch, Bjørn Ole**, musiker, musikkpedagog, professor, UiA, fagfelt rytmisk musikk, f. 1959, medl. 2003
- Rasmussen, Rannfrid**, cand.scient., fagfelt matematikk, spesialområde

- Niels Henrik Abel, f. 1935, ass.medl. 2007
- Rasmussengruppen AS v/Dag Rasmussen**, ass.medl. 2007
- Rauhut, Michael**, dr.phil., professor, UiA, fagfelt rytmisk musikk, f. 1963, medl. 2009
- Rees, Andrew**, ph.d., reader, University of Bath, fagfelt matematikk, spesialfelt hydrodynamikk, f. 1959, medl. 2004
- Reichert, Frank**, ph.d., professor, rektor, UiA, fagfelt IKT, mobile kommunikasjonsnettverk, f. 1957, medl. 2006
- Repstad, Pål Steinar**, dr.philos., dr.hc. (Uppsala), professor, UiA, fagfelt religionssosiologi, samfunnsvitenskapelig metode, forskningsetikk, f. 1947, medl. 2002
- Rickhard, Leonard**, billedkunstner, fagfelt maleri, f. 1945, medl. 2002
- Riis, Ole Preben**, mag.scient., professor, UiA, fagfelt religionssosiologi, f. 1944, medl. 2007
- Robbersmyr, Kjell G.**, dr.ing., professor, UiA, fagfelt mekatronikk, f. 1956, medl. 2009
- Rogovchenko, Yuriy**, ph.d., professor, UiA, fagfelt matematisk analyse, differensiallikninger, perturbasjonsmetoder og matematisk modellering i biologi, f. 1961, medl. 2014
- Rolfhamre, Robin**, dr., professor, UiA, fagfelt Tidlig-moderne studier, musikkvitenskap, musikkfilosofi, musikkutøving, f. 1986, medl. 2018
- Ronneberger-Sibold, Elke**, dr. philol., professor, Universität Eichstätt-Ingolstadt, fagfelt Germanic phonology, morphology and syntax from Germanic to old high German, old Saxon, old Norse to modern German, f. 1950, medl. 2017
- Ryen, Anne**, professor, UiA, fagfelt sosiologi, kvalitativ metodologi, etikk, frynsegoder, og kjønn, f. 1955, medl. 2017
- Sauer, Hans**, dr.phil.habil., professor, Ludwig-Maximilians-Universität München, fagfelt engelsk språkvitenskap, f. 1946, medl. 2016
- Schulte, Michael**, dr.phil., professor, UiA, fagfelt nordisk språkvitenskap, f. 1963, medl. 2006
- Seiler, Kerry Stephen**, ph.d., professor, viserektor, UiA, fagfelt idrettsvitenskap, spesialområde folkehelseforskning, f. 1965, medl. 2007
- Sein, Maung K.**, ph.d., professor, UiA, fagfelt informasjonsvitenskap, f. 1954, medl. 2002
- Selander, Sven-Åke**, dr.mult., dr.hc. (Åbo Akademi), professor, Lunds Universitet, fagfelt kirke og samfunnsvitenskap og pedagogikk, f. 1934, medl. 2005
- Shaw, Honorata Helena**, dr.hab., professor, Uniwersytet Medyczny im. Karola Marcinkowskiego w Poznaniu, fagfelt endodontics, operative dentistry, dental materials, f. 1940, medl. 2007

- Shults, LeRon**, dr.mult., professor, UiA, fagfelt systematisk teologi og utdanningspsykologi, f. 1965, medl. 2007
- Siegmund-Schultze, Reinhard**, dr.mult., professor, UiA, fagfelt matematikkens sosial og idehistorie, f. 1953, medl. 2002
- Sikorska, Liliana**, dr.hab., professor, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, fagfelt engelsk litteraturvitenskap, f. 1966, medl. 2007
- Skeie, Bjørn**, dr.med., seksjonsoverlege, Rikshospitalet Universitetsklinikk, Avd. Hjertesenteret i Oslo, fagfelt anesthesiologi med hovedvekt på intensivmedisin, f. 1952, medl. 2002
- Skjeie, Hege**, dr.polit., professor, UiO, fagfelt kjønns og likestillingspolitikk, parti, demokrati og maktspørsmål, f. 1955, medl. 2004 [død 05.10.2018]
- Skjekkeland, Martin**, cand.philol., professor, UiA, fagfelt nordisk språkvitenskap, f. 1943, medl. 2002
- Skjevesland, Olav**, cand.theol., biskop emeritus i Agder og Telemark bispedømme, tidl. professor i praktisk teologi ved MF, fagfelt homiletikk og pastoralteologi, f. 1942, medl. 2002 [død 08.09.2019]
- Skommer, Grzegorz**, dr.hab., professor, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, fagfelt norsk språk, ass.medl. 2009
- Slettebø, Åshild**, dr.polit., professor, UiA, fagfelt etikk og kvalitet i helsetjenesten, f. 1960, medl. 2017
- Solvang, Bernt Krohn**, magister, professor, UiA, fagfelt organisasjon, statsvitenskap, f. 1943, medl. 2010
- Spanos, Apostolos**, dr.philos., professor, UiA, fagfelt antikke greske tekster fra historisk og politisk synsvinkel, f. 1969, medl. 2015
- Stabell, Ole B.**, dr.philos., professor, UiA, fagfelt biologi, zoofysiologi, kjemisk økologi, f. 1948, medl. 2002
- Stakkeland, Arne**, dr.philos., fagfelt sang, musikkpedagogikk, musikkhistorie, f. 1942, medl. 2012
- Steinsvåg, Sverre**, dr.med., avd. overlege, Ø-N-H-avd., Sørlandet sykehus HF, professor, UiB, fagfelt allergologi, nesebihule sykdommer, f. 1957, medl. 2002
- Stenseth, Nils Christian**, dr.philos., professor, UiO, fagfelt evolusjonsbiologi, f. 1949, medl. 2015
- Storesletten, Kjetil**, ph.d., professor, UiO, fagfelt kvantitativ makroøkonomi, politisk økonomi, velferdspolitikk, f. 1967, medl. 2008
- Storesletten, Leiv**, dr.philos., professor, UiA, fagfelt anvendt matematikk, f. 1939, medl. 2002
- Strandbakken, Asbjørn**, dr.juris., professor, UiB, fagfelt rettsvitenskap, f. 1964, medl. 2009
- Stray, Arne**, dr.philos., professor, UiB, fagfelt matematikk, især

- kompleks funksjonsteori, f. 1944, medl. 2006
- Stubhaug, Arild**, dr.hc. (UiO), forfatter, fagbøker, biografier, statsstipendiat, f. 1948, medl. 2005
- Stylegar, Frans-Arne Hedlund**, arkeolog, by og arealplanlegger, Multikonsult, fagfelt arkeologi, f. 1969, ass.medl. 2018
- Støkken, Anne Marie**, dr.philos., professor, UiA, fagfelt velferdsadministrasjon, velferdspolitik, utdanningspolitikk, f. 1949, medl. 2002
- Svendsen, Arnljot Strømme**, dr.oecon., professor, NHH, fagfelt skipsfartsøkonomi og kulturøkonomi, f. 1921, medl. 2007
- Svennevig, Jan**, dr.art., professor, UiO, fagfelt retorikk og språklig kommunikasjon, f. 1962, medl. 2002
- Svennevig, Jan Ludvig**, dr.med., professor, Rikshospitalet, UiO, fagfelt kirurgi, f. 1943, medl. 2009
- Säljö, Roger**, fil.dr., professor, Göteborgs universitet, fagfelt matematikdidaktikk, f. 1948, medl. 2009
- Sæther, Arild**, dr.philos., professor, UiA, NorFa professor, Latvijas Universitate, Riga, fagfelt europeisk økonomisk integrasjon, mikroøkonomi, konkurransepolitikk, økonomisk idehistorie, f. 1940, medl. 2002
- Sætre, Tor Oskar**, dr.ing., professor, UiA, fagfelt materialteknologi, f. 1956, medl. 2002
- Sødal, Helje Kringlebotn**, ph.d., professor, UiA, fagfelt kristendomskunnskap, kirkehistorie, f. 1962, medl. 2014
- Sødal, Sigbjørn**, dr.oecon., professor, UiA, fagfelt samfunnsøkonomi, spesialområde transportøkonomi, f. 1961, medl. 2007
- Söderhamn, Karin Ulrika**, ph.d., professor, UiA, fagfelt sykepleie/helsefag, f. 1952, medl. 2014
- Sørensen, John Dalsgaard**, ph.d., professor, Aalborg Universitet, fagfelt styrkeberegninger og sikkerhet for vindmøller, f. 1956, medl. 2006
- Thibault, Paul John**, ph.d., professor, UiA, fagfelt språkvitenskap, medievitenskap, f. 1953, medl. 2005
- Thon, Jahn Holljen**, dr.art., professor, UiA, fagfelt nordisk litteraturvitenskap, f. 1946, medl. 2007 [død 06.09.2018]
- Thorsvik, Jan**, ph.d., professor, UiA, fagfelt organisasjon og ledelse, f. 1951, medl. 2005
- Thygesen, Ragnar**, dr.polit., professor, UiA, fagfelt spesialpedagogikk, f. 1951, medl. 2014
- Tobies, Renate**, dr.hab., gastprofessorin, Friedrich-Schiller-Universität Jena, fagfelt vitenskapshistorie og matematikkhistorie, f. 1947, medl. 2007
- Torp, Arne**, cand.philol., professor, UiO, fagfelt nordisk språkvitenskap, f. 1942, medl. 2014

- Trondal, Jarle**, dr.polit., professor, UiA, fagfelt offentlig administrasjon, f. 1971, medl. 2008
- Trudgill, Peter**, ph.d., dr.hc.mult. (Uppsala, East Anglia, La Trobe Melbourne, UBC Vancouver), professor, Université de Fribourg, professor, UiA, fagfelt engelsk og allmenn språkvitenskap, f. 1943, medl. 2003
- Tveit, Per**, dr.ing., dosent, UiA, fagfelt brokonstruksjoner og styrkeberegninger, f. 1930, medl. 2004
- Tveit, Sigvald**, komponist og musikkforsker, førsteamanuensis, UiO, fagfelt musikkteori og satslære, f. 1945, medl. 2006
- Tveiten, Oddgeir**, ph.d., professor, UiA og NLA, fagfelt mediavitenskap, f. 1959, medl. 2016
- Tykarski, Andrzej**, dr.hab., professor, Uniwersytet Medyczny im. Karola Marcinkowskiego w Poznaniu, fagfelt medisin, f. 1957, ass.medl. 2009
- Tyvand, Peder A.**, dr.philos., professor, NMBU, fagfelt anvendt matematikk og mekanikk, f. 1951, medl. 2014
- Tønnessen, Elise Seip**, dr.philos., professor, UiA, fagfelt litteratur og medievitenskap, f. 1951, medl. 2003
- Tønsberg, Knut**, ph.d., professor, UiA, fagfelt Rytmsk musikk, f. 1949, medl. 2018
- Vandenbussche, Wim**, ph.d., professor, Vrije Universiteit, Brussel, fagfelt sosiolingvistik, f. 1973, medl. 2011
- Viereck, Wolfgang**, dr.phil.hab., dr.hc.mult. (Budapest, Uppsala, Poznan), professor, Otto-Friedrich-Universität Bamberg, fagfelt engelsk lingvistik, middelalderengelsk, f. 1937, medl. 2006 [død 04.09.2018]
- Vos, Francisca Pauline**, ph.d., professor, UiA, fagfelt matematikkdidaktikk, f. 1960, medl. 2013
- Våland, Torstein**, dr.philos., professor, UiA, fagfelt elektrokjemi og energiteknologi, f. 1936, medl. 2002
- Walker, Alastair**, dr.phil., professor, Universität Kiel, fagfelt lingvistik, f. 1949, medl. 2011
- Walker, Greg**, FRHS, FEA, FSA, regius professor, University of Edinburgh, fagfelt rhetoric and English literature, f. 1959, medl. 2015
- Walle, Bartel Van de**, ph.d., professor, Technische Universiteit Delft, fagfelt krisehåndtering, f. 1966, medl. 2016
- Waxenberger, Gabriele**, dr.hab., professor, Ludwig Maximilians Universität, München, fagfelt runic scripting techniques in Germanic languages, f. 1956, medl. 2015
- Węglarz, Jan**, dr.hab., dr.hc.mult. (Szczecin, Poznan, Zielona Góra), professor, Politechnika Poznańska, fagfelt informasjonssystemer og informatikk, f. 1947, medl. 2011

- Wetterlin, Allison Louise**, dr.phil., professor, UiA, fagfelt fonologi og fonetikk i germanske språk, f. 1962, medl. 2017
- Wiig, Øystein**, dr.philos., professor, UiO, Naturhistorisk museum, fagfelt arktiske marine pattedyr, f. 1949, medl. 2006
- Williams, Henrik**, dr.phil., professor, Uppsala universitet, fagfelt nordiske språk, f. 1958, medl. 2017
- Wilson, Richard**, phd, dr.hc. (Constanta), professor, Kingston University, fagfelt engelsk litteratur, f. 1950, medl. 2009
- Witkoś, Jacek Ireneusz**, dr.hab., professor, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, fagfelt engelsk språkvitenskap, f. 1963, medl. 2015
- Wold, Margrethe**, dr.phil., førsteamanuensis, UiA, fagfelt astronomi, f. 1969, medl. 2016
- Woodhead, Linda**, dr.hc. (Uppsala og UiA), MBE, professor, Lancaster University, f. 1964, medl. 2017
- Young, Peter**, ph.d., professor, UiA, fagfelt britisk litteratur, engelskspråklig afrikansk litteratur, f. 1941, medl. 2002
- Zehnder, Markus**, dr.theol., professor, Biola University, fagfelt Det gamle testamente, f. 1964, medl. 2016
- Zhou, Jing**, dr., professor, UiA, fagfelt Mekatronikk, f. 1978, medl. 2018
- Øhrn, Konrad Mikal**, cand.philol., professor, UiA, fagfelt komposisjon, f. 1950, medl. 2013
- Øksendal, Bernt**, ph.d., professor, UiO, fagfelt matematikk, spesialområder stokastisk analyse og kompleks funksjonsteori, f. 1945, medl. 2007
- Øverby, Nina Cecilie**, ph.d., professor, UiA, fagfelt ernæring i tidlige livsfaser; graviditet, barndom og oppvekst i forhold til helse, f. 1973, medl. 2017
- Øyhus, Arne Olav**, dr.scient., professor, UiA, fagfelt utviklings- og kulturstudier med fokus på Afrika og Asia, f. 1950, medl. 2002
- Aamlid, Trygve Sveen**, dr.scient., professor, Norsk Institutt for bioøkonomi, fagfelt plantekultur, f. 1960, medl. 2016
- Aanensen, Ove Torbjørn**, dr.ing., dir. AKOA A/S, tidl. adm. dir. Agderforskning, tidl. norsk industriattaché i Tyskland, fagfelt fysikk, spesialfelt nettverksdannelser, prosjektutvikling, f. 1934, medl. 2004
- Aarli, Johan A.**, dr.med., professor, UiB, fagfelt nevrologi og nevroimmunologi, f. 1936, medl. 2003
- Aasebø, Turid Skarre**, dr.polit., professor, UiA, fagfelt pedagogikk, f. 1955, medl. 2003
- Aasland, Dag Gjerløw**, dr.scient., professor, UiA, fagfelt økonomi og etikk, f. 1950, medl. 2009

ÅRSMELDING FOR 2018

Vedtatt av styret 4. feb. 2019

Etter valget på årsmøtet i 2018 består styret av professor dr.philos. Ernst Håkon Jahr (preses), førsteamanuensis ph.d. Inger Johanne Håland Knutson (visepreses), professor dr.philos. Marit Aamodt Nielsen, professor dr.philos. May-Brith Ohman Nielsen og professor teol.dr. Hallvard Hagelia. Vararepresentanter har vært førsteamanuensis dr.phil. Margrethe Wold (1. varamedlem), professor ph.d. Anne Berit Fuglestad (2. varamedlem) og professor dr.philos. Gudlaug Nedreliid (3. varamedlem).

Professor dr.polit. Ragnar Thygesen ble valgt som akademisekretær.

Valgkomiteens medlemmer er professor ph.d. Yuriy Rogovchenko, professor dr.polit. Aslaug Kristiansen, professor dr.philos. Gudlaug Nedreliid, og professor dr.ing. Tor Oskar Sætre.

Etter statuttene velges styremedlemmer og varamedlemmer for to år, mens akademisekretæren velges for ett år. Valgkomiteens funksjonstid er tre år.

MØTEVIRKSOMHET OG REPRESENTASJON

I 2018 arrangerte Agder Vitenskapsakademi fire medlemsmøter, hhv. 1. februar, 26. april, 30. august og 13. september, alle på Gimle Gård, i tillegg til årsfesten den 26. oktober i "Klubben", Kristiansand. Møtet 13. september var fellesmøte med Norges Tekniske Vitenskapsakademi, som har etablert en gruppe på Agder. I tillegg arrangerte Akademiet den 29. november, for ellefte år på rad, møte med populærvitenskapelige presentasjoner av årets Nobelpriser, Holbergprisen og Abelprisen. Møtet ble holdt i Rådhuskvartalet i Kristiansand, og var et samarbeid mellom Agder Vitenskapsakademi og Kristiansand Filosofikafé.

Preses representerte Akademiet ved årssammankomsten i Kungliga Vetenskaps- och Vitterhets-Samhället i Göteborg i januar, på høytidsdagen i Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab i Trondheim i mars, på Det Norske Vitenskaps-Akademis årsmøte i Oslo i mai, ved utdeling av Abelprisen i Oslo i mai og Kavliprisene i Oslo i oktober, ved 100-årsjubileet til Kungliga Hu-

manistiska Vetenskapssamfundet i Lund i september, ved høstmøtet i Poznan Chapter av AVA i november og ved högtidssammanträdet i Kungliga Gustav Adolfs Akademien för svensk folkkultur i Uppsala i november.

Akademisekretæren representerte Akademiet ved utdeling av Holbergprisen i Bergen i juni.

200-ÅRSJUBILEET FOR ANDREAS FERAGEN (1818-1912)

AVA var i 2018 medarrangør ved lokale og nasjonale markeringer av 200-årsjubileet for skolepioneren Andreas Feragens fødsel i 1818. Feragen, som ble nesten 94 år, var bl.a. praksis- eller øvingslærer ved Holt seminar i over 30 år, folkeskolelærer i nesten 70 og kirkesanger i Holt og Tvedestrand i 66 (Holt) og over 40 år (Tvedestrand). Han gav ut pedagogisk nyskapende regneverk for folkeskolen og publiserte bøker og artikler om skole, undervisning og oppdragelse i over 50 år. I den jubileumsnemnda som arbeidde fra 2017 og gjennom 2018, var AVA representert ved preses Ernst Håkon Jahr, som fungerte som leder i nemnda. Ved UiA arrangert AVA (ved preses) og Avdeling for lærerutdanning (ved dekan Jørn Varhaug) et jubileumsseminar 4. juni, der både akademisekretær Ragnar Thygesen og preses gav faglige bidrag.

XRISTOS RESEARCH CENTRE

Xristos Research Centre er en del av det store klosteret Leimonos på øya Lesbos i Egeerhavet, der en gruppe andelseiere tilknyttet UiA har gått sammen om å bygge et forskningssenter. Senteret består av et felles biblioteks-/arbeidsrom og sju studioleiligheter med senger, arbeidspulter og kjøkkenkrok. Agder Vitenskapsakademi er den ene av tre store andelseiere i Xristos, det vil i praksis si at en av de sju leilighetene står gratis til akademiets og medlemmenes disposisjon gjennom hele sommersesongen, som er på 24 uker. I den utstrekning Akademiets leilighet på Xristos ikke benyttes av våre egne medlemmer, får medlemmene av Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab i Trondheim og Kungl. Gustav Adolfs Akademien i Uppsala tilbud om å bruke den. Ledig kapasitet utover dette kan benyttes av forskere tilknyttet UiA og andre norske læresteder. I 2018 har Agder Vitenskapsakademis leilighet på Xristos vært benyttet i 7 uker.

POZNAŃ CHAPTER

Akademiet har fra 2009 en avdeling i Poznań i Polen, som avlegger separat årsrapport. "Chapteret" ble i 2017 avregistrert i det polske foreningsregisteret, og har fortsatt som en avdeling av AVA under norske bestemmelser. I 2018 gikk professor Jacek Fisiak av som preses for chapteret, og ble etterfulgt av professor Jacek Witkoś. Professor Fisiak fortsetter som ærespreses. Høsten 2018 ble han utnevnt av kongen til Ridder av 1. kl. av Den Kongelige Norske Fortjenstorden.

INNTAKSKONTORET FOR MEDISINSKE STUDIER OG PSYKOLOGI I SENTRAL-EUROPA

Akademiet var i 2018 nordisk inntakskontor for engelskspråklige studier ved fire polske og to tsjekkiske universiteter. Inntakskontoret gjennomførte i 2018 en omfattende veiledningsvirksomhet overfor et stort antall skandinaviske søkere og interesserte. Akademiet rekrutterte i 2018 medisin- og tannlegestudenter til Poznań University of Medical Sciences (PUMS), samt medisinstudenter til Collegium Medicum ved Nicolaus Copernicus University i Bydgoszcz og Medical University of Gdansk, alle i Polen, og til Masaryk University, Faculty of Medicine i Brno, Tsjekkia. Samtidig valgte vi å avslutte kontrakten med Charles University, First Faculty of Medicine i Praha grunnet manglende rekruttering. Akademiet samarbeider videre med Warsaw International Studies in Psychology (WISP) ved University of Warsaw om rekruttering til deres femårige masterprogram i psykologi. I 2018 ble det gjennomført intervjuer av søkere i Kristiansand og Oslo samt i Bydgoszcz, Gdansk, Poznań og Warszawa, og via Skype. Totalt 62 nye studenter ble rekruttert til fem universiteter i 2018, noe som tilsvarer en økning på nesten 25% fra 2017. Studentene fordeler seg med 49 på ulike medisinstudier, 12 til psykologistudiet i Warszawa og en til tannlegestudiet i Poznań. De nyrekrutterte omfatter 51 norske, fem svenske, fire danske og to polske statsborgere.

Vi har i 2018 hatt kontakt med enkelte andre europeiske universiteter for å sondere muligheter for nye samarbeidsavtaler, spesielt innen veterinærstudier. Dette resulterte i en avtale om rekruttering til veterinærstudier ved University of Veterinary Medicine and Pharmacy (UVMP) i Kosice, Slovakia fra 2019. Thor Kristian Hanisch leder Akademiets inntakskontor. Denne virksomheten bidro i 2018 vesentlig til Akademiets økonomi.

JAKOB GRAFS FOND

Det ble delt ut 1 stipend à kr 6 000 fra fondet i 2018 til UiA-student Erlend Klouman Høiner.

PRISVINNER

Dr. Halvor Knutsen, ansatt ved forskningsstasjonen Flødevigen ved Havforskningsinstituttet, ble tildelt Sørlandets Kompetansefonds forskningspris for 2018.

AKADEMIETS ØKONOMI

Akademiet mottar tilskudd til driften fra Universitetet i Agder og Rasmussen-gruppen, og Sørlandets Kompetansefond har bevilget støtte til prisene. Medlemmene betaler egenandel ved sosiale sammenkomster og årsfest. Overskuddet fra inntakskontorets virksomhet har i mer enn ti år vært det største bidraget til Akademiets økonomi.

Ernst Håkon Jahr Preses
Inger Johanne Håland Knutson Visepreses
May-Brith Ohman Nielsen Styremedlem
Marit Aamodt Nielsen Styremedlem
Hallvard Hagelia Styremedlem
Ragnar Thygesen Akademisekretær

VINTERMØTE

Torsdag 1. februar 2018

Foto: Olav Breen

MØTEREFERAT

Møtet ble ledet av preses Ernst Håkon Jahr, som åpnet møtet kl. 18:00 og ønsket velkommen. Referatet fra høytidsmøtet 27. oktober 2017 ble enstemmig godkjent.

Sigbjørn Sødal foredro om “*Det norske politiske landskapet – slik velgerne selv har tegnet det gjennom 40 år*”. Etter foredraget tok Rolf Nossun, Jan Kløvstad, Rolf Siljedal, Thor Einar Hanisch og Paul Leer-Salvesen ordet med spørsmål og kommentarer. Preses takket foredragsholderen og overrakte ham Snartemokruset.

Etter Sødals foredrag overtok akademisekretær Rolf Nossun møteledelsen.

Ernst Håkon Jahr holdt kveldens hovedforedrag med tittelen “*Skolemesterens konge – Andreas Martinus Feragen (1818–1912)*”. Etter foredraget tok Reinhard Siegmund-Schultze og Thor Einar Hanisch ordet med spørsmål og kommentarer. Akademisekretæren takket foredragsholderen og overrakte ham Snartemosverdet.

Protokollen ble signert av 18 medlemmer og fagfeller. Møtet ble hevet kl. 20:05. Etter møtet på Gimle Gård var det kveldssete i et av siderommene til Lilletunstova på UiA.

PARTILANDSKAPET I NORGE – KARTLAGT AV VELGERNE GJENNOM 40 ÅR

Sigbjørn Sødal

Avstandene mellom de politiske partiene er blitt mye diskutert etter forrige stortingsvalg. Ledelsen i KrF og Venstre mente at avstanden til Frp var for stor til å regjere sammen, men Venstre ombestemte seg ganske raskt, og H/Frp-regjeringen ble utvidet i januar 2018. KrF er i tenkeboksen. Hva mener *velgerne* om disse avstandene mellom de politiske partiene? Det er hovedspørsmålet i en artikkel som jeg arbeider med og som oppsummeres i dette innlegget. Spørsmålet drøftes med utgangspunkt i velgermobiliteten i de 10 siste stortingsperiodene, for data om disse velgervandringene kan brukes til å kartlegge det politiske landskapet. Det teoretiske grunnlaget er en anerkjent, gravitasjonsbasert økonomisk migrasjonsmodell som her anvendes på nye måter. Mange av resultatene skal vise seg å overlappe med tradisjonell valgforskning, men enkelte funn peker i nye retninger. Uansett er det nyttig å introdusere nye metoder for å understøtte, nyansere eller imøtegå tidligere forskning.

I den klassiske skillelinjemodellen i norsk valgforskning studeres de politiske avstandene langs en rekke akser, for eksempel *'innvandring-solidaritet'*, *'offentlig-privat'*, *'vekst-vern'*, *'religiøs-sekulær'*, *'sentrum-periferi'* og *'global-nasjonal'*. Partienes plasseringer på ulike akser holdes typisk opp mot hverandre, eksempelvis som i figur 1. Høyre og SV/Rødt er fløypartier på offentlig-privat-aksen. KrF og Rødt/SV er fløypartier på sekulær-religiøs-aksen.

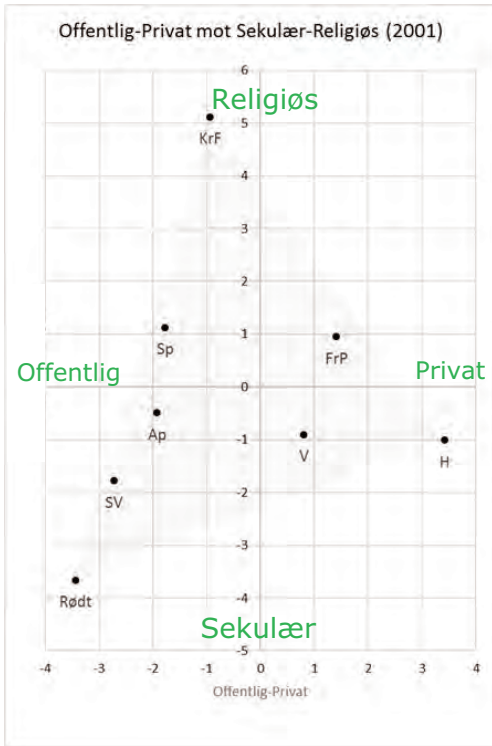
Sigbjørn Sødal

*Professor, Universitetet i
Agder, Handels-
høyskolen*

Figur 1 og tilsvarende resultater for andre skillelinjer viser at velgerne forholder seg til et flerdimensjonalt landskap, men ingen regjering overlever jo uten flertall i Stortinget i viktige saker.

Derfor er det ikke overraskende at høyre-venstre-aksen, som langt på vei sammenfaller med offentlig-privat-aksen i figur 1 og handler mest om økonomiske spørsmål, dominerer i praktisk politikk.

Den gjensidige avhengigheten mellom parti og velgere kan påvirke både plasseringen på høyre-venstre-aksen og velgeroppslutningen til de enkelte partiene over tid. For eksempel har Venstre gått mot høyre i de senere årene, trolig delvis på grunn av nye velgere fra høyresiden som stemmer taktisk for å holde partiet over sperregrensen. Sp fikk regjeringsmakt ved å gå motsatt vei, men Venstre og Sp's plasseringer på høyre-venstre-aksen gjenspeiler åpenbart ikke alle forskjeller mellom dem. Det samme gjelder andre partier. Carl I. Hagen hevdet at Frp er det "nye Arbeiderpartiet" og mer sentrumspreget enn det ser ut til på høyre-venstre-aksen. Kjell Magne Bondevik har hevdet at høyre-venstre-aksen må suppleres med en "tredje dimensjon" for å tydeliggjøre KrF's posisjon i partilandskapet. Figur 1

Figur 1. Velgernes egenplassering på aksene 'offentlig-privat' og 'sekulær-religiøs' i 2001. Kilde: Aardal (2003, figur 4.9).

tyder på at dette har noe for seg, da KrF skiller seg klart ut på "religiøs-sekulær-aksen". Den store begrensningen med slike figurer er imidlertid at de ikke sier noe om hvor viktig hver akse er for velgerne. Modellen som benyttes her, representerer i så måte noe nytt. Alle tenkelige skillelinjer vektet automatisk i et avstandsmål som bestemmes av hvordan velgerne flytter på seg fra et valg til det neste. Data om disse velgerbevegelsene har vært samlet inn i Valgforskningsprogrammet ved Institutt for samfunnsforskning for et rullerende velgerpanel etter alle norske valg i mer enn 60 år. Velgerpanelet består typisk av 7-800 personer. Det er i minste laget med tanke på statistisk usikkerhet, men dataene gir likevel et godt grunnlag for å bruke modellen til å kartlegge partilandskapet slik det oppleves av velgerne.

Den formelle teoretiske modellen trenger ikke presenteres her, men den bygger på en intuitiv forutsetning som også er grunnleggende i tradisjonell valgforskning: *Velgerbevegelsene er relativt størst mellom partier som ligger nær hverandre politisk.* Dette er parallelt med et kjent fenomen i vanlig migrasjonsforskning, nemlig at migrasjonen mellom regioner er større jo nærmere de ligger hverandre. Mens migrasjon mellom to regioner kan avsløre geografisk nærhet, kan velgerbevegelse avsløre politisk slektskap i et politisk landskap. Kvantifiseringen i modellen kan oppsummeres i en 3-trinns-prosedyre som, enkelt sagt, består i

- å anta at avstanden mellom to partier øker proporsjonalt med omfanget av velgerbevegelsene mellom partiene (i gjennomsnitt i begge retninger)
- å justere beregningene for forskjeller i partistørrelse
- å skalere avstandene slik at de ville ha blitt lik 1.0 mellom alle partier i et tenkt tilfelle uten “velgerhukommelse” eller partiloyalitet (dvs. at velgerne flyttet rent tilfeldig)

En avstand på 2.0 mellom to partier betyr følgelig at mobiliteten mellom dem er halvparten så stor som i en situasjon uten noen velgerhukommelse, og dobbelt så stor som mellom to partier som ligger i en avstand på 4.0. Tallverdiene er lite interessante, men de fleste avstandene blir i praksis klart større enn 1.0 fordi velgere flest er lojale og stemmer på samme parti som sist.

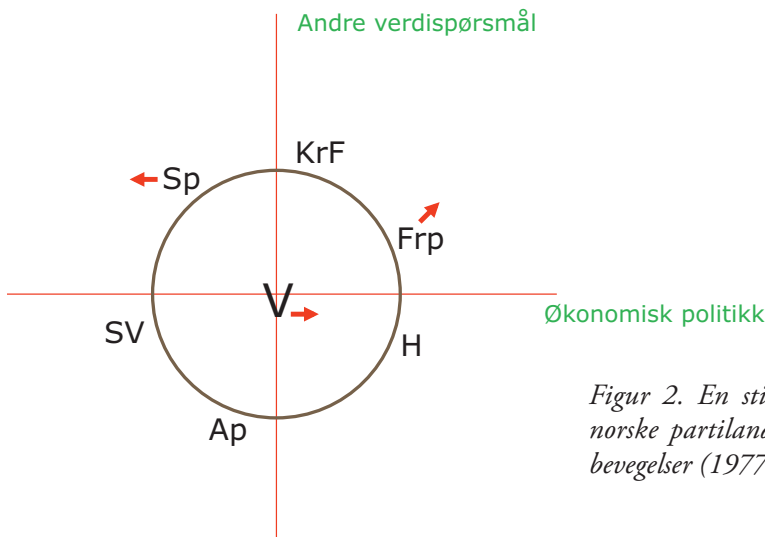
Tabell 1 viser avstandene som følger av modellen hvis en tar utgangspunkt i gjennomsnittlig velgermobilitet i alle stortingsvalg i 40-årsperioden 1977–2017. De 24 avstandene er rangert stigende. I tillegg kommer fire avstander mellom Rødt og de fire partiene Høyre, Venstre, KrF og Frp, men små velgerpanel og liten mobilitet gjør at disse avstandene ikke kan beregnes. Av samme årsak er alle resultater for Rødt særlig usikre. De vektlegges derfor ikke i fortsettelsen.

Nr.	Parti	Parti	Avstand	Nr.	Parti	Parti	Avstand	Nr.	Parti	Parti	Avstand
1	Rødt	SV	0.4	9	SV	Sp	2.2	17	Sp	H	3.7
2	H	Frp	1.0	10	Ap	V	2.5	18	V	Frp	4.0
3	SV	V	1.1	11	KrF	Frp	2.5	19	SV	Frp	4.4
4	V	KrF	1.2	12	KrF	H	3.0	20	Ap	H	4.5
5	V	H	1.3	13	Rødt	Ap	3.1	21	Rødt	Sp	4.8
6	V	Sp	1.3	14	Ap	Sp	3.2	22	Ap	KrF	5.2
7	KrF	Sp	1.4	15	Sp	Frp	3.3	23	SV	KrF	5.5
8	SV	Ap	1.4	16	Ap	Frp	3.5	24	SV	H	6.1

Tabell 1. Politiske avstander konstruert fra velgerbevegelser (1977–2017).

Kombinasjonen H/Frp (nr. 2) er mer interessant enn SV/Rødt (nr. 1) på grunn av det tynne tallgrunnlaget for Rødt. Den viser at velgerne mener Høyre og Frp står særlig nær hverandre. Venstre inngår i alle de fire neste kombinasjonene (nr. 3-6), og mottar og avgir altså relativt mange velgere i alle retninger. Jeg argumenterer senere for at Venstre i realiteten er det eneste sentrumpartiet i 40-årsperioden. KrF's nærmeste naboer er Venstre (nr. 4), Sp (nr. 7), Frp (nr. 11) og Høyre (nr. 12). Tradisjonelt sterke velgergrupper for KrF kan ha bidratt mye til Frp's vekst siden KrF er blitt halvert mens Frp er blitt dobbelt så stort siden 1980-tallet.

Når tabellen leses motsatt kommer kombinasjonen H/SV (nr. 24) først. Høyre og SV utgjør motpoler som utfra annen valgforskning kan assosieres med høyre-venstre-aksen (jf. figur 1). Like bak kommer KrF/SV (nr. 23) og KrF/Ap (nr. 22). De utgjør nesten like sterke motpoler som alt i alt betyr omtrent like mye for velgerne (siden tallverdiene er på samme nivå som for H/SV), men som typisk kan assosieres med ikke-økonomiske verdispørsmål (jf. figur 1). Deretter følger en lite interessant kombinasjon med Rødt (nr. 21) før to nye motpoler på høyre-venstre-aksen blir avslørt: Ap/H (nr. 20) og SV/Frp (nr. 19).

Figur 2. En stilisert modell av det norske partilandskapet utfra velgerbevegelser (1977–2017).

Matematisk spanner tabell 1 ut et åttedimensjonalt landskap, men dette kan forenkles til et mer oversiktlig, todimensjonalt kart der avstandene mellom partiene i det alt vesentlige stemmer med tallverdiene i tabellen. Dette er gjort i figur 2. Venstre er plassert i sentrum som følge av kort avstand til nesten alle andre partier. Videre reflekterer f.eks. KrF's plassering at partiets nærmeste naboer

er Venstre, Sp og Frp. Figuren tydeliggjør også de forannevnte motpolene – horisontalt på høyre-venstre-aksen (“Økonomisk politikk”) og vertikalt på en akse (“Andre verdispørsmål”) som har mye til felles med “religiøs-sekulær-aksen” i figur 1. Begge aksene i figur 2 må forstås som mer generaliserte og sammenfattende dimensjoner enn de tilsvarende aksene i figur 1.

De røde pilene i figur 2 gjenspeiler noen beregninger der 40-årsperioden (1977–2017) ble delt opp i kortere intervaller. Resultatene som svarer til tabell 1 i slike beregninger, domineres av samme partikombinasjoner selv om rekkefølgen selvsagt vil variere noe. Partilandskapet har altså vært relativt stabilt, men Frp er blitt et mer ordinært høyreparti med årene, mens Venstre har flyttet mot høyre og Sp mot venstre. Det siste bekreftes også av noen beregninger der modellen brukes til å konstruere koalisjoner. I slike beregninger havner Venstre i koalisjon med venstresiden på 1980-tallet, men deretter med høyresiden. Sp havner i koalisjon med høyresiden frem til århundreskiftet, men så med venstresiden. Dette styrker troverdigheten til modellen, for begge deler stemmer godt overens med den politiske historien.

Noen andre utviklingstrekk avsløres også av slike beregninger. For eksempel er avstandene jevnt over mindre på 1990-tallet enn på 1980- og 2000-tallet. Det skyldes nok delvis EU-motstand i de tradisjonelle sentrumspartiene (KrF/V/Sp). Den økte mobiliteten styrket Bondeviks kandidatur som statsminister før hans sentrumsregjering ble etablert etter 1997-valget. Et annet interessant trekk er at FrP rekrutterte litt bredere under oppbyggingen på 1980-tallet enn i de siste par tiårene. I det store og hele fremstår Frp mer sentrumsorientert i denne velgerbaserte analysen enn det som politikere og eksperter ofte har gitt uttrykk for.

Avstandene i modellen blir både kortere mellom FrP og KrF og lengre mellom KrF og Ap enn hva politiske ledere og eksperter har gitt uttrykk for. Velgerne plasserer KrF sentralt på høyre-venstre-aksen, men først og fremst som et verdiorientert fløyparti. Beregninger der modellen brukes til å etablere partikoalisjoner viser ellers at KrF hører klart mer hjemme i koalisjoner til høyre enn til venstre. Tapte velgere har stort sett gått til høyre og til sentrum. Kjell Magne Bondevik har rett i at det trenges en “tredje dimensjon” for å plassere KrF på kartet, men når tegningen overlates til velgerne, blir resultatet kortere avstand til Frp enn hva Bondevik og dagens KrF-ledelse har påstått. For KrF er det en annen og særlig utfordring at den vertikale aksene i figur 2 blir mer sammenklemt på 2000-tallet. Dette kan bety at (ikke-økonomiske) verdispørsmål som KrF tradisjonelt har profittert på, er blitt mindre viktige for velgerne enn før eller at partiene er blitt mer like hverandre i slike saker.

Modellresultatene tyder på at Frp etter stiftelsen av partiet i 1973 overtok noe av posisjonen til det Venstre som sprakk i 1972 på grunn av EF-saken, og

som siden har strevd med å overleve. Frp henter få velgere fra Venstre, men desto flere fra partiene som overtok velgerne og pulveriserte Venstre i 1973 og 1977. De kom aldri tilbake til sitt gamle parti. Isteden har Frp bygget seg opp til 15%-parti ved å utveksle velgere i alle retninger (i god Venstre-tradisjon). Samtidig er Frp et fløyparti hvis en bare legger til grunn en høyre-venstre-forståelse av norsk politikk. Carl I. Hagen har rett i at Frp er mer sentrumspreget enn mange vil ha det til, men jeg vil mene at partiet er et “nytt Venstre” snarere enn et “nytt Arbeiderparti”.

Merk ellers at alle historiske regjeringskoalisjoner i 40-årsperioden utgjøres av nabopartier eller sammenhengende lenker av partier i figur 2. Det gjelder regjeringene til Solberg (H/Frp) og H/Frp/V), Stoltenberg (Ap/SV/Sp) og Bondevik (H/KrF/V og KrF/V/Sp). Det gjelder også Willoch- og Syse-regjeringene (H/KrF/Sp), tatt i betraktning at Venstre og Frp knapt var representert på Stortinget på den tiden. Venstre fikk bare to stortingsmandater i 1981 og ingen i 1985, mens Frp fikk to mandater i 1981 og fire i 1985.

Oppsummert: Resultatene harmonerer overraskende godt med annen valgforskning i lys av de store forskjellene i metodisk tilnærming. Samtidig bringer analysen frem flere nye momenter som kan styrke forståelsen av det norske politiske landskapet i et velgerperspektiv.

EPILOG (15. FEBRUAR 2019)

Høsten 2018 ble dramatisk for KrF, som etter omfattende diskusjoner fulgte etter Venstre inn i Solberg-regjeringen. Valget ble tatt med knapp margin i et ekstraordinært landsmøte der alle fylkeslag unntatt Rogaland hadde sendt en representativ delegasjon av “røde” og “blå” delegater utfra stemmegivningen i fylkesårsmøter. Hvis en antar at fordelingen mellom “blå” og “røde” KrF-medlemmer på fylkesårsmøtene gjenspeiler velgermassen, gir stemmetallene et interessant sammenligningsgrunnlag for analysen ovenfor.

Det ekstraordinære landsmøtet var omtrent delt på midten mellom “rød” og “blå” side, men typiske “blå” fylker er kjerneområder på Sør- og Vestlandet. De er svakere representert pr. velger på KrF’s landsmøter enn “røde” fylker. Hvis delegatstemmene på landsmøtet var blitt vektet etter antall KrF-velgere i det enkelte fylke i forrige stortingsvalg, ville den “blå” seieren ha blitt større. Høyresiden ville da ha fått ca. 60 prosent mot 40 prosent til venstresiden. Det er som forventet utfra modellen. I en analyse av konkurransen om velgerne viser jeg (Sødal 2018, tabell 5) at 42 prosent av KrF’s marginalvelgere kommer fra venstresiden (Ap/SV/Sp), målt utfra mobiliteten i 40-årsperioden 1977-2017. Den “røde” andelen blir 2-5 prosent lavere hvis avstandsberegningen

begrenses til de siste par tiårene. I den grad velgerne tvinges til å velge side, tyder altså beregningene på at 60-65 prosent av KrF-velgere flest er “blå”, mens 35-40 prosent er “røde”. Denne fordelingen kan selvsagt endre seg i tiden som kommer, alt etter politikken som føres og hvilke strategiske valg KrF måtte ta.

REFERANSER

- Aardal, B. (2003). Ideologi og stemmegivning. Kap. 4 i Aardal, B. (red.): *Velgere i villrede. En analyse av stortingsvalget 2001*. N. V. Damm & Søn, Oslo, 83–106.
- Sødal, S. (2018). Partilandskapet i Norge. *Samfunnsøkonomen* nr. 3, 51–65.

Ernst Håkon Jahr

Professor emeritus Ernst Håkon Jahr, Universitetet i Agder, holdt hovedforedraget på Vintermøtet.

“SKOLEMESTERNES KONGE” ANDREAS M. FERAGEN – 200 ÅR

Ernst Håkon Jahr

Det er få som i dag kjenner til Andreas Martinus Feragens (1818–1912) store innsats og betydning for norsk skole, enda han i si samtid blei regna som den viktigste skolelæreren i landet. Han var sentral i utviklinga av folkeskolen på 1800-tallet. Han var aktiv lærer i til sammen nesten 70 år, bortimot 66 av dem var han lærer og kirkesanger (klokker) i Holt ved Tvedestrand. Han stod i tjenesten til han var 93 år. Han var samarbeidspartner med og personlig venn av Ole Vig, og var uten tvil den nasjonalt mest respekterte og betrodde læreren i siste halvdel av 1800-tallet. Lærebøkene hans i regning revolusjonerte faget i skolen og blei de mest brukte over hele landet. For å stimulere jenter til å gjøre det bedre i regning, gav han ut ei egen bok beregna på dem: “Regneøvelser for Pigebørn” (1867). Statsminister Jørgen Løvland var blant dem som skreiv hyllingsartikler om Feragen ved flere anledninger, bl.a. på førstesida av *Morgenbladet* på 90-årsdagen i 1908. Han døde nesten 94 år gammel. På 100-årsdagen i 1918 blei en stor bautastein avduka på gravstedet hans på Holt kirkegård.

Dagens lærere, pedagoger og allmennhet kan hente mye verdifull stimulans fra hans tanker og idéer. Mye av det han lanserte og stod for, vil kunne bidra positivt inn i dagens skole- og pedagogiske debatt. Han publiserte pedagogiske arbeider i over 50 år, og var på område etter område en pionér med pedagogiske ideer og tanker om skolens utvikling. Han

- så samarbeidet mellom hjem og skole som ei forutsetning for å lykkes pedagogisk
- understreka at barnepsykologi er helt avgjørende kunnskap å ha for læreren
- var imot ekstra belønning til elever som ikke anstrengte seg spesielt utover egne evner
- understreka elevens ansvar for egen læring
- var skeptisk til omfattende bruk av karakterer
- publiserte spesialpedagogisk opplegg for “forsømte” barn, barn med særskilte behov
- skrev nyskapende lærebøker i regning (opplag over 200 000)
- gav ut egen regnebok for jenter
- gav ut den eneste læreboka for øving i å lese ulike handskrifter, særlig viktig på 1800-tallet
- etablerte landets første skoleboksamling, skolebibliotek for elever
- presenterte et moderne opplegg for første leseopplæring
- var landets første gymnastikklærer
- innførte handarbeids- og sløyd-faget gradvis i sin skole, allerede fra 1860- og 1870-åra
- var tidlig ute i sin skole med kunnskapsfaga historie, naturkunnskap og geografi
- innførte og argumenterte sterkt for hagekunnskap i skolen, var en forløper for skolehager
- ønska levende og muntlig formidling av kunnskapsfag
- så på sang som et viktig fag i skolen
- organiserte lærerne i egne foreninger så tidlig som 1847
- var redaktør for tidsskriftet *Den norske Folkeskole* i sju årganger, 1858–64

Andreas Feragens personlige utvikling og livshistorie, hans klassereise fra arbeidersønn til å bli omtalt som “Skolemesternes konge” – utropt til det av sjølveste Oscar II –, er i seg sjøl interessant og illustrerende for hva utdanning gjennom lærerseminara kunne bety for evnerike gutter i datidas Norge. Feragen fikk Borgerdådsmedaljen i 1877 og blei i 1897 utnevnt til ridder 1. kl. av St. Olavs

Andreas M. Feragen hos fotograf Claus Knudsen, Kristiania. Sannsynligvis midt i 1860-åra.

Orden. Han var den første som fikk slike utmerkelser for arbeid med og i norsk skole.

Andreas Feragen blei født i Trondheim 21. juli 1818 i en arbeiderfamilie. Etter fullført allmueskole og konfirmasjon 1833 kom han i tjeneste hos soknepresten i Vår Frue menighet, opplysningspresten Bendix Støren. Ved egen lesning og veiledning av presten samtidig som han benytta seg av det skoletilbudet byen hadde for voksne gutter på søndagene, økte han sine kunnskaper. Han var sokneprestens tjenestegutt i daglige gjøremål, etter hvert også som hjelpeskriver på embetskontoret. Da soknepresten blei pensjonist og flytta til Kristiansand i 1839, fulgte Feragen med. I 1842 søkte han og blei tatt opp som student ved Holt seminar (lærerskole) ved Tvedestrand. Dette seminaret hadde begynt i 1839 med den framstående historikeren, sagnforskeren og presten Andreas Faye som rektor. Utdanninga tok normalt to år. Feragen fikk imidlertid lov til å ta skolen på ett, fordi han ikke hadde økonomi til mer. Likevel gikk han ut med best mulige karakter: "Udmerket duelig".

Åra 1843–46 underviste han i Kristiansand. Fra 1846 var han så lærer og klokker i Holt, fra 1861 i tillegg klokker i Tvedestrand. Han begynte straks i 1846 som øvingslærer ved seminaret, og Holt faste skole blei praksisskole. Han og kona Elisabeth hadde bolig i samme hus som skolen. Her fikk de seks barn, tre døtre og tre sønner. Alle døtrene døde uten å ha stifta familie, men fra sønnene er det blitt tallrike etterkommere både i Norge og i USA. Den eldste sønnen blei skogforvalter i Buskerud, den yngste høyesterettsdommer. Den mellomste emigrerte og blei handelsmann i Wisconsin.

I over 30 år, inntil lærerutdanninga blei flytta til Kristiansand, var Feragen øvingslærer ved seminaret. Det gjorde han til den viktigste læreren ved seminaret, sammen med nybrottsmannen Faye. Feragens innsats for å utvikle seminarets praktisk-pedagogiske øvingstilbud blei avgjørende for den gode kvaliteten som utdanninga ved Holt seminar tidlig blei kjent for. Generasjoner av lærere stod i gjeld til han, de så på han som en ideallærer, og han blei en legende allerede mens han levde.

Feragen valgte sjøl å gå av fra stillingene i Holt ved årsskiftet 1911/12. Han hadde da påvirket utviklinga av norsk folkeskole i mer enn et halvt århundre – både når det gjaldt ramme og innhold. Blant Feragens lærebøker og mer generelle pedagogiske og skolepolitiske skrifter kan nevnes:

Opgaver og korte Vink til praktisk Tavleregning (1856 og seinere)

Øvelsesbog i Læsning af Haandskrifter (1861 og seinere)

Regneøvelser for Pigebørn (1867)

Hjem og Skole (1875)

Regnebog for Folkeskolen (1876 og seinere)

Om Hjemmets og Skolens Fællesarbeide (1879)

Smaastykker om Barneopdragelse og Undervisning (1898)

Tilbagesyn paa mit liv med et blik paa folkeskolen før og nu (1904)

Smaaskolen, dens lærefag og deres behandling (1905)

I lokalsamfunnet var Feragen i mer enn 50 år en særdeles aktiv deltaker i offentlig og privat virksomhet. Han satt i skolestyret i Holt i nesten 50 år, og han hadde vervet som kommunerevisor i 28. Han var med på å starte Holt sparebank 1881 og var formann i lokale misjonsforeninger og bibelselskap. Han var medlem av flere departementsoppnevnte komiteer til vurdering og bedømmelse av lærebøker. Men om han var en nasjonal skoleautoritet og hadde større allmenn tillit enn de fleste i bygda, så hadde han ikke stemmerett før han var nesten 60 år. Vi glemmer lett at grunnloven, så demokratisk vi gjerne sier den var, bare gav stemmerett til et begrensa mindretall. Feragen eide ikke jord, var ikke embetsmann og ikke byborger. Da hadde han ikke stemmerett. Og da han endelig fikk det i 1885, var det bare fordi han nå betalte mer enn 500 kr i året i skatt.

Det var mange svært flinke lærere i folkeskolen på 1800-tallet, praktikere som var elsket av sine elever og som hadde høy anseelse i lokalsamfunnet. Hva var det Feragen hadde i tillegg som gjorde at akkurat han blei slikt et nasjonalt ideal for praktisk talt hele lærerstanden på 1800-tallet?

Svaret ligger i at han forente djup teoretisk forståelse med fremragende praktisk lærerferdighet. Han hadde det nødvendige filosofisk-pedagogiske grunnlaget som de fleste andre lærerne ikke hadde. Han visste teoretisk *hvorfor* han gjorde det han gjorde, og han kunne gjøre greie for det og fortelle andre om det. Det var det han gjorde hele livet som lærer. Han leste og tenkte og skreiv om det han kom fram til. Resultatet blei en helhetlig forståelse av oppdragelse og undervisning, om ansvar og nødvendig samarbeid mellom hjem og skole. Mens andre lærere nok kunne synes at det var både kjekt og nyttig å ha et godt og kanskje tett forhold til elevenes foreldre, var det for Feragen absolutt nødvendig, og det *visste* han ut fra det teoretiske grunnlaget han baserte sin pedagogikk på. Derfor var det også at han mot slutten av sin karriere var bekymra for at skolen viste tendenser til å ta over *alt* ansvar for elevene. Han var redd for at hjemmet og foreldra dermed skulle bety mindre for skolen enn før, det han alltid hadde sett på som sjølv grunnlaget for en vellykka oppdragelse og undervisning.

Teori og praksis i lærerutdanning og lærergjerning har alltid vært som to søsken som alltid slåss, men som likevel er gjensidig avhengig av hverandre. Hos Andreas Feragen går de opp i en høyere enhet. Det var det som løfta han

opp over alle andre samtidige lærere. Det var det som gjorde han til skolemesternes konge.

Over fem tiår bidrog han med bøker, artikler og innlegg i blad og tidsskrift. Det gjør Feragen til en av 1800-tallets mest betydelige pedagogiske publisister, om ikke den største. Bladet *Utdanning* går tilbake til *Norsk skoletidende*, som seinere statsråd Nils Hertzberg – da rektor ved Hamar seminar – starta i 1869. Den samme Hertzberg sendte i 1896 hyllingstelegram da Feragen hadde vært lærer i Holt i 50 år. Hertzberg takka for alt Feragen hadde betydd for norsk skole gjennom et halvt århundre. Etter det var Feragen lærer i Holt i enda 15 år.

I år er det 200 år siden han blei født. Hovedarrangementet ved jubileet blir i Tvedestrand og Holt helga 21.–22. juli med seminar, lansering av biografien *Skolemesternes konge – Andreas M. Feragen* (Novus forlag, Oslo) av undertegnede, foredrag og bekransning av den renoverte bautaen på Holt kirkegård. Sentrale offentlige myndigheter vil være representert.

Andreas Feragen var en viktig nasjonal skolepionér som det er all grunn til å feire.

VÅRMØTE

26. april 2018

Foto: Olav Breen

MØTEREFERAT

Preses Ernst Håkon Jahr åpnet møtet kl. 18.00 og ønsket velkommen.

Protokollen ble signert av 21 medlemmer.

Elsa Almås og Esben Esther Pirelli Benestad holdt foredrag med tittelen “Sexologi som forskningsfelt”. Etter foredraget tok Tor Oskar Sætre, Rolf Nossu, Ragnar Thygesen og Ernst Håkon Jahr ordet med spørsmål og kommentarer. Preses takket foredragsholderne og overrakte dem Snartemosverdet.

Deretter ble det avholdt årsmøte i Agder Vitenskapsakademi, med eget referat. Etter møtet på Gimle Gård var det kveldssete i Lilletunstova på Universitetet i Agder.

ÅRSMØTESAKER

Gimle Gård, Kristiansand, torsdag 26. april 2018 kl. 19:15 – 19:50.

Møteleder: Preses Ernst Håkon Jahr. Referent: Rolf Nossu.

1. Godkjenning av innkalling og saksliste. Valg av to medlemmer til å signere referatet. Vedtak: Innkallingen og sakslisten godkjennes. Medlemmene Allison Louise Wetterlin og Michael Schulte velges til å signere referatet.
2. Referat fra medlemsmøte 1. februar 2018. Vedtak: Referatet godkjennes.
3. Opptak av nye medlemmer i 2018. Valgresultatet og styrets vedtak om innvalg blir lagt frem på møtet. Vedtak: Innvalget godkjennes.
4. Revidert regnskap for 2017. Vedtak: Det reviderte regnskapet for 2017 godkjennes og oversendes Brønnøysundregistrene. Styret meddeles ansvarsfrihet.
5. Styrets årsmelding for 2017. Vedtak: Styrets årsmelding for 2017 opptas som akademiets årsmelding.
6. Valg. Fire tillitsverv løper ut nå: Inger Johanne Håland Knutson, visepreses. Per Kjetil Farstad, styremedlem. Gudlaug Nedreid, 3. varamedlem. Rolf Tomas Nossu, akademisekretær. Vedtak: Inger Johanne Håland Knutson gjenvelges som visepreses for 2 år. Hallvard Hagelia, tidligere 1. varamedlem, velges til styremedlem for 2 år. Margrethe Wold velges til nytt 1. varamedlem for 2 år. Gudlaug Nedreid gjenvelges som 3. varamedlem for 2 år. Ragnar Thygesen velges til ny akademisekretær for 1 år.

SEXOLOGI SOM FAG

Elsa Almås og Esben Esther Pirelli Benestad

Sexologi er et fagområde som har utviklet seg over omtrent samme tidsrom som psykologi og psykiatri, i andre halvdel av 1800-tallet. Det sexologiske fagmiljøet blomstret ved begynnelsen av 1900-tallet, spesielt i Berlin, Praha og København, og det ble arrangert flere kongresser. Ved nazistenes maktovertakelse i Tyskland, ble Seksualforskningsinstituttet som var opprettet av Magnus Hirschfeld i Berlin stengt, og bøkene ble brent på Operaplassen (Haeberle & Gindorf, 1992). Man kan i dag se et minnesmerke der i form av en glassplate som et vindu i bakken ned til et lite rom med tomme, hvite bokhyller. På en messingplakett ved siden av står det et sitat av Heinrich Heine: *“Der man brenner bøker, vil man før eller senere også brenne mennesker!”*

Det er bemerkelsesverdig at seksualiteten, og i denne sammenhengen også sexologien, har vært så truende ikke bare for nazistene, men også for mange andre totalitære regimer og tenkemåter. Mange av se-

Esben Esther Pirelli
Benestad og Elsa
Almås

*Professorer,
Universitetet i Agder*

xologene var jøder, og de måtte flykte fra Tyskland på grunn av nazistenes forfølgelser. De flyktet til Russland, Sør-Afrika og USA.

Sexologi som fagområde lå mer eller mindre dødt i mange år. I Norge engasjerte Karl Evang seg i opplysningsarbeid, og publiserte blant annet en artikkel i Tidsskrift for Seksuell Opplysning i 1932 der han forklarte at onani ikke var farlig (Evang, 1932).

I 1948 publiserte Alfred Kinsey og hans medarbeidere en omfattende rapport om amerikanske menns seksualitet. I 1953 kom en tilsvarende rapport om kvinners seksualitet (Kinsey, Pomeroy, & Martin, 1948, 1953). Disse rapportene fikk en enorm betydning for oppfatningen av seksualitet, som fram til da hadde vært preget av religiøs moralisme. Nå ble det dokumentert at onani var vanlig blant både menn og kvinner, at homoseksualitet var utbredt, at mange hadde sex før ekteskapet, at tidlig seksuell aktivitet var et gode, og at tap av seksuelle opplevelser må regnes som alvorlig. Da den første rapporten kom i 1948, ble den en av de mest leste bøkene i verden.

På 1960-tallet begynte William Masters og Virginia Johnsen, som var henholdsvis gynekolog og psykolog, sine studier på menneskelig seksuell respons. De studerte seksuell aktivitet i laboratoriet sitt i St. Louis i USA og registrerte fysiologiske prosesser som skjedde under seksuell aktivitet. I 1966 publiserte de *Human Sexual Response* (Masters & Johnson, 1966), og i 1970 kom *Human Sexual Inadequacy* (Masters & Johnson, 1970). Deres arbeid fikk stor betydning for forståelse og behandling av seksuelle problemer. En viktig del av tilnærmingen er forståelsen av at seksuelle utfordringer kan oppstå hos ellers friske og velfungerende mennesker, og det er derfor mulig å behandle dem uten omfattende psykoterapi.

UTVIKLING AV MODERNE SEXOLOGI

På 1970-tallet begynte sexologi som fagområde å utvikle seg igjen. I 1974 arrangerte WHO en ekspertkongress som resulterte i en rapport, publisert i 1975, som anbefalte at utdanning av helsepersonell også bør omfatte kunnskap om menneskelig seksualitet. (*Education and treatment in human sexuality: The training of health professionals. Report of a WHO meeting*, 1975)

Et nytt møte ble avholdt i Montreal i 1976, og i 1978 ble *The Third International Congress of Medical Sexology* arrangert i Roma, der ble *World Association for Sexology* (WAS) etablert. Siden har det vært arrangert verdenskongresser annethvert år, disse alternerer mellom Europa, Asia og Amerika. I 2005 skiftet organisasjonen navn til *World Association for Sexual Health*, men beholdt akronymet WAS.

Det har også blitt etablert regionale organisasjoner i Asia, Nord- og Sør-Amerika, i Afrika og Europa. *European Federation for Sexology* (EFS) ble dannet i 1991.

På kongressen i Roma i 1978 ble en gruppe sexologer fra de nordiske landene enige om å etablere en nordisk organisasjon, *Nordic Association for Clinical Sexology* (NACS). NACS har årlige konferanser som alternerer mellom medlemslandene Danmark, Estland, Finland, Island, Norge og Sverige.

Norsk Forening for Klinisk Sexologi ble etablert i 1982. Foreningen har i dag mellom 300 og 400 medlemmer og har møte hvert år med faglig program, og arbeider aktivt for å fremme tilbud om sexologisk rådgivning og terapi i Norge.

Alle disse nevnte organisasjonene er organiserte som medlemmer av WAS. Selv om de fleste medlemmer har helsefaglig bakgrunn, har organisasjonene tilskudd fra fagområder som sosiologi, teologi, filosofi og antropologi. I tillegg er det etablert en organisasjon som springer ut av det medisinske fagområdet. Her foreligger også internasjonale, i tillegg til regionale og nasjonale nivåer: *International Society for Sexual Medicine* (ISSM), *European Society for Sexual Medicine* (ESSM) og *Scandinavian Society for Sexual Medicine* (SSSM). ISSM startet i 1978 som en organisasjon som studerte seksuelle problemer hos menn, og organisasjonen het den gangen *International Society for Impotence Research* (ISIR).

Det eksisterer en rekke ulike organisasjoner som samler profesjonelle som er opptatt av kjønn og seksualitet. *World Professional Association for Transgender Health* (WPATH) har vært viktig for oss. Også den har en internasjonal del, og regionale organisasjoner, for eksempel *European Professional Association for Transgender Health* (EPATH).

I Norge er det ulike foreninger og organisasjoner som samler individer med ulike opplevelser av kjønnsidentitet: *Harry Benjamin Ressurssenter* (HBRs), *Pasientorganisasjon for Kjønnsinkongruens* (PKI), *Forbundet for Transpersoner* (FTP), og *FRI* (organisasjon for homoseksuelle, lesbiske, biseksuelle, transpersoner, og andre).

De fleste faglige organisasjonene utgir vitenskapelige tidsskrifter, som primært publiserer forskningsartikler. *International Journal of Sexual Medicine* utgis av ISSM, *International Journal of Sexual Health* er det offisielle tidsskriftet for WAS, mens *Sexologies - European Journal of Sexual Health*, er organ for EFS. Det finnes også en rekke andre tidsskrifter: *Journal of Sex & Marital Therapy*, *Journal of Sex Research*, *Archives of Sexual Behaviour*, og *Sexual and Relationship Therapy*.

Man kan diskutere hvorvidt det er nødvendig med så mange organisasjoner. Mangfoldet gjenspeiler ulike faglige tradisjoner, og ulike oppgaver, men det diskuteres også hvorvidt noen av organisasjonene burde slås sammen. Fordi

det er så mange kongresser å velge mellom, kan det være en utfordring å få nok deltakere til at det er mulig rent økonomisk, å organisere kongressene. På den annen side kan man se at arbeidet på nasjonalt plan, på regionalt plan, og på internasjonalt plan representerer ulike oppgaver. På det nasjonale plan er det først og fremst viktig å skape fellesskap og fagmiljø for den enkelte fagperson; på det regionale plan kan det være viktig å samordne utdanning og lage retningslinjer for autorisering av sexologer. De internasjonale organisasjonene har fokus på samarbeid med andre internasjonale organisasjoner som WHO og FN og arbeider for seksuelle rettigheter, og internasjonalt samarbeid for å fremme seksuell helse. I tillegg arbeides det også internasjonalt for å lage etiske retningslinjer for det profesjonelle arbeidet, og felles retningslinjer for utdanning og autorisering av sexologer.

SEXOLOGISKE ARBEIDSOPPGAVER

Hva slags arbeidsoppgaver har sexologer, og hva slags kunnskap kreves for å arbeide sexologisk?

Den nederlandske sexologen Woet Gianotten presenterte i 2003 en oversikt over sexologiske arbeidsområder, ut fra at sexologi hadde blitt så omfattende at det var nødvendig med en viss grad av spesialisering:

Almen sexologi (dysfunksjoner)

Kjønn

Seksuell orientering

Parafili

Forensisk sexologi

Medisinsk sexologi

Rehabiliteringssexologi

Oncosexologi

Gianotten deler også sexologi inn i tre hovedområder: 1. Klinisk (rådgivning og terapi), 2. Forskning, og 3. Pedagogisk sexologi (opplysning) (Gianotten, 2003).

For å arbeide med menneskelig seksualitet kreves sexologisk utdanning, slik WHO anbefalte i 1975. I Norge er det, i likhet med de fleste andre land, begrenset utdanning når det gjelder menneskelig seksualitet. Det mest omfattende profesjonelle utdanningstilbudet er videreutdanning i sexologisk rådgivning ved Universitetet i Agder, som er på 60 studiepoeng. Utdanningsprogrammet er organisert i 10 ukesamlinger over 2 år. I tillegg arbeider stu-

dentene med gruppearbeid i løpet av studiet. Fra 2019 vil sexologi bli en fordypning innen nyopprettet Master i psykososial helse. Det er stort behov for sexologisk kunnskap, hvilket viser seg ved at det er fem ganger så mange søkere som det tilbys studieplasser.

På tross av at denne utdanningen nå har pågått siden 2001, har norske hel-sevesen i skrivende stund ikke formalisert sexologien annet enn at noen få stil-linger er opprettet på noen sykehus.

SEXOLOGISK UTDANNING

I Norge er utdanningen organisert etter “den nordiske modellen”, som er utviklet i regi av NACS, og beskrevet av Osmo Kontula i en artikkel der han beskriver utdanningsprogrammer i Europa. (Kontula, 2011). Den nordiske modellen bygger på tre nivåer i utdanningen: 1. *Basal sexologi*, er felles for all videre utdanning. 2. *Klinisk, eller pedagogisk sexologi*. Den kliniske retningen omfatter på dette nivået sexologisk rådgivning, mens den pedagogiske retningen omfatter didaktikk og kunnskap om hvilke behov for kunnskap som er på ulike utviklingsstadier. 3. *Spesialisering innen klinisk sexologi*, basert på terapeutisk kompetanse i form av psykoterapi, men også andre former for klinisk kompetanse som kan være sexologisk relevant, så som endokrinologi, andrologi, gynekologi, urologi, kirurgi, o.a. Den nordiske modellen baserer seg på at sexologi er tverrfaglig kunnskap som kan brukes innen ulike områder, og der praktiseringen av faget baserer seg på den grunnkompetansen den enkelte kliniker har.

Det vil også være *et fjerde nivå*, forskerutdanning, som vil måtte omfatte generell forskningskompetanse med et tillegg av hva som er spesifikke utfordringer i forhold til forskning på seksualitet. Faget har rikelig med forskningsutfordringer. Her er ennå så mye upløyd mark at her kan man ennå “oppdage Amerika”. Det får være en illustrasjon at kvinners klitoris ikke ble beskrevet anatomisk i forskningslitteraturen før i 1998! (O’Connell, Hutson, Anderson, & Plenter, 1998).

Andre utgaver for sexologisk utdanning er basert på medisinske modeller, seksualterapi, psykoseksuell terapi, samt ulike kombinasjoner av disse.

TABUISERING AV MENNESKELIG SEKSUALITET

Det er fremdeles mange tabuer knyttet til kjønn og seksualitet, og det kan være etiske utfordringer som er spesielt krevende. I boken *Science in the Be-*

droom beskriver Vern Bullough ulike problemstillinger som er knyttet til å forske på menneskelig seksualitet (Bullough, 1994). Forskere kan møte mistenkeliggjøring av sine motiver for å være interessert i og forske på dette området. Politiske strømninger kan medføre usikkerhet i forhold oppfølging av forskningsprosjekter.

Sexologien har kjempet mot totalitær tenkning og totalitære regimer, den har blitt møtt av religiøs fordømmelse og mange hindringer har vært lagt i veien for dette fagområdet. God forskning blir fremdeles møtt med ukvalifisert synsing og avvisning.

SEXOLOGI SOM EN DEL AV HELSEVESENET

I Helsevesenet har oppfatningen vært at seksuelle problemstillinger skal imøtekommes i spesialisthelsetjenesten og da især det psykiske helsevernet. Den eksisterende spesialisthelsetjenesten har imidlertid ingen krav om sexologisk kompetanse, og fag som psykologi og psykiatri har minimal eller ingen undervisning om seksualitet innen sine grunnutdanninger.

Alt dette har bidratt til at mange ennå tenker sykdom snarere enn medfødte menneskelige talent når de stilles overfor uvanlige uttrykk for kjønn og/eller seksualitet. Skammen har ennå gode livsvilkår i vår kulturkrets.

Forsking, ikke minst på kjønn, kjønnsoppfatning og kroppsmangfold skaper et stadig mer solid biologisk fundament for å se på variasjonene som talent snarere enn som feilutviklinger. Det er påvist mange biologiske forhold som påvirker personers egen opplevelse av kjønn, og forskningen er stadig i utvikling på dette området. Nye forhold helt ned til reseptorer på celleoverflaten synes å påvirke hjernens utvikling, som i sin tur legger grunnlag for det vi kaller kjønnsidentitet. Samtidig skjer det en utvikling der grupper av personer i intersex kategoriene ikke lenger aksepterer ord som feil eller misdannet. Vår erfaring er at når menneskelige talent sykdomsforklares eller gis betegnelser som feil eller syndig, blir de til forbannelser for dem som har dem. Ønskes de samme talentene velkommen som verdifulle bidrag til det menneskelige mangfold, blir de til begavelser og berikelser for alle.

BIO-PSYKO-SOSIAL TILNÆRMING

Den nordiske modellen for sexologisk utdanning baserer seg som sagt på en tverrfaglig forståelse, som rommer både sosiale/kulturelle forhold, psykiske, og biologiske faktorer. Andre tilnærminger kan være mer biologiske, og baserer

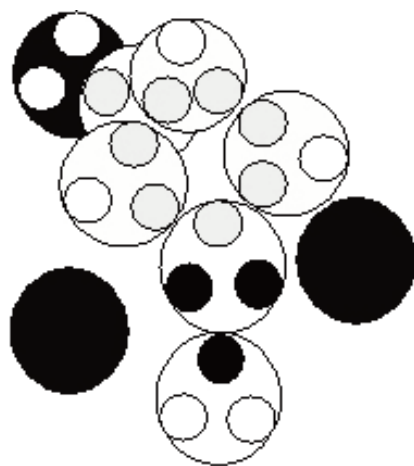
seg på sykdomsforståelse og medisinske diagnoser, eller man kan basere seg på mer sosiologiske modeller der seksualitet betraktes som en kulturell konstruksjon. Noen vil også ta religiøse dimensjoner inn i forståelsen av seksualitet.

For vår del har vi funnet det nyttig å bruke en systemisk tilnærming, basert på den bio-psyko-sosiale modellen til George Engel, der han beskriver ulike nivåer av kunnskap, fra kunnskap om molekyler, celler, vev og organsystemer, via nervesystem, individer, par og familier; videre til lokalsamfunn, subkulturer og kulturer til samfunn, nasjoner til biosfæren. Engel argumenterer for at alle nivåene kan påvirke hverandre, men ingen fagperson vil kunne ha omfattende kunnskap om alle nivåene. Hver og en av oss må velge og definere sitt kunnskapsområde og ha kunnskap om og samarbeide med dem som har kunnskap på andre områder. I klinisk praksis kan dette innebære at når en arbeider med smerter i forbindelse med seksualitet, må noen ha kunnskap om smertefysiologi, noen må ha kunnskap om psykiske og kroppslige forsvarsreaksjoner, noen må ha kunnskap om muskulatur og spenninger. Ofte er det nyttig å etablere samarbeid mellom lege, som kan avklare og utelukke eventuelle medisinske tilstander; sexologisk rådgiver vil kunne snakke om hva slags seksuell aktivitet som er å anbefale, eller ikke å anbefale; fysioterapeut vil kunne hjelpe klienten til å bearbeide spenninger og lære å slappe av.

Mennesker er meningssøkende vesener, og det er viktig å se at én oppfatning av mening kan stenge for andre og nyttige måter å forstå et problem eller en utfordring på.

Følgende modell er beskrivende for hvordan vi kan organisere figur og bakgrunn ut fra ulike perspektiver. Figur 1 er en illustrasjon på en ny og ukjent situasjon, som i utgangspunktet ikke har noen mening:

Når en befinner seg i en slik situasjon, som kan være møte med en klient som har et problem eller en utfordring, vil en begynne å arbeide for å skape mening i situasjonen, men vi gjør det på forskjellige måter. En kirurg vil kanskje være interessert i de tre sorte rundingene, og ikke bry seg så mye om resten. En psykolog kan konsentrere seg om de grå rundingene litt ovenfor midten som danner en sirkel. En sosiolog vil kunne interessere seg for de tre store sorte rundingene, og ikke være så opptatt av de små rundingene. Når en har holdt på en stund, vil en kunne komme fram til en kon-

VERSATILITET

Figur 1.

Figur 2.

klusjon, som baserer seg på større grad av mening, som i følgende bilde:

I figur 2 kan en være overbevist om at en ser et bilde av en gammel hekslignende kone – eller en kan se en ung, vakker kvinne med lett bortvendt ansikt. Begge oppfatningene er basert på det samme bildet, som vi kan tolke på helt forskjellige vis. I klinisk arbeid er det viktig å være åpen for at det kan finnes ulike tolkninger av den informasjonen en har fått, og være åpen for å endre oppfatning for å kunne se et bilde fra et annet perspektiv. En sannhet er ikke nødvendigvis i motsetning til en annen sannhet slik som på bildet ovenfor.

INNFORING AV NYTT DIAGNOSESYS- TEM: ICD-11

En utfordring som vi møter nå, er innføring av nytt diagnosesystem, ICD-11¹, som flytter alle sexologiske diagnoser ut av kapittelet for mentale forstyrrelser og oppretter et nytt kapittel for seksuell helse.

Kapittel 17: *Tilstander relatert til seksuell helse*, som omfatter:

Seksuelle dysfunksjoner

Seksuelle smertetilstander

Kjønnsinkongruens

Forandringer i kvinnelig genital anatomi

Forandringer i mannlig genital anatomi

Parafille forstyrrelser

Adrenogenitale forstyrrelser

Seksuelt overførte infeksjoner

Kontakt med helsevesenet for svangerskapsforebyggende tiltak

Andre spesifiserte tilstander relatert til seksuell helse

Ikke spesifiserte tilstander relatert til seksuell helse

Det som er spesielt med dette kapitlet, er at selve etableringen av det bryter med den tradisjonelle oppdelingen mellom somatiske og psykiske problemer. Tidligere diagnosesystemer har det vært tilført spesifiseringer “som ikke skyl-

¹ <https://icd.who.int/browse11/l-m/en#/http%3a%2f%2fid.who.int%2fid%2fentity%2f577470983>

des somatiske lidelser” - i det nye systemet åpnes det opp for en sexologisk forståelse av seksuelle problemer, ettersom de ikke lenger beskrives under enten psykiske eller somatiske lidelser. Dette er det første diagnoseområdet som forlater den tradisjonelle to-delingen, og dette vil nok utfordre helsevesenet ved at man forlater forståelsen av seksuelle problemstillinger som psykopatologi, og tilstander som må korrigeres, det vil si at de må passes inn i en modell der forplantning har vært det eneste legitime uttrykk for seksualitet.

Seksuelle handlinger som ikke har, eller ser ut som de har, forplantning som formål, har vært betraktet som avvikende og syke. Denne tankemåten erstattes av en modell som er basert på en forståelse av variasjon og mangfold og hvor kjernepunktet er seksuell helse.

Vi har lært at mangfold er nødvendig for at naturen skal overleve, og mange har derfor begynt å bruke denne forståelsen også på mennesker: Vi er forskjellige, og denne forskjelligheten er nyttig for at vi skal kunne utvikle komplekse samfunn der individene kan ta seg av ulike oppgaver. I løpet av 1900-tallet har vår kultur fått noen lærepenge når det gjelder ensretting, der alle skal gå i takt.

NYE UTFORDRINGER

I løpet av de siste ti-årene har vi blitt utfordret av et økende mangfold når det gjelder kjønnsidentiteter og kjønnsuttrykk. Vi blir utfordret i forhold til to-kjønnsmodellen, som opererer med to kjønn og to kjønn alene (Hyde, Bigler, Joel, Tate, & van Anders, 2018). Det er ikke ny kunnskap, men det er en ny måte å se mangfoldet på når noen studerer menneskelige egenskaper som uttrykk for normal variasjon, istedenfor som normalitet og avvik. I et slikt perspektiv, ser vi at det ikke er noe som er komplett to-delt i menneskekroppen, i form av mannlig forskjellig fra kvinnelig. Vi ser at det er store overlappinger, der noen er høyere, sterkere, kraftigere – det vi ville kalle mannlige, mens andre er mindre, svakere, spinklere – det vi ville kalle kvinnelige. Men vi kan ikke ta for gitt at de som er mer kvinnelige også er mer feminine, definert i tradisjonell forstand som mer omsorgsfulle, følsomme, eller for den saks skyld, at de liker å gå i kjoler, eller passe barn. Disse egenskapene kan like godt finnes hos dem som er store og sterke. Samtidig ser vi at menneskelige egenskaper bedre kan beskrives som kontinua, det vil si at det er gradvise overganger fra den ene ytterligheten til den andre. Slike overganger ser vi på detaljplan også når det gjelder både indre og ytre kjønnsorgan. I et samfunn der det er viktig å være mest mulig mannlig eller kvinnelig for å bli akseptert og anerkjent, vil mange bevege seg mot ytterpunktene. I et samfunn der mangfoldet aksepteres og anerkjen-

nes, er det lettere å bevege seg rundt midten, og vi eliminerer polariseringene. Dette betyr at kjønn blir mindre forskjellige, og opplevelser av at kjønnsidentitet beveger seg bort fra begge ytterpunktene. Eksempler er *flytende kjønn*, ikke *binært kjønn*, *to-kjønn* – eller rett og slett *skeiv*.

Sexologi som fag må hele tiden befinne seg i kontakt med den kulturen vi er en del av for å forstå hvordan seksualiteten forvaltes. Diagnosesystemer revideres fortløpende, og diskusjonen som følger med det, viser hvordan samfunnet endrer syn på fenomener som har vært diagnostisert som sykdommer. Vi har allerede vært inne på seksualitet som ikke er i forplantningens tjeneste, som har vært betraktet som “perversjoner”, “avvik” eller “parafilier”. I 2011 forsvant *transvestittisk fetisjisme*, *transvestisme* og *sado-masochisme* fra diagnoselisten i Norge. På samme tid ble de også tatt ut av diagnoselistene i Finland, Sverige og Island, mens de ble tatt ut av de danske diagnoselistene allerede i 1996.

Problemer med seksuell lyst har vært beskrevet som en seksuell dysfunksjon som rammer over 40% av kvinnene (Laumann, Paik, & Rosen, 1999). Det har også vært betraktet som den dysfunksjonen som har vært vanskeligst å behandle. Alternativt kan manglende lyst betraktes som en sunn og normal reaksjon når man har lite overskudd, konfliktfylt parforhold, eller en lite attraktiv partner (Tiefer, 2001). Lyst er en følelse som oppstår under gunstige betingelser, ikke en grunnfølelse som skal være der hele tiden. Seksuell lyst utvikles gjennom aktiv erotisk åpenhet. Det nytter lite å sitte stille på en stol og vente på at lysten skal lande i fanget.

AVSLUTNING

Seksualitet handler i stor grad om følelser som er avhengige av kroppslige prosesser, ytre stimuli, og subjektive fortolkninger. I tillegg kan følelser være påvirket av kulturelle påbud og forbud, for eksempel at man føler skam ved å ikke være så heteronormativ som kulturen forventer, eller ved å ikke oppfylle kravene i to-kjønnsmodellen: “gutter skal ikke gråte”, eller “jenter skal ikke ta seksuelt initiativ”.

Seksualiteten har ikke hatt gode kår verken i storkulturen eller i helsevesenet. Her må det skje en forandring basert på føringene i ICD11. Den forandringen vil måtte innebære en stor opprustning både på det medisinske, det psykologiske, det pedagogiske og det forskningsmessige området.

REFERANSER

- Bullough, V. (1994). *Science in the Bedroom. A History of Sex Research*. New York: Basic Books.
- Education and treatment in human sexuality: The training of health professionals. Report of a WHO meeting.* (1975). Geneva: World Health Organization.
- Engel, G.L. (1980). The Clinical Application of the Biopsychosocial Model. *American Journal of Psychiatry*, 137 (5 May).
- Evang, K. (1932). *Seksuell Opplysning*. Oslo.
- Gianotten, W.L. (2003). Sexology in the 21st century: areas, professions and tasks. *Revue Européenne de Sexologie/European Journal of Sexology*, XII(45), 33–37.
- Haeberle, E., & Gindorf, R. (1992). Sexology Today. A Brief Introduction. I D.G.F.S. Sexualforschung (Ed.). Düsseldorf, Germany.
- Hyde, J.S., Bigler, R.S., Joel, D., Tate, C.C., & van Anders, S.M. (2018). The Future of Sex and Gender in Psychology: Five Challenges to the Gender Binary. *American Psychologist*. doi:<https://psycnet.apa.org/doiLanding?doi=10.1037%2Famp0000307>
- Kinsey, A.C., Pomeroy, W.B., & Martin, C.E. (1948). *Sexual behavior in the human male*. Philadelphia: W.B. Saunders.
- Kinsey, A.C., Pomeroy, W.B., & Martin, C.E. (1953). *Sexual behavior in the human female*. Philadelphia: W.B. Saunders.
- Kontula, O. (2011). An Essential Component in Promoting Sexual Health in Europe is Training in Sexology. *International Journal of Sexual Health*, 23, 168–180.
- Laumann, E.O., Paik, A., & Rosen, R.C. (1999). Sexual dysfunction in the United States - Prevalence and predictors. *JAMA*, 281(6), 537–544.
- Masters, W.H., & Johnson, V.E. (1966). *Human sexual response*. Boston: Little Brown & Co.
- Masters, W.H., & Johnson, V.E. (1970). *Human sexual inadequacy*. Boston: Little Brown & Co.
- O'Connell, H.E., Hutson, J.M., Anderson, C.R., & Plenter, R.J. (1998). Anatomical relationship between urethra and clitoris. *Journal of Urology*, 159(6), 1892–1897.
- Tiefer, L. (2001). Arriving at a “new view” of women’s sexual problems: Background, theory, and activism 1. *Women & Therapy*, 24(1–2), 63–98.

SOMMERMØTE

30. august 2018

Foto: Olav Breen

MØTEREFERAT

Preses Ernst Håkon Jahr ønsket velkommen og åpnet møtet.

Protokollen ble signert av 20 medlemmer og andre gjester.

Tidligere høgskoledirektør Thor Einar Hanisch holdt kveldens første foredrag med tittelen “Da Distriktshøgskolen kom til Sørlandet”. Etter foredraget tok Martin Sjøkkeland, Anne Ryen, Gerd Mortensen, Olav Breen, Ernst Håkon Jahr og Jan Kløvstad ordet med spørsmål og kommentarer. Preses takket foredragsholderen og overrakte ham en kopi av Snartemobegeret.

Professor Dr. Michael Custodis, Institut für Musikwissenschaft, WWU Münster, presenterte deretter sitt norsk-tyske forskningsprosjekt med tittelen “Musikklivet i Norge under den tyske okkupasjonen”. Etter foredraget tok May-Brith Ohman Nielsen, Reinhard Siegmund-Schultze, Anne Ryen, Knut Tønsberg, Ernst Håkon Jahr og Jan Kløvstad ordet med spørsmål og kommentarer. Preses takket foredragsholderen og overrakte ham en kopi av Snartemosverdet.

Etter møtet på Gimle Gård var det kveldssete i Lilletunstova på Universitetet i Agder.

*Professor Michael Custodis
forbereder hovedforedraget på
Sommermøtet.*

DA DISTRIKTSHØGSKOLEN KOM TIL SØRLANDET

Thor Einar Hanisch

Sommeren 2019 er det 50 år siden Halvor Vegard Hauge, Andreas Vollan og jeg fikk det administrative og faglige ansvaret for å starte opp Agder distriktshøgskole. Oppgaven var spontan og formidabel. Statsråd Kjell Bondevik ringte primo juli til rektor Hauge, traff ham ikke, ekspedisjonssjefen for høyere utdanning og forskning, Enevald Skadsem ringte da meg, som straks måtte kontakte Hauge og Vollan. Beskjed: Vi var engasjert for femårs prøvedrift, Hauge som direktør, jeg som undervisningsleder og Vollan som høskolelektor. Det var ingen tid å miste. Tiltredelse umiddelbart. Lokaler var skaffet i Norske Folk Gården ved Wergerlandsparken. Pålegg: I samarbeid med kommunale myndigheter, del inn og innred etasjen drøyt 1100 kvm. Med auditorier og alt nødvendig. Kunngjøringer må ut og studentopptak iverksettes snarest råd. Kvote 54 studenter. Oppstart 27. august. Fullmakt til å engasjere kontorhjelpe, det ble Doris Hansen, og ad hoc undervisningskrefter for fagelementer Vollan og jeg ikke kunne ta eller overkomme selv. Det eneste som gjaldt i første omgang var å få i gang en økonomisk-administrativ studieretning. Alt annet måtte vente.

Selvfølgelig var vi ikke helt blanke. Vi hadde jo søkt disse engasjementene, blitt vurdert og hadde nådd fram i konkurransen. Andreas og jeg, begge siviløkonomer fra Norges Handelshøyskole, og som Hauge med et visst faglig entreprenørinstinkt, så straks at det faglige opplegget så å si helt ut var bygd på det som Komiteen for Økonomisk College i Kristiansand,

Thor Einar
Hanisch

Universitetet i Agder

ledet av konsul Christian Garmann Johnsen, hadde utarbeidet. Dette igjen basert på opplegget for Norges Handelshøyskoles kursvirksomhet på Sørlandet, drevet fra Kristiansand Handelsgymnasium som påbygging for artianere, alt fra 1965. Dette viste seg å bli landsledende også for Rogaland distriktshøgskole og Møre og Romsdal distriktshøgskole. Gjennom sommeren og resten av året ble møter mellom oss og departementet kjørt i Oslo gjennom hele året 1969. Møter også på NHH, der kristiansanderen, rektor Dag Coward kjente et sterkt fadderskap til hele opplegget. Alt dette for koordineringens skyld også for de distriktshøgskolene som skulle komme etter i 1970.

Sørlandets kunne lett bli blant dem, ja, skulle blitt blant dem. Begge Agderfylkene sto sammen i konkurransen med Rogaland om å få distriktshøgskole i første omgang. Etter iherdig innsats lå det i de nasjonale kortene at den kunne komme enten her eller der. Statsråd Kjell Bondevik brukte selv utsagnet “enten Stavanger eller Kristiansand” på et avgjørende stadium i prosessen. De to konkurrentene mobiliserte politisk i en grad som fikk distriktshøgskolens eminente forkjempere i departementet, mine senere sjefer, ekspedisjonssjef Enevald Skadsem og seksjonsleder Ingjald Ørbeck Sørheim, til å si at det måtte bare bli begge to!

Skadsems nestleder, underdirektør Dag Omholt har uttalt seg interessant om Distriktshøgskolen sett fra Departementet: - Den mest interessante perioden i forholdet mellom distriktshøgskolene og departementet var den første tiden. Ideen om institusjoner for postgymnasial utdanning utenfor universitetsbyene kom som en katevind inn i den utdanningspolitiske diskusjonen.

Statsråd Bondevik forsto raskt betydningen av denne ideen, bl.a. for å kunne kanalisere kreftene i de såkalte universitetskomiteer i flere byer inn i spor som var lettere å akseptere for sentrale myndigheter. Ottosen-komiteen fikk beskjed om å legge alt annet til side og konsentrere seg om en konkretisering av den.

Og departementet fulgte opp i raskt tempo. Det ble opprettet en egen *Seksjon for distriktshøgskoler*, som etter kort tid fikk Ingjald Ørbeck Sørheim som dynamisk leder. 20. juni 1969 ble proposisjon om *prøvedrift* i Kristiansand, Molde og Stavanger vedtatt. I april 1970 kom proposisjonen om *utvidet prøvedrift* med distriktshøgskoler i Bodø, Bø, Lillehammer og Volda. Det viste seg at Stortinget fortsatt var generelt interessert i det nye høyskoleslaget, men det var enda mer interessert i hvor de nye statsinstitusjonene skulle ligge!

Dette var prøvedrift, og derfor ble alt personale engasjert av departementet. I stor utstrekning var det godt skolerte forskere som følte at her ville de kunne få større faglig alburom enn på universitetet. De etterlyste verken instruks, arbeidsavtale eller fast tilsetting, bare lokaler og driftsmidler. Derfor ble det i sin tid en gedigen kulturkollisjon på dette felt da de skulle inn i et formelt samarbeid med kolleger fra tidligere lærerskoler og tekniske skoler.

Men en ting la distriktshøgskolelektorene vekt på: De ville ha rett til å drive forskning slik de var vant til. Ottosenkomiteen og departementet hadde forutsatt at “undervisningen ved distriktshøgskolene nok vil bygge på forskningsresultater og kontakt med forskningsinstitusjoner, men den vil normalt ikke skje i tilknytning til selvstendig forskning ved distriktshøgskolene. Derfor ble det heller ikke opprettet professorater eller dosenturer, men en ny kategori faglig-administrative lederstillinger, de såkalte *undervisningsledere*. Forskning ble det likevel etter at Stortingets kirke- og undervisningskomite hadde uttalt at distriktshøgskolene måtte ha mulighet til aktiv forskning. Stikkordet prøvedrift var i det hele tatt et “sesam, sesam” som ga mulighet til litt av hvert, uten å være bundet av byråkratiske tradisjoner, og knapt nok av reglementer og generelle stortingsvedtak!

Det viktigste, sett fra departementet, var selvsagt at alle distriktshøgskolene oppfylte forutsetningen om at hovedaktiviteten skulle være kortvarige yrkesrettede studier på høgt nivå. I departementet hadde vi stort sett ikke problemer med å finne fagfolk til å legge opp generelle studieplaner på fagområder som tidligere var dårlig dekket, og det rådgivende Sentralutvalget, ledet av direktør Egil Abrahamsen, hjalp til med å få det hele inn i riktige spor. I tillegg fikk høgskolene tidlig samtykke til å gi desentralisert utdanning i grunnfag som allerede eksisterte ved universitetene, men det ble bare en mindre del av aktiviteten, noe vi i departementet hadde problemer med å få universitetene til å innse”.

Den profilerte universitetsdirektøren ved Universitetet i Bergen, Magne Lerheim, som jeg samarbeidet mye med da jeg senere var regional høyskole-direktør for Hordaland, især gjennom Utviklingsselskapet for Næringslivet på Vestlandet og Christian Michelsens Institutt, var tidlig vennlig innstilt mot distriktshøgskolene. Især forsto han deres viktige regionale rolle i utviklingen av deres egne distrikter: “Ut fra allmenne utdanningspolitiske vurderinger og ut fra det som tjente deres egen interesse, fikk etableringen av distriktshøgskoler støtte hos universitetene”, uttalte han. Det akademiske kollegium ved Universitetet i Bergen uttalte seg om innstillingene til Videreutdanningskomiteen, ledet av samskipnadsdirektør Kristian Ottosen, og var overbevist om at utbyggingen av disse skolearter også vil bety en sunnere utvikling ved universitetene. Kollegiet sluttet seg til komiteens “gjennomgripende nytenkning” og var enig i at det hastet å komme i gang med forsøksvirksomhet. Også Rektormøtet uttalte seg positivt og understreket at “distriktshøgskolene i første rekke kan tilby alternativer til universitetsutdannelsen”. Kollegiet i Bergen viste til amerikanske liberal arts colleges og poengterte at de nye utdanningene ikke måtte få for snever yrkesorientering: College-utdanning antas å være atskillig mer berikende for studenten.

Jeg kan ikke huske at vi ved ADH alt i 1969 ble særlig berørt av det tiltagende studentopprøret ved universitetene. Men motstanden mot Ottosen-ko-

miteen og dens innstillinger ble stadig mer merkbar nasjonalt, som del av en internasjonal 68-er trend. Boka “Studenter og byråkrati” av Harald Berntsen på Pax forlag i 1969 var et rystende angrep på Komiteen og DH - pionerene. Først og fremst må vel dette ses på som en kamp om makten ved universitetene selv. Mildt forstått kan vi vel si at DH-ene ble oppfattet som en trussel i konkurransen om midler og som potensielle tappere av kompetanse og lærerkrefter, som universitetene kunne trenge selv. Især boka *Distriktshøgskule – for kven?* som kom ut som Orion debatt på Det Norske Samlaget, fanget opp kraftfulle bidrag av Gunnar Skirbekk, Svein Lundevall, Per Borten, Einar Førde, Sigrid Straand, Jostein Nærbøvik, Steinar Lægreid, og i særdeleshet Ingjald Ørbeck Sørheim, og bidro sterkt til å få fram oppdraget til, og intensjonen med DH-ene. Her kom allmennfag ved distriktshøgskolene inn som elementer av tverrvitenskapelige og problemorienterte opplegg, som umiddelbart ble introdusert. Dette som inspirasjon til “å overleve” (tenke naturressurser og miljøvern), “å leve vettug” (tenke planlegging og samarbeid) og “å leve menneskeverdig” (tenke kulturbryting og kulturpolitikk).

Ved å desentralisere ansvar og myndighet var distriktshøgskolene på mange måter forut for sin tid. Det var et stort privilegium å ta del i å utvikle dem fra ide til virkelighet. Men når især Ingjald, og unntaksvis jeg senere, som hans byråsjef og stedfortreder, holdt foredrag om dem i universitetsmiljøer rundt om i landet, var det forunderlig at vi unntaksvis kunne bli møtt med fra AKP ML at vi var “lakeier for monopolkapitalismen” og “universitetsdødere”. Distriktshøgskolenes studenter fra 1969 og senere var heldigvis eksemplariske og gode ambassadører for det nye høyskoleslaget. Det var spesielt gledelig at to representanter fra ADHs første kull, Alf Albert og Olav Breen, var til stede under mitt foredrag for vårt akademi på Gimle Gård.

La meg så vie resten av dette foredraget til det viktige arbeidet som Universitetskomiteen for Sørlandet og UVIK, Universitetsundervisningen i Kristiansand, sto for. Jeg har tidligere i foredrag, og artikler i AVAs årbok og Christianssands Byselskabs årsskrift berømmet Halvor Vegard Hauges innsats som institusjonsbygger og som den som framfor andre, viste vei mot et universitet på Sørlandet. Hans baser for initiativer var UVIK, Kristiansand Museum, Universitetskomiteen for Sørlandet og Agder Akademi. Han var leder for dem alle. I to år, i 1969-71 også direktør for Agder distriktshøgskole. Ja, faktisk var det jo Universitetskomiteen som Departementet ba om å fungere som interimsstyre for ADH, inntil det permanente styret tok over i desember 1969. Ansattes representanter i dette styret var først jeg, deretter Andreas Vollan.

1969 kom dermed til å bli et svært aktivt år for Universitetskomiteen. På initiativ av komiteen ble det alt 16. januar holdt et internt møte i Oslo. Til stede var 8 av de 9 stortingsrepresentantene fra Agder, fylkesordførerne, fyl-

kesmannen i Aust-Agder og fylkeskontorsjefen i Vest-Agder, skoledirektørene, Arendals ordfører og komiteens medlemmer. Initiativet tok sikte på å få fram argumenter for distriktshøyskole for Sørlandet alt i 1969. En samstemt uttalelse ble så overrakt statsråden og resulterte i et møte med ham alt uka etter. Med stort sett de samme deltakerne til stede.

Representanter for Kirke- og undervisningsdepartementet kom til Kristiansand alt en drøy uke etter dette og møtte da Kristiansand kommune ved Ordfører Universitetskomiteen og Komiteen for økonomisk college og representanter for Kristiansand Handelsgymnasium med rektor Ewald Junker, Kristiansand lærerskole med rektor Wilhelm Aarek, Sørlandets tekniske skole med rektor Einar Grude i spissen. Representantene fant godt samsvar mellom departementets retningslinjer og hva Agder-fylkene kunne tilby. I St. prp. nr. 136 av 28. mars 1969 fremmet som prøveregion sammen med Rogaland og Møre og Romsdal. Agder-fylkene holdt sammen og en stor sak var brakt vel i havn i og med proposisjonen og stortingsvedtaket 20. juni! Bent Røiseland V, Jens Haugland AP, Kolbjørn Stordrange H og Sverre W. Rostoft H, min gamle sjef på KMOV, var sentrale politiske aktører for å få dette til. Sammen med ADHs daglige ledelse sto Interimsstyret for arrangementet ved den høytydelige åpningen av distriktshøyskolen 27. august, der statsråd Kjell Bondevik talte og sto for innvielsen. Vår kvote, 54 energiske studenter, av 150 for hele landet, møtte til 2-årige økonomisk-administrative studier. Takket være Kristiansand kommune til vel egnede lokaler i Norske Folk – gården ved Wergelandsparken. Verken Hauge, Vollen eller jeg hadde ferie den sommeren eller resten av året. Men det var det vel verd. Også Handelsgymnasiets studentfagkurs tok inn hos oss i studieåret 69/70. Samt store deler av den mangfoldige studievirksomheten som UVIK, KK og KM sto for, med forelesere fra UiO, Lærerskolen og Katedralskolen, og med Gerd Buene Mortensen i en viktig sekretærfunksjon for Hauge i dette. Viktige undervisningskrefter som kom og gikk fra UiO var professorene Eiliv Skard, Ole Koppang og Bjørn Hemmer. Lokalt lektorene Olaf Larsen, Håkon Flottorp, Tore Austad, Haakon Damsgård, Fredrik Werring, Helge Bergstad, Egil Brekke, William Myhre Nilsen, Erik Peersen og Harald Synnes.

I 1970 trådte Tormod Hermansen til som undervisningsleder for økonomisk- administrativ studieretning. Men bare etter et halvt år gikk han til instituttlederstilling ved Universitetet i Bergen, og ble avløst av Arild Sæther.

I 1971 kom Knut Brautaset fra Amerika til undervisningsleder-stilling i teknisk-økonomiske fag og i 1972 Tor Brattvåg i datafag. Alt i 1970 ble lærerstaben betydelig styrket med Leiv Storesletten, Bjarne Stabekk, Aamund Salveson, Helge Pedersen, Ragnhild Ljosnes, Peter Young og John Seland.

Tora Aamlid Bentsen var bibliotekar, og Doris Hansen kontormedarbeider, begge fra 1969. Ellen Breen, Greta Jacobsen, Mildrid Sløgedal, alle fra 1970,

utførte sekretærfunksjoner som var viktige for å få hjulene til å gå rundt. Ingrid Terland utviklet bibliotekfunksjonen fra 1971 og Per Henrik Iversen studiefunksjonen og Olav Breen informasjonsfunksjonen, begge fra 1972.

Greta Jacobsen, Mildrid Sløgedal, Helga Tallaksen og Ellen Breen utførte tidlig sekretærfunksjoner som var viktige for å få hjulene til å gå rundt. Olav Breen var informasjonssekretær og redaktør for ADH nytt alt fra 1972. Per Iversen utviklet studiefunksjonen og Ingrid Terland bibliotekfunksjonen.

Kontorsjef Arne Holme avløste meg som administrativ leder i 1972, jeg tiltrådte engasjement i Kirke- og undervisningsdepartementet, og ble etter kort tid utnevnt til landets første byråsjef for distriktshøyskolene, med ekspedisjonssjef Enevald Skadsem og seksjonsleder Ingjald Ørbeck Sørheim som sjef. I forskningsspørsmål hadde distriktshøyskoleseksjonen gode relasjoner til ekspedisjonssjef Kjell Eide og i økonomiske spørsmål til underdirektør Dag Omholt.

Direktør Halvor Vegard Hauge gikk tilbake til sin stilling som rektor ved Kristiansand Katedralskole etter bare to år. Han ble avløst av direktør Lars Aase. Rektorordning var ennå ikke innført for ADH. Et eget Råd for ADH kom først på banen i 1973.

KILDER

ADH-nytt 1972–1994

Distriktshøgskule – for kven? Det Norske Samlaget, Oslo 1973

Kristiansand Handelsgymnasium 50 år 1921–1971

Historien om Komiteen for Økonomisk College i Kristiansand, Kristiansand august 1989

Thor Einar Hanisch: Halvor Vegard Hauge som institusjonsbygger, hovedforedrag, i *Agder Vitenskapsakademis Årbok for 2014*, med vedlegg av Gerd Buene Mortensen: Kristiansand Museum 1965–1988

Thor Einar Hanisch: Halvor Vegard Hauge og veien mot universitetet, *Christianssands Byselskabs Årsskrift 2002*

Thor Einar Hanisch: Entusiastene som viste vei til Handelshøyskolen i Kristiansand, *Christianssands Byselskabs årsskrift 2014*

Ernst Håkon Jahr: Agder Akademi 50 år, Agder Vitenskapsakademi 10 år, *Agder Vitenskapsakademis Årbok 2012*

Universitetskomiteen for Sørlandet av Mildrid Sløgedal, 1975, trykket 1977.

Michael Custodis

SORG – TVANG – MOTSTAND MUSIKK I LEIRENE: NORGE 1940–45

For å utøve den nordiske herrerasens overlegenhet dannet terror mot såkalt mindreverdige mennesker og motstandere kjernen i Det Tredje Riket.¹ I ingen annen institusjon ble denne terroren praktisert sterkere og mer omfattende enn i konsentrasjonsleirene. På samme måte er leirene et meget signifikant eksempel på koblingen mellom musikk og politikk. Her møtes forskning om nazismen og trekk ved besetnings-, motstands- og holocausthistorien. Så uvirkelig og ufølsomt som en fokusering på musikk i leirene kanskje kan virke, var likevel sang, framføring og kommunikasjon gjennom musikk en viktig del av dagliglivet i disse umenneskelige omgivelsene. På samme måte kan vi lære om overlevelsesstrategier hos fangene under de brutale forholdene de måtte utholde. Men først skal vi gi noen innledende opplysninger om hva slags leirer dette var.

Forandring og singularitet. Konsentrasjonsleirer som system ble etablert bare to måneder etter Adolf Hitlers ”Machtübernahme”, i og med leiren for politiske fiender i Dachau. Denne lå i nærheten av München og ble tatt i bruk i mars 1933.² Leirene var en del av den

Michael Custodis

*Professor, Westfälische
Wilhelms-Universität
Münster*

¹ Mange takk til Ina Rupperecht for oversettelsen og Ernst Håkon Jahr for språklig revisjon.

² I en omfattende studie, som baserer seg på imponerende arkivforskning, har Nikolaus Wachsmann en generell tilnærming til konsentrasjonsleirene som et sted med systematisk terror og tilintetgjøring. Wachsmann forholder seg til de store mengdene av nyere og eldre pu-

generelle NS-administrasjonen, likevel var hver leir unik. Selv om alle fangene hadde den samme opplevelsen av fengsling, var likevel deres individuelle skjebne avhengig av mange forskjellige faktorer, som lokale forutsetninger, fangevokterne og andre medfanger, fangenes plassering i leirens hierarki, grunnen til fengslingen, og det generelle formålet med leiren, størrelsen på den, og hvor lenge hver leir var i drift.

Underordning og overlevelse. Hovedformålet med alle leirene var å tvinge hvert enkelt individ inn under kollektivets regler. Selv om man kanskje kunne håpe på historier om uselviske helter og kloke ledere, så var det å overleve første prioritet under de ekstreme forholdene fangene måtte leve under i årevis.³ Det var umulig å kjempe mot sult, sykdom, en utmattende arbeidsbelastning og fangevokterens grusomhet utenfor “Leidensgenossen”-kollektivet. Nedbrytningen av ens personlighet var en fare som stadig måtte konfronteres.

Rasemessig profilering og privilegier. Selvfølgelig var det ikke et norsk ønske at nordmennene skulle bli plassert først i nazistenes rasehierarki. Likevel ble de behandlet med større respekt enn de andre fangene, og på samme nivå som innfødte tyskere. Innenfor denne hierarkiske ordningen måtte privilegerte fanger (såkalt “Kapos”) organisere de forskjellige rommene, brakkene og blokkene. En annen viktig faktor var fangenes personlige bakgrunn som alder, kjønn, religiøse og politiske overbevisninger, yrke og spesielle talenter, samt verdifulle varer som ble sendt fra slektninger, og som kunne brukes i handel med andre fanger eller brukes til å bestikke vokterne.

STEDER OG TALL

Gjennom de tolv årene med nazistisk regjering ble det åpnet 27 hovedleirer med over 1100 tilknyttede regionalleirer. Omtrent 2,3 millioner menn, kvinner og barn ble fengslet gjennom disse årene i Europa, og flertallet av dem – 1,7 millioner – døde.⁴ Den første leiren i Norge, “Ulven”, 30 km sør for Bergen, ble etablert 1. juni 1940, bare to måneder etter at Wehrmacht satte sin fot på norsk jord. På samme tid åpnet tysk Sicherheitspolizei flere provisoriske fengsler kontrollert av Gestapo-hovedkvarterene i Oslo, Bergen, Kristiansand

blikasjoner som gjelder disse leirene. Imidlertid finnes det i hans systematiske arbeid ganske få henvisninger til tekster som spesielt omhandler norske leirer og musikklivet der. Sammenfallende med mesteparten av den faglige diskusjonen og basert på arkivmateriale argumenterer Wachsmann for at den nasjonalsosialistiske idéen med konsentrasjonsleire verken likner på andre typer leire etablert i forbindelse med de europeiske kolonialkrigene, leirer under og etter første verdenskrig, eller sovjetisk Gulag. (Se Nikolaus Wachsmann, *Die Geschichte der nationalsozialistischen Konzentrationslager*, München 2015, s.14–16.)

³ Falk Pingel, *Häftlinge unter SS-Herrschaft. Widerstand, Selbstbehauptung und Vernichtung im Konzentrationslager*, Hamburg 1978, s. 152.

⁴ Wachsmann, *Die Geschichte der nationalsozialistischen Konzentrationslager*, s. 11.

og Trondheim.⁵ Økende fengsling av nordmenn vakte behov for større fengselskapasitet med den følge at nordmenn ble deportert til Tyskland inntil nye konsentrasjonsleirer ble bygd i Norden. Fram til frigjøringen ble omtrent 9–10 000 mennesker fra Norge overført til tyske leirer.⁶ Mange av dem var såkalte “Nacht-und-Nebel-Häftlinge”, som måtte lide under brutale forhold i f. eks. KZ Natzweiler-Struthof, 100 km vest for Strasbourg i det okkuperte Alsace-Lothringen.

Etter at “Åneby” og “Grini” utenfor Oslo og “Falstad” utenfor Trondheim ble åpnet i 1941, ble “Espeland” utenfor Bergen, “Sydspissen” i nærheten av Tromsø, “Elvenes” utenfor Kirkenes og både “Stavern” og “Berg” i Sør-Norge opprettet det følgende året.⁷ De to største leirene, “Grini” og “Falstad”, tjente som modeller for de fleste av de andre leirene,⁸ som ofte bare var provisoriske for å kunne ta imot et økende antall sovjetiske og jugoslaviske krigsfanger i tillegg til partisaner, som ble deportert til Norge for tvangsarbeid som veibygging og bygging av toglinjer for “Organisation Todt” og for arbeid i våpenindustrien.⁹ Omtrent 120 000 menn led denne skjebnen, over 100 000 av dem var sovjetiske krigsfanger med en veldig høy dødelighetsrate.¹⁰ Omtrent 44 000 norske innbyggere ble fengslet i løpet av okkupasjonen. Og i løpet av vinteren 1942/43 begynte norske og tyske myndigheter å arrestere jøder i Norge. Bare 23 av omtrent 700 overlevde deportasjonen til Auschwitz.¹¹ Bare 16 jøder, som var gift med ikke-jødiske partnere, slapp deportasjonen, og ti av dem tilbrakte dagene til frigjøringen 8. mai 1945 på Grini.¹² Selv om dødsstraff, alvorlig avstraffelse og tortur kunne forekomme, var leirene i Norge et slags forstadium til konsentrasjons- og utryddelsesleirene som SS hadde opprettet i Tyskland og Øst-Europa. Tilsvarende ble alle fanger som SS ville straffe hensynsløst, fraktet fra Norge til kontinentet.¹³

⁵ Kristian Ottosen, *Arbeits- und Konzentrationslager in Norwegen 1940–1945*, i: *Neutralität und totalitäre Aggression. Nordeuropa und die Großmächte im Zweiten Weltkrieg*, utgitt av Robert Bohn, Jürgen Elvert, Hain Rebas og Michael Salewski, Stuttgart 1991, s. 356.

⁶ Jon Reitan, *Strafgefangenenlager Falstad 1941–45*, i: *Falstad. Nazileir og landssvikfengsel*, utgitt av Jon Reitan og Trond Risto Nilssen, Trondheim 2008, s. 13.

⁷ Komponisten Gunnar Kjeldaas skrev *Fangesanger fra Kirkenes* under fangenskap i Elvenes i 1942.

⁸ Dirk Riedel, *Norwegen*, i: *Der Ort des Terrors. Geschichte der nationalsozialistischen Konzentrationslager*, Band 9, utgitt av Wolfgang Benz og Barbara Diesel, Redaktion Angelika Königseder, München 2009, s. 433.

⁹ Slavearbeid var også en viktig inntekt for Rikskommissariatet, se Arne Sandem, *Den siste SS-leiren. SS-Sonderlager Mysen* [1990], s. 70.

¹⁰ Ottosen, *Arbeits- und Konzentrationslager in Norwegen 1940–1945*, s. 358; Reitan, *Strafgefangenenlager Falstad 1941–45*, s. 24.

¹¹ Bjarte Bruland, *Holocaust i Norge. Registrering, deportasjon, tilintetgjørelse*, Oslo 2017, s. 99–100. Ottosen, *Arbeits- und Konzentrationslager in Norwegen 1940–1945*, s. 357.

¹² Riedel, *Norwegen*, s. 434–435.

¹³ Guido Fackler, *Lied und Gesang im KZ*, i: *Lied und populäre Kultur* 46 (2001), s. 1141–198. Juliane Brauer, *Musik im Konzentrationslager Sachsenhausen*, Berlin 2009; Eckhard John, *Musik und Konzentrationslager. Eine Annäherung*, i: *Archiv für Musikwissenschaft* 48 (1991), s. 1–36; Gabriele Knapp, “Befohlene Musik”. *Musik und Musikmißbrauch im Frauenlager von Auschwitz-Birkenau*, i: *Acta Musicologica* 68

MUSIKK I DE NORSKE LEIRENE

Musikklivet i nazistenes fengsler og konsentrasjonsleirer i Norge er ennå ikke systematisk beskrevet.¹⁴ Det er heller ikke mulig å gi en omfattende oversikt som inneholder alle aspekter og navn. Derfor forsøker denne undersøkelsen en middelvei. Den innebærer å foreta et utvalg av 1) usedvanlige årsaker til fengsling, 2) hemmelige sangbøker, 3) musikalske motstandshandlinger og 4) beordrede og frivillige hendelser.

Årsaker til fengsling

En av de største utfordringer i dag er å finne ut hvorfor musikere ble arrestert. De to viktigste publikasjonene med samlet informasjon om norske fanger – *Norsk Fangeleksikon-Grinifangene* (1946) og *Nordmenn i Fangenskap 1940–45* (1995) – er grunnleggende, men omfatter sjelden slike detaljer. Likevel er slike undersøkelser viktige for å forstå den risiko politisk aktive musikere i okkupasjonsårene tok, og for å forstå bredden av musikk i leirene. Basert på filkort fra hovedleirene i Norge og Gestapo-fengselet i Møllergata 19, samt restitusjonsfiler fra 1956 og originale registerbøker fra leirforvaltningene i Grini og Falstad, kan vi finne årsakene til fengslingen for omtrent halvparten av musikerne, og også for andre fanger som ble fengslet på grunn av hendelser knyttet til musikk. Noen eksempler kan demonstrere bredden av individuelle skjebner.

Einar Lorang Sakarias Andresen: født 28. januar 1904 i Oslo; musikklyt-nant; arrestert for medlemskap i Milorg; brakt til Møllergata 19 den 14. november 1944; overført til Grini (# 17341) 27. januar 1945; løslatt 30. januar 1945 (kanskje for medisinsk behandling), løslatt 8. mai 1945; permanent handikappet pga. hjerteinfarkt (“Herzinfarkt”).¹⁵

Ingrid Bergesen: født 25. februar 1923 i Stavanger; skoleelev på Bygdøy; brakt til Grini (# 8565) den 11. november 1943 for en “jössingsang”; løslatt 2. februar 1944; arrestert igjen 27. april 1945 og brakt til Møllergata 19 den 28. april 1945; løslatt 8. Mai 1945¹⁶ (bilde 1).

(1996), 2. bind, s. 149–166; Shirli Gilbert, *Songs Confront the past. Music in KZ Sachsenhausen 1936–1945*, i: *Contemporary European History* 13 (2004), nr. 3 August, s. 281–304; Friedrich Geiger, *Deutsche Musik und deutsche Gewalt: Zweiter Weltkrieg und Holocaust*, i: *Geschichte der Musik im 20. Jahrhundert*, vol. 2 1925–1945, utgitt av Albrecht Riethmüller, Laaber 2006, s. 243–68; Sophie Ferthauer, *Musik im DP-Camp Bergen-Belsen und ihre Rolle bei der Identitätsfindung der jüdischen Displaced Persons*, i: *Musikwelten – Lebenswelten. Jüdische Identitätssuche in der deutschen Musikkultur*, utgitt av Beatrix Borchard, Heidy Zimmermann, Köln, Weimar, Wien 2009, s. 365–379.

¹⁴ Leirnavnet Grini ble skiftet flere ganger uten kjente begrunnelser, se Erik Lørdahl, *Polizeihäftlingslager Grini 1941–1945 and the Prisoner Mail*, Tårnåsen 2004, s. 6.

¹⁵ RAFA-5969-F-FA-Faa-L0011; RA-PA-1075-F-Fa-L0004; RAFA-5969-E-Ea-L0001; *Nordmenn i Fangenskap 1940–1945. Alfabetisk register med innledning av Kristian Ottosen*, Oslo 1995, s. 94.

¹⁶ RAFA-5969-F-Fa-Faa-L0005; *Nordmenn i Fangenskap*, s. 119.

	<i>Oslo</i>	<i>00</i>	<i>Borge W.</i>	<i>P</i>		
5	<i>Borgersen, Ingrid.</i>	<i>25.2.</i>	<i>(in barneskolen)</i>			<i>Sanger</i>
	<i>Schülerin.</i>					<i>av jøderne</i>
	<i>Borgdy</i>	<i>23.</i>	<i>Maranger.</i>	<i>h</i>	<i>P.</i>	<i>av jøderne</i>
6	<i>Arns. Kjell.</i>	<i>21.6.</i>				
	<i>Schüler.</i>					
	<i>Borgdy</i>	<i>23.</i>	<i>Hindenes.</i>	<i>h.</i>	<i>P.</i>	
7	<i>Neger, Johans.</i>	<i>9.3.</i>				
	<i>Schüler.</i>					
	<i>Borgdy</i>	<i>24.</i>	<i>Oslo</i>	<i>h</i>	<i>P.</i>	
8	<i>Schül. Rønn.</i>	<i>7.7.</i>				
	<i>Schüler.</i>					
	<i>Borgdy</i>	<i>24.</i>	<i>Åker.</i>	<i>h</i>	<i>P.</i>	
9	<i>Willebrandt, Aug.</i>	<i>9.5.</i>				
	<i>Schüler.</i>					
	<i>Borgdy</i>	<i>24.</i>	<i>Oslo</i>	<i>h</i>	<i>P.</i>	

Bilde 1: Riksarkivet Oslo, RAFA-5969-F-Fa-Faa-L0005

Leopold Lars Bild: født 10. oktober 1910 i Ås; første gang arrestert som forfulgt jøde 23. juni 1941 og brakt til Grini (# 238); løslatt 5. juli 1941; andre gang arrestert 27. oktober 1942 og internert i Bredtvet; overført til Berg 26. november 1942 og deportert til Tyskland med “Donau” (“Judenverfolgung”); døde i Auschwitz 1. desember 1942.¹⁷

Wallace Buchanan: født 4. mars 1894 i California (USA); sanger; amerikansk statsborger; arrestert 8. februar 1941 og internert i Aa (Åkebergveien) (# 1895) for “Fornærmed tyskerne og NS”;¹⁸ arrestert igjen 27. mars 1941 for fornærmelse av Nasjonal Samling i Møllergata 19; løslatt 28. juni 1941.¹⁹

Astrid Fossane: født 9. august 1904 i Bremanger; arrestert for å ha “Spilt kongesangen på orgel” og brakt til Grini (# 6184) 30. januar 1943; løslatt på 2. oktober 1943.²⁰

William Kurt Hammersmark: født 27. mars 1918 i Kristiansand; musiker; arrestert 3. februar 1944 i Kristiansand; løslatt 17. mars 1944.²¹

¹⁷ RA-PA-1075-F-Fa-L0009; RAFA-5969-F-Fa-Faa-L0002; *Nordmenn i Fangenskap*, s. 124.

¹⁸ RA-PA-1075-F-Fa-L0011.

¹⁹ RAFA-5969-E-Ea-L0002; *Nordmenn i Fangenskap*, s. 148.

²⁰ RAFA-5969-F-Fa-Faa-L0004; *Nordmenn i Fangenskap*, s. 210.

²¹ RA-PA-1075-F-Fa-L0028; *Nordmenn i Fangenskap*, s. 255

Henry Ingebretsen: født 22. august 1910 i Oslo; maskinarbeider (“Maschinenarbeiter”); arrestert for å synge en tysk-fiendtlig sang (“Absingen eines deutschfeindlichen Liedes”) og brakt til Grini (# 9522) 20. januar 1944; deportert til Sachsenhausen (# 86923) 6. juli 1944; løslatt 8. mai 1945.²²

Gunnar Knudsen: født 30. juli 1907 i Drammen; arrestert 10. november 1944 i Stavanger for “Nyhetstjeneste, fremskaffelse av radiomateriell til sendere, dekning og annen flyktningshjelp” og plassert i en Gestapo-enecelle for en måned;²³ overført til Grini (# 15638-3) 11. november 1944; løslatt 8. mai 1945²⁴ (Bilde 2).

Wassily Kvetzinsky: født 7. september 1898; “spillelærer” og “konsulent” i Kulturdepartementet; arrestert og brakt til Møllergata 19 den 15. mars 1941; overført til Grini 10. juli 1941 (# 343); løslatt 2. februar 1942; skisserte begynnelsen på et tema for en symfonisk komposisjon i Magne Molviks “Minnebok fra Grini 1941”²⁵ (Bilde 3).

Jacques Maliniak (også Jac eller Jack): født 31. oktober 1883 i Warszawa; arrestert i Trondheim 23. juni 1941 og internert i Vollan under “Angrepet på Sovjetsamveldet”; løslatt 3. juli 1941;²⁶ arrestert igjen under “Jødeaksjonen” 7. oktober 1942 og internert i Falstad 9. oktober 1942; overført til Bredtvet 26. november 1942 og var der til 24. februar 1943; deportert med “Gotenland” 24. februar 1943 og internert via Berlin i Auschwitz 25. november 1943; døde 3. mars 1944.²⁷

Ottar Ramfjord: født 29. juli 1901 i Kristiansand; sanglærer; arrestert som gissel og internert i kretsfengselet i Kristiansand; løslatt 14. juli 1943.²⁸

Bernhard Ramm: født 23. juni 1895 i Oslo; arrestert 26. oktober 1942 under “Jødeaksjonen” og internert på Bredtvet; overført til Berg 28. oktober 1942; brakt til Aa 28. april 1943; sterilisert 29. april 1943; etter medisinsk kontroll av lege Hans Eng løslatt 4. mai 1943.²⁹

John Thorleif Strand: født 1. desember 1905 i Hamar; “Friseurgeselle” (frisørlerling) og brudgom; arrestert sammen med bruden ved bryllupet for sang av “tysk-fiendtlig sang” og brakt til Grini 19. januar 1944 (# 9511); uklar løslatelse.³⁰

²² RAFA-5969-F-Fa-Faa-L0005; *Nordmenn i Fangenskap*, s. 315.

²³ RA-PA-1075-F-Fa-L0046.

²⁴ RAFA-5969-F-Fa-Faa-L0019; *Nordmenn i Fangenskap*, s. 372.

²⁵ *Norske fangeleksikon. Grini fangene*, redigert av Børre R. Giertsen, Oslo 1946, s. 13; *Nordmenn i fangenskap* s. 391; RA, Molvig, Magne, F/L0001: Minnebok med dagboksopptegnelser fra Grini fangeleir 15.08-21.10. 1941, og brev, postkort og avisutklipp 1941 (Digitalverket).

²⁶ RA-PA-1075-F-Fa-L0055.

²⁷ RAFA-5969-F-Fc-L0008 Falstad; *Nordmenn i Fangenskap*, s. 433.

²⁸ RA-PA-1075-F-Fa-L0069.

²⁹ RA-PA-1075-F-Fa-L0069.

³⁰ RAFA-5969-F-Fa-Faa-L0005 Grini.

ANTRAG (Erstatningskrav.)

auf Grund des Bundesergänzungsgesetzes zur Entschädigung für
Opfer der nationalsozialistischen Verfolgung (BEG) vom 18. 9. 1953.

Opplysninger om den politisk forfulgte:

Fullt navn: Gunnar Knudsen
Fødselsdag og -sted: 30. juli 1907 i Drammen
Bopel: Wilhelm Færdens vei 4 A, Oslo
Forsorgelsesbyrde ved arrestasjonen: Kone - stortingsreferent Judith
..... Knudsen, som hadde trukket seg tilbake fra sin
..... stilling i staten
Yrke: Violinist - kapellmester i Stavanger Byorkester og N.R.K.
Arrestert når og hvor: Sen 10. oktober 1944 i Stavanger
.....
.....
Fangesteder og fangetid: Resepokjelleren i Stavanger i enasalle
..... i 1 måned, deretter Grend til frigjøringen som fange
..... uten brev, pakker og besøk
Skader med men:
Hvis den forfulgte er død, - når og hvor:
Dødsårsak:

Opplysninger om etterlatte:

Fullt navn:
Fødselsdag og -sted:
Bopel:
Slektskapsforhold til den forfulgte:

Oslo, 11. oktober 1956
(sted) (datum)

Gunnar Knudsen
(underskrift)

Vi bekrefter herved at foranstående opplysninger og innholdet av bilagene medfører
riktighet.

[Signature]
(off. tjenestemann)

.....
(off. tjenestemann)

Se nedenfor:

Bilag: Kort beskrivelse av arrestasjonsgrunnlag (eller erklæring fra politiet om politisk
fangenskap) og eventuelt kort redegjørelse for skadetilfellet i fangetiden.

P.S. Mitt erstatningskrav blir innlevert i denne form, da formularer ikke er å få for
vedtagelsen av endringsforslag til erstatningsloven, ifølge brev av 15 des. 1955 fra den
tyske Forbundsrepublikks ambassade i Oslo.

Nyhetstjeneste, fremskaffelse av radiomateriell til sendere,
dekning og annen flyktningehjelp.

Bilde 2: Riksarkivet Oslo, RA-PA-1075-F-Fa-L0046

Symfonisk diktning

I fangenskap.

Skisse til 2. tema.

Indulgeamur amice! Homines mali non sunt, mentis autem aegroti. Omnis experientiam suam parit. Temporibus futuris ratio et amor, quasi clementia mundum regnato, re una quoque regnabit.

In carcere Germanorum, septembris kalendis, annis MCMXLI^o

Tibi in calaveris tati sociis fides permanens

W.V. Kvotzinsky.

Allegretto composito,
Obo. quasi andantino.

Viol. I pizz.

Viol. II

V. cello pizz.

Fag.

Corn.

C. Bass

Cl. en 8va

Viol. I simile

Viol. II

Fagotti

V. cello

Corn

C. Bass

Viol. I

Viol. II

V. cello

Fag.

C. Bass

Bilde 3: Magne Molvig: Minnebok med dagboksopptegnelser fra Grini fangeleir 15.08-21.10. 1941 (Digitalarkivet)

Leif (Leiba) Wolfberg: født 10. oktober 1914 i Siaulai (Litauen); fiolinist; arrestert 3. april 1942 for trakassering av en tysker (“Belästigung eines Deutschen”) og fraktet til Grini (# 3285) 19. juni 1942; arrestert igjen 3. oktober 1942 (“Jødeaksjonen”) og deportert til Monte Rosa 26. november 1942; “overlevet”³¹ (Bilde 4).

1	2	3	4	5	6	7	8		
Name: (bei Frauen auch Geburtsname)									
Wolfberg									
Vorname: Leiba									
Geburtsort und -ort: 10.10.14 Lithauen								Bild nr. 12814 12814-7-4-12 OSLO	
Beruf: Musiker									
Familienstand: led.									
Staatsangehörigkeit: norw.									
Ded: Name: Adresse:								Bild nr. 12814 12814-7-4-12 OSLO	
Politische Einstellung:									
Glaubensbekenntnis: Jude									
Huitfeldtst. 36/2									
Datum der Aufstufung		Sachverhalt						Staatspolizeistelle Geschäftszeichen	
3.4.42 1.45 Uhr		Belästigung eines Deutschen. Grini 3285						2816 Dauerdienst Bieber	
G. St. Nr. 33									

Bilde 4: Riksarkivet Oslo, RAFA-5969-E-Ea-L0010

HEMMELIGE SANGBØKER

Musikken reflekterer de ekstreme levekårene i en konsentrasjonsleir eksepsjonelt godt. På den ene siden brukte vaktene og leirlederne sanger på en brutal og ydmykende måte. F.eks. ble fanger tvunget til å synge visetekster på tysk eller sanger med kynisk betydning, og ekstreme utmarsjer ble kombinert med utmattende sang. På den andre siden var sanger et viktig middel til å opprettholde felles identitet på brakkene,³² til å holde erindringer levende, til å forsvare rester av verdighet og håp, til å søke felles og individuell trøst, til å kommunisere hemmelige politiske meddelelser, eller til å finne avkobling og til å glemme alt rundt seg, selv om det varte bare i et kort øyeblikk. Sangenes kompakte

³¹ RA-PA-1075-F-Fa-L0090; RAFA-5969-E-Ea-L0010; RAFA-5969-F-Fa-Faa-L0003.

³² Wachsmann, *Die Geschichte der nationalsozialistischen Konzentrationslager*, s. 576.

form er karakteristisk, noe som var viktig for å bevare forstanden under ekstreme forhold, som f.eks. måneder i isolat-fengsling ("Isolationshaft"): Selv når det ikke fantes papir å skrive på eller en sangbok å synge fra, kunne melodier bli husket, gjengitt og reproducert uten ord gjennom nynning, eller til og med ved bare å synge melodien i tankene.

Grini-fange Anne-Margrete Olden viser en veldig spesiell innsikt.³³ Hennes private papirer, som finnes i Stavanger Byarkiv, inneholder en sjelden og rik samling av minneverdige gjenstander fra oppholdet på Grini.³⁴ Anne-Margrete Olden var en kyndig kunstdlærer ("tegnelærerinne"), født 20. september 1912 i Stavanger og medlem av kvekermenigheten. I sine korte memoarer fra Grini (publisert i 1985) nevner hun medlemskapet sitt i to motstandsgrupper som samlet informasjon om tyske skipsbevegelser langs norskekysten, og hun distribuerte sannsynligvis også illegale aviser.³⁵ Høsten 1943 fikk hun og hennes kamerater beskjed om at Gestapo visste om deres aktiviteter. Den 11. november 1943 ble de arresterte på et møte hos tanten hennes Liv Godal, som også ble arrestert. I ettertid dokumenterte Anne-Margrete Olden arrestasjonen, avhøret og fengslingen, samt sentrale scener fra kvinneavdelingen på Grini med imponerende bilder, collager og blyanttegninger (Bilder 5–8).³⁶

På Grinis kvinneavdeling, hvor Olden tilbrakte størstedelen av sitt 16-måneders fangenskap, ble omtrent 600 kvinner innkvartert. De ble overvåket av bare seks tyske voktere ("Aufseherinnen"), som ble ledet av en "Gefängnisoberwachtmeisterin". Som følge av dette hadde fangene nok plass og muligheter til å utvikle hemmelige strukturer, og de hadde sågar kontakt med mannlige fanger gjennom gjerdet som skilte avdelingene deres. Selv fester med både menn og kvinner skal ha funnet sted i leiren, som Erik Løhrdal har fortalt om.³⁷ Likevel var risikoen for rominspeksjoner og individuelle visitasjoner stor, slik at ulovlige ting kunne bli beslaglagt når som helst. Ved siden av små presanger og minneverdige gjenstander fra andre fanger finnes det blant Anne-Margrete Oldens personlige papirer i Stavanger byarkiv to sangbøker, som må ha betydd mye fordi hun klarte å holde på og skjule dem hele tiden mens hun satt på Grini. Kvaliteten og størrelsen på de tynne, brune bladene Anne-Margrete skrev på, viser at disse sangene ble forfattet på dopapir, antakeligvis det eneste papiret hun kunne få tak i, og som kunne forsvinne relativt ubemerket hvis det ble nødvendig.

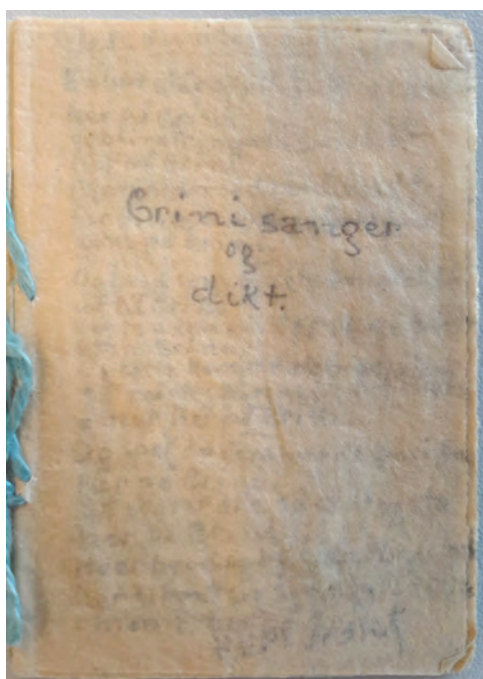
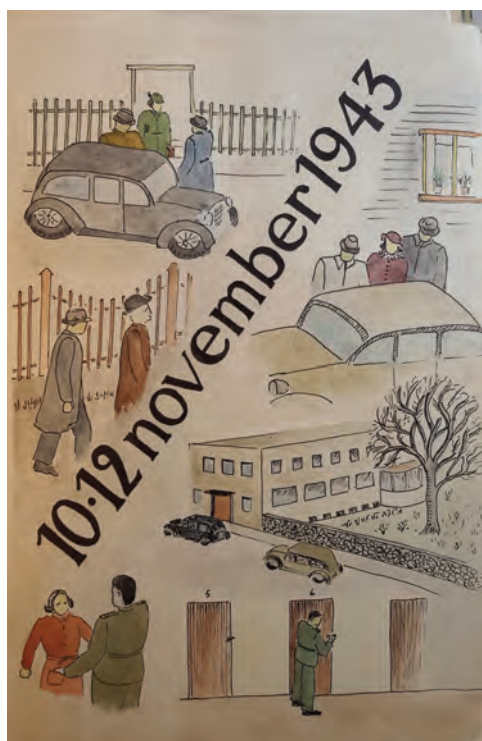
³³ E-post fra Bente Gro Olsen, Stavanger Byarkiv, 30.7.2018, med detaljer om Anne-Margrete Olden og Liv Godal, og med henvisninger til to avisartikler i *Stavanger Aftenblad*, en biografisk (20.8.2004) og en nekrolog (26.8.2005). Takk også til Hans Eirik Aarek for informasjon om kvekerbakgrunnen til Olden-familien.

³⁴ Stavanger Byarkiv, PA-212.

³⁵ Anne-Margrete Olden, *Slik var det for Grini-fange Nr. 9000*, Ås 1985, s. 5.

³⁶ Alle disse detaljene finnes i hennes private papirer, se også RAFA-5969-F-Fa-Faa-L0012.

³⁷ Lørdahl, *Polizeihäftlingslager Grini 1941–1945 and the Prisoner Mail*, s. 16.

Bilder 5–8: Stavanger Byarkiv, PA-212 Anna-Margrete Olden

Den første sangsamlingen er brettet på midten og bundet sammen med en blå tråd. Det er en liten sangbok med tittelen *Grinisanger og dikt*. Den er skrevet med myk blyant for å unngå skader på det tynne papiret, og inneholder sju sangtekster. Noen av dem er kreditert andre fanger. Den andre samlingen er skrevet på en lengre kjede av dopapir, som ble limt sammen. Ved siden av sangtekster inneholder den også bursdagsgratulasjoner og notiser.

MUSIKALSKE MOTSTANDSHANDLINGER

Det kan synes selvmotsigende, og ikke minst vanskelig, å tenke på motstand i konsentrasjonsleirene. Hele KZ-systemet var fokusert på at den enkelte skulle underordne seg reglene som var fastsatt av SS med det formål å frata fangene deres menneskeverd, i tråd med nazistenes ideologi. Motstand og motvilje resulterte i alvorlige straffer. Fangene i leirene kunne ikke kjempe mot Wehrmacht slik som partisanene kunne gjøre. De kunne verken angripe profilerte representanter for regimet eller sabotere for å forårsake skade eller vekke oppsikt.³⁸ Som følge av dette ble det stilt andre krav til musikalske motstandshandlinger. En sammenlikning kan virke klargjørende: Betydningen av den sivile motstandsbevegelsen kan ikke måles gjennom antall paramilitære angrep. I stedet holdt dens mange støttespillere oppe den offentlige moral ved hjelp av midler som kommer til uttrykk i det betegnende norske ordet “holdningskamp”.

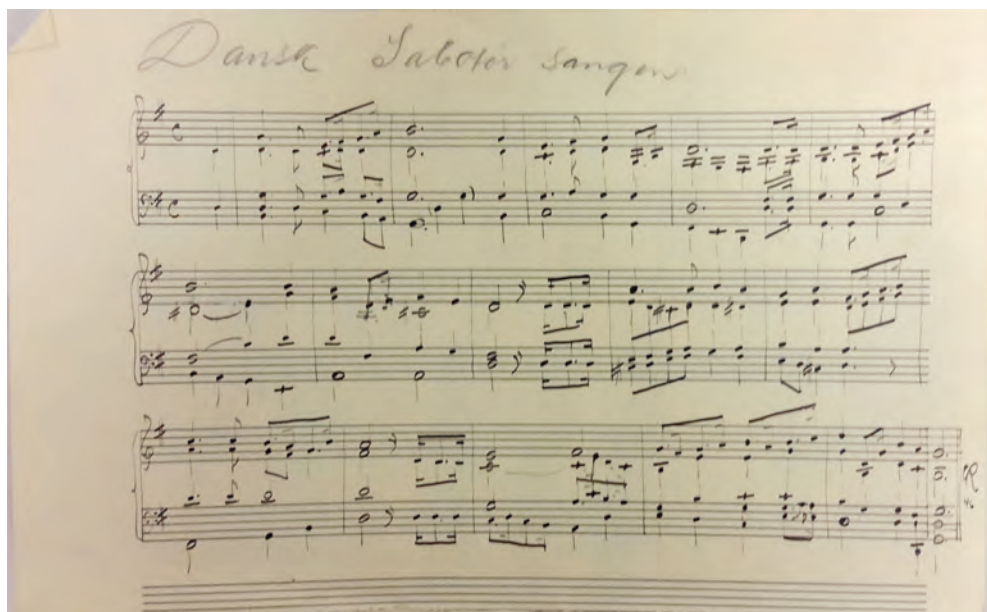
Som deres kampfeller i den militære motstanden var medlemmene av den sivile motstandsbevegelsen absolutt klar over at både de selv og deres slektninger var i stor fare for å bli tatt. De brukte likevel alle muligheter til offentlig og hemmelig påvirkning for å demonstrere motstand, og for å rive ned den tyske okkupasjonsmaktens legitimitet, for å motsette seg og latterliggjøre den offisielle propagandaen, og for å stabilisere og heve moralen til andre nordmenn både de som var i Norge og de som var utenlands i eksil. De mange eksemplene på årsaker til fengsling viser at dette motstandsarbeidet kunne være like så risikabelt som militær motstand, og farlig nok til å bli fengslet av Gestapo og satt i konsentrasjonsleir. Fengslede musikere ytte ikke motstand ved å skryte eller ved å utføre eksplisitte aksjoner som for eksempel sabotasje eller politiske demonstrasjoner. I stedet fortsatte de med det de hadde forpliktet seg til før arrestasjonen – bare nå innenfor leirene.

Selv i de norske konsentrasjonsleirene kunne musikerne stole på at kunst var noe helt upolitisk, avhengig av ferdigheter og verktøy som var uforståelig for utenforstående. Å lese partiturer og skrive noter kunne bli verdifulle ferdigheter, og biografisk, politisk, sosial og geografisk betydning kunne bli lagt

³⁸ Wachsmann, *Die Geschichte der nationalsozialistischen Konzentrationslager*, s. 575 og 607.

inn i sanger – når en hadde slik kunnskap. Dermed kunne egentlig upolitiske stykker bli fylt med implisitte politiske meninger og få sterk symbolsk betydning. Den åpne semantikken i musikken kunne ikke så lett bli sensurert og dechiffert av ikke-musikere – som f.eks. en gjennomsnittlig SS-vakt. Denne framstillingen må likevel ta i betraktning visse forskningsmetodiske begrensninger. Selv om noen ekstraordinære kilder og eksempler er blitt bevart for ettertiden, finnes naturligvis ikke lenger den samtidige kontekst. Det følger av dette at kildene dermed gir rom for mange forskjellige tolkninger. De er likevel pålitelige nok til å kunne vise bredden i handlingsrommet.

Atskillige musikkmanuskripter som er funnet i Grini-museet, har spesielle og merkelige titler. Enten ble partiturene holdt hemmelig, eller det ble i alle fall ikke kunngjort når stykkene skulle framføres. Det er mulig at den håndskrevne klaverstemmen til den norske kongesangen *Gud sign vor Konge god* ble skrevet i anledning feiringen etter frigjøringen av Grini. Ettersom den engelske nasjonalsangen har samme melodi, og Grini-versjonen ikke har tekst – og heller ingen tegn som indikerer at det skulle synges ved framførelsen – kan den kanskje forstås som en hilsen til England, som tok imot Norges kongefamilie etter flukten fra Norge, og som dessuten hadde en viktig støttefunksjon for motstandsbevegelsen. Ettersom *Norges Fangeleksikon* også viser til britiske fanger på Grini, er et slikt formål godt mulig. Likevel kan sangen ha blitt framført før mai 1945. Det samme gjelder for *Dansk sabotørsang*, som er blitt bevart med forskjellige instrumenteringer og også i en versjon for klaver uten tekst (Bilde 9).

Bilde 9: Dansk sabotørsang (uten forfatter), Grini-museet

Dersom melodien var kjent blant fangene, må framføringen ha hatt stor symbolsk betydning. Men selv om det bare var musikerne som visste om sangens åpenbart ironiske aspekt, må en framføring foran deler av den tyske okkupasjonsmakten ha vært en stor, hemmelig glede. Et annet eksempel fra Grini er spesielt og antakelig en spøk blant musikerne: På en side av Otto Nielsens *Grini-marsj*, arrangert for Grinis strykeorkester av Kjell Ruud, finnes det en kort notis nederst på siden. Med tydelige blekkbokstaver gav skriveren en advarsel til fiolinister og andre kyndige lesere. Den taler for seg selv: “Obs! Dette er skrevet med tysk penn! Bruk allierte varer!” (Bilde 10). I alle fall må den nordmannen som skrev notisen og tok vare på partituret, ha vært sikker på å kunne holde den hemmelig for vaktene.

Som allerede nevnt var tvangssang et vanlig fenomen, med lite plass for individualitet. Falstad-fange Arnold Aures, som skrev ned teksten til *Falstadmarsjen*, bemerker i sine notater at noen fanger ikke tålte å synge tyske stykker mens de gikk i ring på paradeplassen.³⁹ Derfor komponerte de sin egen marsj og fikk til og med tillatelse til å synge den istedenfor tyske sanger.

Radio London, som kringkastet fra England over Nordsjøen til Norge, inkluderte en spesiell sang med tittelen *Songs from a Concentration Camp*: “*The Grini March*” i sin nyhetsbulletin den 11. september 1942 (Bilde 11 s. 90):

The underground Norwegian newspaper, *Free Trade Unionism*, publishes a letter from a Norwegian patriot at Grini, Norway’s principal concentration camp. In the letter are given the words of “The Grini March”, a song composed by one of the prisoners: Here are the sons of Norway, [...]. As the letter-writer remarks: “One thing the Germans cannot take away, the faith that before long we shall regain our freedom and our Norwegian rights.” Grini concentration camp is being extended to make room for 3.000 more prisoners. At present there are about 1.000 men and 100 women.⁴⁰

To år senere forvandlet fangenes janitsjarorkester på Grini en kommandert framføring til en motstandshandling: Etter at de hadde spilt *Alte Kameraden* på ordre av leirkommandanten, August Zeidler, fortsatte de til alle fangenes stolthet med Otto Nielsens *Grini-Marsj*.⁴¹ Det er ikke klart om SS visste om dens politiske budskap eller tekstens eksplisitte motstandsinnhold. Uansett forstod alle nordmennene gesten.

³⁹ Falstadsenteret, Sig. Y-00001-001-011 *Falstadmarsjen*.

⁴⁰ RA-S-2057-1-DA.

⁴¹ Ragnvald Jørgensen, *Med blyant på Grini. De siste 8 måneder*, Bergen 1946, s. 100.

Violin 1. ^I

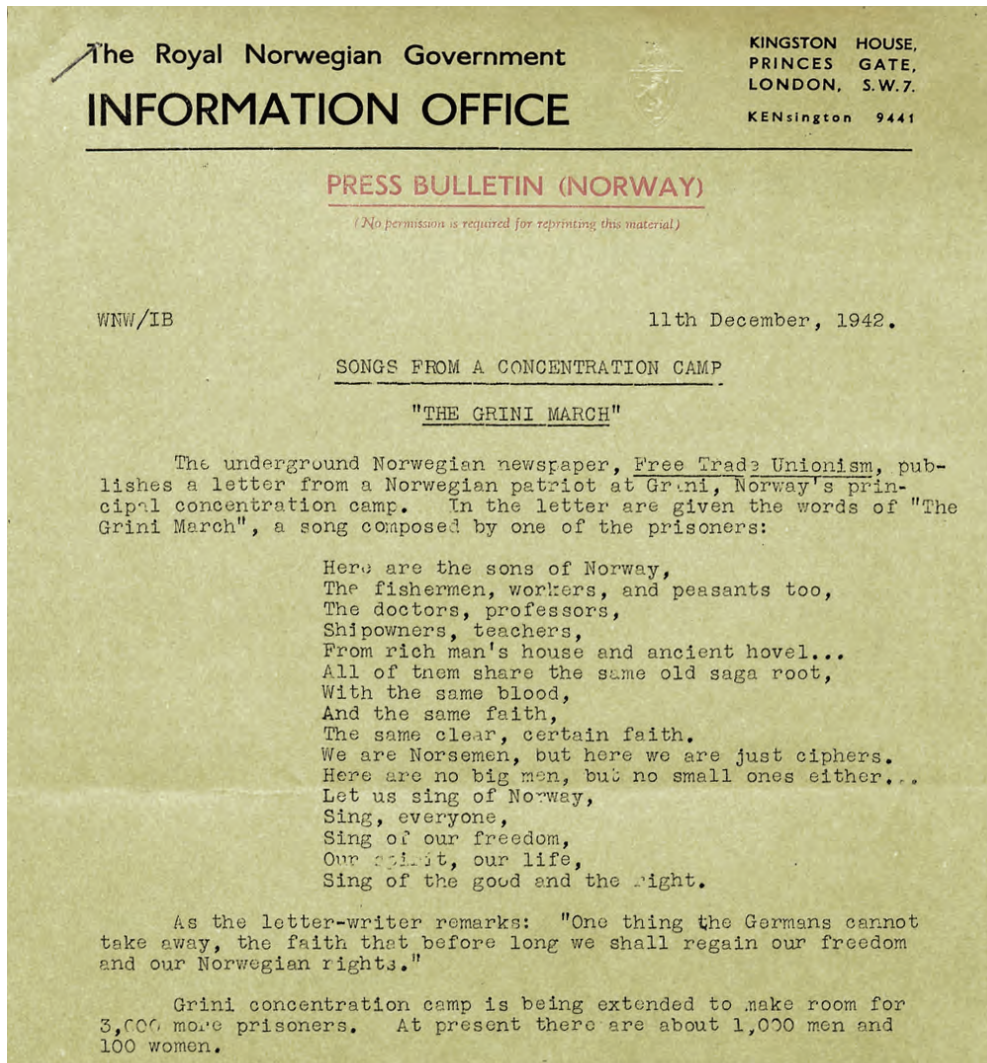
Grini-marsj

Arr. for Grini Strykeorkester
Kjell Ruud

Whistling - (uten a)
ev. flag.

Obs! Dette er skrevet med tysk penn!
Bruk allierte varer!!

Bilde 10: Grini-marsj, fiolin-stemme (antagelig forfattet av Kjell Ruud), Grini-museet

Bilde 11: Riksarkivet Oslo, RA-S-2057-1-Da

TVUNGEN FRAMFØRING

For å framstille atmosfæren av smerte og brutalitet fortalte den jødiske fangen Julius Paltiel en historie fra Falstad der musikk var eksplisitt årsak til hard straff, utløst av den jødiske kantoren Josef Grabowskis sang.⁴² Grabowski var

⁴² Falstadsenteret, Paltiel, Julius Nr. 226, udatert Intervju II (antagelig i sammenheng med Intervju I, datert 2. mars 1997). Se også for biografisk informasjon <http://falstadsenteret.no/wp-content/uploads/prisoner-number-424.pdf> (December 19, 2017) og for større kontekst Bjarte Bruland, *Holocaust i Norge. Registrering, Deportasjon, Tilintetgjørelse*, Oslo 2017.

født i Poznan den 11. mai 1911. Han flyttet senere til Gleiwitz, hvor han ble arrestert i løpet av den såkalte Reichskristallnacht 9. november 1938. Da ble synagoger brent ned, og sekulære jødiske eiendommer ble angrepet over hele Tyskland. Etter å ha vært fengslet i KZ Buchenwald i tre uker, flyttet Grabowski til Norge tidlig i 1939. Her ble han akseptert som immigrant, men uten status som politisk flyktning. Han bosatte seg i Trondheim, hvor den lille jødiske menigheten tilbød ham stillingen som kantor. Han ble snart en viktig person i det lokale musikklivet, og i det koret han hadde grunnlagt, ble han en viktig støtte for de liturgiske seremoniene. Hans situasjon ble forverret da søknaden om forlengelse av oppholdstillatelsen ble avslått av de nye norske NS-myndighetene 25. januar 1941. Etter at total utslettelse av alle jøder ble besluttet på Wannsee-konferansen i januar 1942, begynte Reichskommissariatet i Norge med systematisk forfølgelse av jøder i Norge. Trondheims synagoge hadde allerede blitt beslaglagt våren 1941. Grabowski ble sendt til Falstad 9. oktober 1942 og ble der i 6 uker. Den 25. november 1942 ble han fraktet til utlandet, og han døde i Auschwitz-Birkenau etter en hard tvangsmarsj den 3. mars 1943.

Da vokterne på Falstad ble oppmerksom på at Grabowski kunne synge tysk, tvang de ham til å synge offentlig. På en kald og klar novembernatt i 1942 stod han foran fanger og voktere, som var samlet ute på den indre plassen ved hovedbygningen. Da han begynte å synge, spredte det seg en imponerende stillhet. Den forente alle tilhørerne til et samlet publikum i 15 minutter. Alle følte seg bare som mennesker i denne stunden.⁴³ Men da Grabowski var ferdig, ble øyeblikkets ro og fred ødelagt av en hylende vakthund. Som vanlig skyldte vokterne på de jødiske fangene for dette. Fangene måtte hoppe opp og ta de siste bladene fra et tre i nærheten. Så måtte de legge seg ned på marka og ta et blad mellom leppene og krype over 70–80 meter bortover, alt uten å bruke hendene.

Selv om det tyske militæret hadde musikkenheter i alle deler av Wehrmacht, Luftwaffe, Marine, SS og politiet, ble bare viktige enheter tildelt profesjonelle musikkorps eller orkestre.⁴⁴ Den gjennomsnittlige leirlederen i Norge kunne ikke forvente å få egne musikkoldater. Utfra ønsket om musikalsk representasjon og underholdning i tillegg til tvungen militær drill av fanger, ble musikkorps med dyktige musikere blant fangene dannet – et felles fenomen i alle større leire i Europa. I tillegg skulle en fasade av normalitet holdes oppe, som en motvekt til de reelle forhold med sult, angst, sykdom, død, fortvilelse og hardt, monotont arbeid. Men rent praktisk sett kunne vaktoldatene verken

⁴³ Paltiel-Intervju II.

⁴⁴ Se for kontekst: Michael Custodis, *Between Tradition and Politics. Military Music in Occupied Norway (1940–45)*, i: *Studia Musicologica Norvegica* 44 (2018), Nr. 1, s. 11–41, på nett https://www.idunn.no/smn/2018/01/between_tradition_and_politics_military_music_in_occupied_?

forhindre eller kontrollere fangenes fritidsaktiviteter. Leirene var for store og vaktene for få til å kunne overvåke alle hjørner og alle brakker hele tiden. Som følge av dette måtte de tillate et moderat antall kultur- og fritidsaktiviteter, men de forsøkte likevel å kontrollere aktivitetene slik de ellers dominerte alle aspekter av livet i leirene.⁴⁵

Grinis berømte janitsjarkorps kan spores tilbake til et direkte påbud. I midten av januar 1945 ble instruksjoner gitt over høytaler om å opprette et strykeorkester og et militært musikkorps. Den åpenbare forbindelsen til militæret kom gjennom med-gründer av korpset og dirigent Lorang Andresen, et styremedlem av Oslo Musikerforening, oboist og medlem av den militære motstandsgruppen Milorg. Andresen ble fengslet høsten 1944 og sendt til Grini januar 1945. Samme dag han ankom der, ble han kjent med Rolf Letting Olsen, som var mangeårig medlem av det berømte *Kampen Janitsjarorkester* og fange på Grini siden 9. november 1943.⁴⁶ Sammen med minst sju venner fra det forrige musikkorps hadde han uten hell forsøkt å etablere et kabarétband og et janitsjarkorps til julefeiringer på Grini. Men han samlet rundt 30 likesinnede musikere som skrev hjem etter instrumenter og noter, og noen fikk også tillatelse til å forlate leiren for å hente nødvendige partiturer.⁴⁷ Grini-musikere kunne snart begynne å øve, og de gav en konsert en måned senere på paradeplassen, til alle fangenes store glede. Den største suksessen ble den ærefulle deltakelsen i de offisielle frigjøringsfeiringene på Grini og førsteplassen i Grini-fangenes tog på Karl Johan i Oslo den 11. mai 1945. Fangenes siste appell ble også filmet og kan ses på nett i dag.⁴⁸

AVSLUTNING

Flere aspekter ved musikken i fengsler og leirer i Norge under krigen trenger videre forskning. Etter mer enn 75 år er dette temaet dessverre ennå uutforsket; likevel synes det å være en mangel på vilje til å undersøke disse politiske kapitlene i norsk musikkhistorie i det 20. århundre.⁴⁹ Selv om en slik tilnærming

⁴⁵ Pingel, *Häftlinge unter SS-Herrschaft*, s. 168.

⁴⁶ Ibid., s. 501.

⁴⁷ Grete Letting og Terje Knudsen, *From Kampen til New Orleans. Kampen Janitsjarorkester gjennom 75 år*, Oslo 2004, s. 45–47.

⁴⁸ Gunnar Bratlie, “Det har vi”. *Griniskisser*, Oslo [u.å.], s. 318. Frigjøringen og det høytidelige toget med fangene ut fra Grini ble dokumentert på film, inklusive scener med strykekvartetten, se <https://www.youtube.com/watch?v=merU-MBlaQI> (December 21, 2017).

⁴⁹ Se for større kontekst: Michael Custodis med Arnulf Mattes, *Zur Kategorie des “Nordischen” in der norwegischen Musikgeschichtsschreibung 1930–45*, i: *Archiv für Musikwissenschaft* 73 (2016), Heft 3, s. 166–184, Michael Custodis, *Blinde Flecken. Grundzüge der norwegischen Musikhistoriografie nach 1945*, i: Symposiumsbericht *Musikwissenschaftliche Editionen in Deutschland, 1930–1960*, utgitt av Daniel M. Grimley og Tomi Mäkelä (= *Beitragsarchiv des Internationalen Kongresses der Gesellschaft für Musikforschung*, Mainz 2016 – “Wege der Musikwissenschaft”, utgitt av Gabriele Buschmeier og Klaus Pietsch-

må berøre sensitive, kontroversielle og tragiske kapitler, er dette likevel viktig og nødvendig. Og det vil også gi imponerende resultater: Mange ukjente biografier og modige og morsomme hendelser kan oppdages, interessante komposisjoner venter på å bli undersøkt, fascinerende kunstnerskjebner kan reddes fra glemselen, og den generelle innflytelsen som musikk, kunst og kultur hadde i leirene i Norge vil bli belyst. En slik studie vil også gi et viktig bidrag til norsk etterkrigsmusikkhistorie. I den første etterkrigstiden ble mange leirer brukt til å fengsle krigsforbrytere, kollaboratører og arresterte tyske soldater, eller til å innkvartere løslatte tvangsarbeidere og krigsfanger, som ventet på å reise hjem. Noen av disse gruppene av tidligere fanger utviklet sitt eget musikkliv, for eksempel de polske tvangsarbeiderne i *Mysen*-leiren, som grunnla et populært orkester.⁵⁰ En polsk formann ventet, sammen med sin norske kone, sitt første barn i leiren. Dette barnet ble senere en berømt kunstner og nordmann: Saksofonisten Jan Garbarek.

mann), Mainz 2018 (<https://schott-campus.com/wp-content/uploads/2018/09/I2Custodis.pdf>) og Michael Custodis, Master or Puppet? Cultural Politics in Occupied Norway under GW Müller, Gulbrand Lunde and Rolf Fuglesang, i: *The Nordic Ingredient. European Nationalism and Norwegian Music since 1905*, utgitt av Michael Custodis og Arnulf Mattes (= *Münsteraner Schriften zur zeitgenössischen Musik* 4), Münster 2019, s. 69–80.

⁵⁰ Sandem, *Den siste SS-leiren*, s. 125–129.

FELLESMØTE AGDER VITENSKAPSAKADEMI OG NORGES TEKNISKE VITEN- SKAPSAKADEMI

13. september 2018, Gimle Gård

Akademisekretær Ragnar Thygesen (AVA) til venstre og generalsekretær Lars Thomas Dyrhaug (NTVA).

MØTEREFERAT

Møtet ble ledet av preses Ernst Håkon Jahr, AVA, og sekretær Tor Inge Waag, NTVA.

Innledningsvis meddelte Ernst Håkon Jahr om to dødsfall blant AVAs medlemmer:

Professor Wolfgang Viereck døde 4. september.

Professor Jahn Holljen Thon døde 6. september.

Kveldens første foredrag var fra AVA: Rolf André Rolfhamre, professor i klassisk musikk ved UiA, presenterte sin egen forskning innenfor musikkvitenskap og gav smakebiter på musikk spilt på forskjellige instrumenter.

Etter foredraget ble det stilt spørsmål og gitt kommentarer ved Thor Einar Hanisch og Anna Zaytseva.

Kveldens andre foredrag var fra NTVA ved Anna Zaytseva, prosjektleder ved UiA, over tittelen “i⁴Helse: møteplass, tilrettelegger, opplæringsverksted innen helse og velferd”.

Etter foredraget ble det stilt spørsmål og gitt kommentarer ved Ernst Håkon Jahr, Robin André Rolfhamre og Tor Inge Waag.

Etter møtet inviterte akademiene til kveldssete i Personalkantina, UiA.

MUSIKKFORSKNING OG -UT- ØVING I KONTEKST: TIDLIG- MUSIKKEN SOM SOSIAL PRAKSIS

Robin Rolfhamre

Jeg forsker på tidligmoderne musikkutøving i brytningspunktet mellom utøving og kritisk musikologi. Jeg skal nå gi en kort introduksjon til min forskning.

Tradisjonelt sett stammer musikologien, som fokuserer på utøvingen av klassisk musikk, fra andre historiske, semiotiske og litteraturvitenskapelige felt der musikkverket ble studert som litteratur. Musikkutøvningsforskning, innenfor klassisk musikk generelt, pleier å foregå på den måten at vi søker etter historiske kilder, materialer og empiriske grunnsteiner som vi kan bli godt kjent med og deretter sette i en større kontekst. Fra denne konteksten kan vi så begynne å forstå og generere en forfinet praksis. På så sett lærer vi om historien for å finne ut av hvordan musikken skal fremføres, og så fremfører vi den så som den angivelig var tenkt. Her stopper det som regel og jeg ønsker med min forskning å hevde at det i seg selv ikke er nok.

Som Nina Eidsheim (2011) poengterer, så har musikologi tradisjonelt sett vært mest opptatt av vestverdens musikk slik som den er skrevet ned, som tekst som også kan, aller helst objektivt, analyseres og kvantifiseres (s. 134). Det sanselige har fått vike for å gi plass til det databaserte. Som om ikke det var nok, må det også nevnes at musikkfagene primært er og har vært opptatt av lyd og lytting som selvstendige feno-

Robin Rolfhamre

*Professor, Universitetet i
Agder*

mener, og har som følge av dette latt andre fagfelt ta ansvar for de andre sansene. Det sanselige har på en annen side fått en større plass innenfor etnomusikologiske fag, og kulturstudier, for ikke å nevne musikkpsykologiske tilnærminger, men disse har som regel vært mere opptatt av nåtidens praksiser, heller enn tidligmoderne kontekster. Musikkhistoriefeltets preferanse for det fikserte, uten å gi god plass til det sanselige, har på så sett skapt et faglig skille mellom, for eksempel, historisk musikologi, etnomusikologi, musikkestetikk, musikketikk, musikkteori (altså noter, rytmer, takter, syntaks, etc.), komposisjon, og kulturstudier. Dette har ikke bare skjedd innad i feltet, men også utad mot andre forskningsfelt som, blant andre, teaterstudier og visuell kunst som generelt opererer med helt andre verksforståelser og syn på samfunnet enn det musikkhistorieforskere gjør (se f.eks. Böhnisch, 2010).

Utfordringen her er at musikkutøvelse av natur, uansett genre og tidsperiode, er en sammensatt prosess som kan leses som hermeneutisk, fenomenologisk, sensomotorisk, teknologisk, intuitiv, med mer. Estetisk erfaring, som til stor del er et fenomenologisk fenomen, er siden inngangen til 1800-tallet ofte grunnleggende for hvordan vi prater om musikk og bedømmer den, men likevel er musikkvitenskapen som fokuserer på historisk musikk tilsynelatende ofte utelukkende interessert i det hermeneutiske og etterlater utviklingen av fenomenologiske perspektiver til filosofien eller til utøverne selv for å så bruke disse innad i feltet på en ofte normativ og til dels uavklart måte. Her ser vi også et logisk problem ved bruken av estetikk-begrepet spesielt innenfor tidligmusikkfeltet. For selv om estetikk som begrep ikke kom på agendaen før i slutten av 1700-tallet, da musikken for alvor flyttet inn i konserthusene og gradvis ble den handelsvare vi kjenner i dag, brukes begrepet stadig for å vurdere og diskutere musikken fra tider langt før begrepet kom i bruk (Rolfhamre, 2018b, Rueger, 2011). Gjennom å opphøye komponisten som øverste autoritet bruker vi begrepet estetikk for å forstå tidligere praksiser der andre premisser som for eksempel mere pragmatisk retorikk var utgangspunktet for kunstnerisk aktivitet og der komponisten i bestefall var sekundær (Rolfhamre, 2017). I operaer finner vi også eksempler på at notene er helt fraværende, kun erstattet med et imperativ: "Spill en passacaglia," hvorpå musikerne improviserte noe i dette formatet (Rolfhamre, 2018c). Og dette går igjen i andre sammenhenger. Selv om for eksempel Johann Sebastian Bach og Händel befinner seg i slutten av Barokken, så brukes disse så altfor ofte som fasit for musikken langt før deres virke.

"Det objektive" har ikke bare satt et grunnpremiss for musikkforskningen men har også preget vår oppfattelse av musikkutøvelse som praksis. Håkon Austbø (2015) retter oppmerksomheten til juryarbeid i musikkkonkurranser

der rangeringen av bedømmelseskriterier ofte rangeres på følgende måte (mine uthevinger):

Tolkingen er *notemessig korrekt*
 Den følger tradisjonen
 Den er stilmessig *historisk informert*
 Den viser til forståelse for *komponistens intensjoner*
 Den vitner om innsikt i *verkets struktur*
 Den er personlig og unik (s. 1)

Denne type rangering opprettholder den nærmest objektive, tekstbundne verksforståelsen og kan anses som problematisk på flere nivåer. Austbø kommenterer:

Enten honorerer man fravær av feilslag (hos strykere: intonasjonsfeil), eller en personlig tolkning. Den første tilnærmingen blir ofte den dominerende, slik at man sitter igjen med vinnere som mangler personlighet, men som spiller riktige noter. [...] En grunn til at personlige tolkninger har tendens til å havne nederst på listen, er at noen jurymedlemmer, som selv innehar maktposisjoner i musikklivet, lett vil føle seg truet av sterke personligheter som utfordrer deres egne oppfatninger. [...] De som vinner musikkkonkurranser, vil ha et bedre utgangspunkt for å slå igjennom, 'gjøre karriere'. [...] Det som er annerledes, er farlig. Man vil slik få et musikkliv som er preget av korrekthet, forutsigbarhet og mangel på originalitet. (s. 2)

Vi kan også merke oss Synne Skouen (2016) som treffsikkert poengterer at det "[p]å utøversiden herjer økte krav til virtuositet som uomgjengelige mål på kvalitet" (s. 1). Denne utviklingen, som nærmest har fungert som en norm siden 1800-tallet, mot økt utøvteknisk kompetanse, økt kvalitet i alle ledd (i alle dets ulike betydninger), høyere estetisk opplevelse og ikke minst, kvalitetssikring og markedspress kan få en til å lure på om vi i fremtiden er på vei mot en kvalitetsinflasjon, en kvalitetsboble. Mange musikere kan også skrive under på den prestasjonsangst som kvalitetsforståelsen og komposisjonens autoritet forårsaker.

En kan spørre seg: Kan kvalitet bli bedre *ad infinitum*? Hva skjer hvis denne kvalitetsboblen sprekker, og hvordan ser fremtiden ut etter det? Det er derfor viktig å gå tilbake til historieforskningen og musikkutøvningsutviklingen og stille kritiske spørsmål om dess praksis for å finne andre veier. For eksempel vet vi at tidligmoderne musikkpraksis ikke var verkssentrert, det vil si at, notene bare var et utgangspunkt som skulle improviseres over og gjøres både variert, personlig og situasjonstilpasset. Dette er helt snudd på hodet mot store deler av musikkforståelsen som stammer fra romantikken. Likevel, insisterer

Maleri av Gerard van Honthorst (1623), The Concert, fra National Gallery of Art, Washington D. C., olje på lerret, fotografi: Wikipedia Commons.

mange på å forstå tidligmusikken, så vel forskere som utøvere, fra et senromantisk ideal og begrepsapparat, hvilket er en åpenbar kontradiksjon. Som følge av dette, er det et overveldende fokus på “å forstå.” Vi skal forstå hvordan de tenkte, vi skal forstå musikken, vi skal forstå hvilken mening den skal kommunisere. Dette er viktig forskning som vi må ha, men vi trenger mere enn som så for å knytte utøving sammen med teori. Vi trenger veier som ikke bare er til for “å forstå,” men også for å legge til rette for en bevist performativt skapende aktivitet både innenfor forskning og innenfor musikkutøving. Disse må kunne komplettere hverandre og tilby en rikere og mer kontekstualisert aktivitet. For eksempel så blir vi mer og mer klar over tidligmusikkens funksjon som sosial prosess og mellommenneskelig arena, men vi har forsket relativt lite på hvilke konsekvenser dette faktisk får og dets faktiske potensiale når musikken blir fremført i dag og hvordan dette igjen reflekteres tilbake på hvordan vi forsker på tidligmusikken (Rolfhamre 2018a, 2017a og 2014). Her har blant annet populærmusikkforskningen fulgt bedre med i timen, men tidligmusikkforskningen henger fortsatt etter.

Min forskning ønsker å sette dette som utgangspunkt for å komme videre gjennom å promotere en forflytting fra det representative til det performative. Et slikt skifte er ikke noe nytt i seg selv. For eksempel så har Karen Barad

(2007) hatt sin vri på dette, men hun tok det videre fra fysikken mot det post-humanistiske. Likeså har også Erika Fischer Lichte (2008) ledet et stort prosjekt om det performative og performativ estetikk innenfor teatervitenskap. Men utfallet av å ukritisk ta i bruk slike teorier i deres originale form er at de ofte utelukkende tar høyde for nåtiden uten nødvendigvis å ha den historiske bakgrunnen på plass. Her og nå er alt, der og da er passert.

Her vil jeg gjerne låne et uttrykk fra en av doktorgradsstipendiatene ved Fakultet for kunsthøgskolen, Nina Jakobia Skogli, som bruker begrepet “her og da” som jeg synes treffer realitetens kjerne på en fin måte. Vårt fagfelt må samtidig involvere det historiske *og* nåtiden der det historiske oppleves og presenteres. Foruten historien har vi ikke historisk musikk, bare musikk. Vi trenger derfor en musikologi innenfor tidligmusikken som går videre fra teksten, det objektive og kvantitative og anerkjenner utøvingen av historisk musikk som en prosess “her og da” der utøving og teori fungerer sammen og ikke parallelt, og der musikkutøvingens performativitet sees i sammenheng med den effekt den har tilbake igjen på musikologien. Musikkutøvingen blir derfor ikke bare en presentasjon av forskning, men også en viktig del av empirien og prosessen. Dette er en fin og egentlig nok så åpenbar tankegang, men det lar seg ikke like lett gjøres.

I forsøket på å etablere nye praksiser havner en fort der at en er så fokusert på å gjøre noe annerledes at man ender opp med å finne opp hjulet på nytt. Dette vil si å finne nye måter (gjørne komplekse) for å si noe som vi allerede er innforstått med eller gjøre noe som allerede er en godt etablert praksis, uten å nødvendigvis adressere de egentlige, grunnleggende problemene. Det er fort å havne i en modus der vi spør hva vi skal kalle noe for heller enn hvordan det blir brukt og hva som skjer når det blir brukt på en viss måte. En opparbeider seg en gruppe individer som er enige og som bekrefter perspektivene innad i gruppen.

Å løsrive seg fra noe på et argumentert godt grunnlag er derfor ikke automatisk enstydig med å ha utøvet forskning. En kan lett havne i en boble som ikke nødvendigvis har kontakt med omverdenen eller som setter opp et maskineri for selvbekreftelse sammen med fagfeller som deler vårt syn.

Mitt fagfelt er preget av to leirer som i regel jobber parallelt hver for seg og sjeldent sammen (se for eksempel Friman, 2008, ss. 109–117). I den ene leiren har vi internasjonale utøvere som ikke skriver ned sin kunnskap, eller som ikke har forskerkompetanse. I den andre leiren har vi teoretiske forskere som sjeldent er utøvere på høyt internasjonalt nivå. Praksis blir så separert fra teori og den viktige kunnskapen som faller “mellom stolene” går fort tapt. En viktig grunn for dette skille kan, ifølge Anna Maria Friman, sies å være et resultat av de to retningenes ulike ambisjoner, der forskerne først og fremst ønsker å pre-

sentere et sterkt argument, mens utøverne (spesielt musikere) ønsker å bli likt av sitt publikum. I utøvingen står ikke argumentet sentralt og i forskningen bør det en produserer ikke først og fremst være altfor godt likt, i hvert fall ikke hvis en ønsker å fremme ny kunnskap og sette spørsmålstegn ved etablerte praksiser og ideologier (s. 112). Friman foreslår videre, fra et middelalders-musikkperspektiv, at musikkforskeren ofte fremstår for utøveren mer som et politi enn en samarbeidspartner, mens utøveren gjerne har opplevdes av musikkforskeren som en tyv som har valget og vraket uten å ta hensyn til forfatterens kontekstualisering og argumentet i sin helhet (s. 117). Jeg gir et eksempel på hvordan en slik splid kan oppstå i min monografi, *Informed Play* (Rolfhamre, 2018a), der jeg viser til et fenomen som har oppstått innenfor luttmusikkfeltet. Hvis en ser nærmere på tonedannelse på luttinstrumenter, det vil si hvordan vi former en tone når vi slår an en streng, så er der ofte ikke noe samsvar mellom historiske bevis og nåtidens utøvingspraksis. Likevel påstår mange nåværende manualer i luttspill autoritativt at deres tilnærming er historisk riktig gjennom å støtte seg på fragmenterte grunnlag som ukritisk støtter deres sak. Her ser vi ikke bare hvordan praksis er separert fra teori, men også hvordan utøving fungerer som kunnskapsproduksjon som igjen gir utslag i musikkforskningen. Men selve poenget her er ikke det faktum at det kan argumenteres for at disse kollegaene tar feil eller ikke, men at det skjer innenfor en sosialpsykologisk prosess som er med på å skape fagfeltets utforming også utenfor det skrevne ord.

Det er blant annet derfor jeg argumenterer for en musikkforskning som er performativ og som også fungerer som et etisk rom. Hvilken kunnskap produserer jeg og hvilket ansvar tar jeg for det jeg produserer, ikke bare representativt, men også performativt? Hvordan kan vi se på musikkhistorieforskning som en bevist og pågående aktivitet og ikke bare som standardisert prosess med etterfølgende resultater? Og hvordan kan vi klargjøre tidligmusikkforskningen til pedagogiske bruk i opplæringen av nye generasjoner av musikere (se for eksempel en tilnærming til dette i Rolfhamre, 2016)?

Musikkforskning er ikke bare en aktivitet for å produsere kunnskap, men er også en kunnskapsskapende aktivitet som kommer med et ansvar. Innenfor mange forskningsfelter er dette gammelt nytt, men overraskende nok har slike perspektiver ofte vært helt fraværende i tidligmusikkforskningen. Det er slike perspektiver som jeg i det siste har interessert meg spesielt for og videre ønsker å bidra til å få på agendaen.

REFERANSER

- Austbø, H. (2015). "Om kvalitet i musikalske fremføringer." *Kunst, kultur og kvalitet*, essay no. 4, URL: <https://www.kulturradet.no/kvalitet/vis/-/essay-kkk>.
- Barad, K. (2007). *Meeting the Universe Halfway: Quantum Physics and the Entanglement of Matter and Meaning*. USA: Duke University Press.
- Böhnisch, S. (2010). *Feedbacksløyer i teater for svært unge tilskuere: et bidrag til en performativ teori og analyse*. Ph.d.-avhandling. Danmark: Aarhus Universitet.
- Eidsheim, N. S. (2011). "Sensing Voice: Materiality and the Lived Body in Singing and Listening." *Sensing & Society*, vol. 6, no. 2, pp. 133–155.
- Fischer-Lichte, E. (2008). *The Transformative Power of Performance: A New Aesthetics*. Oversatt av S. I. Jain. USA: Routledge.
- Friman, A.M. (2008). *Modern Performance of Sacred Medieval Music with Particular Reference to Women's Voices*. Ph.d.-avhandling. UK: University of York.
- Rolfhamre, R. (2018a). *Informed play: approaching a concept and biology of tone production on Early Modern lute instruments*. Norge: Cappelen Damm Akademisk/NOASP, URL: <https://press.nordicopenaccess.no/index.php/noasp/catalog/book/38>.
- Rolfhamre, R. (2018b). "Ta ansvar för ditt musicerande." *Gitar & Luta*, vol. 51, no. 2, ss. 7–10.
- Rolfhamre, R. (2018c). "'Caprice de chaconne' (1671): Symmetry and proportions in Francesco Corbetta's work for Baroque guitar." *Early Modern Culture Online*, vol. 4, no.1. [Open Access] URL: <https://boap.uib.no/index.php/emco/article/view/1513/1285>.
- Rolfhamre, R. (2017a). "Komponisten som smisket med Solkongen." *Fædrelandsvennen*, Monday, 25. september, 2017, s. 20.
- Rolfhamre, R. (2017b). "The language of Early Music performance: A proposition on how to connect words and instrumental music." *Musical Times*, vol. 158, no. 1938, pp. 81–92.
- Rolfhamre, R. (2016). "Embellishing lute music: Using the Renaissance Italian *passaggi* practice as a model and pedagogical tool for an increased improvisation vocabulary in the Baroque style." *Danish Musicology Online*, Special Edition: 17th Nordic Musicological Congress, pp. 119–138. [Open Access] URL: http://www.danishmusicologyonline.dk/arkiv/arkiv_dmo/dmo_saernummer_2016/dmo_saernummer_2016_NMC_12.pdf

- Rueger, A. (2011). "Aesthetics," i Clarke, D.M. og Wilson, C. (red.) (2011). *The Oxford handbook of philosophy in Early Modern Europe*. Oxford: Oxford University Press, pp. 201–226.
- Skouen, S. (2016). "Om å humle." *Kunst, kultur og kvalitet*, essay no. 8, URL: <https://www.kulturradet.no/kvalitet/vis/-/essay-om-a-humle>.

I⁴HELSE: MØTEPLASS, TILRETTELEgger, OPPLÆRINGSVERKSTED INNEN HELSE OG VELFERD

Anna Zaytseva

På campus Grimstad ved Universitetet i Agder rigges det opp et kreativt, talentdrevet kompetansenettverk og en uavhengig bedrift – i⁴Helse – som skal tilrettelegge for morgendagens løsninger og respektive infrastrukturer innen helse og velferd. i⁴Helse vil representere et unikt eksperimentelt og fremtidsrettet miljø på regionalt, nasjonalt og internasjonalt nivå.

Selve navnet “i⁴Helse” betyr “idé – involvering – innovasjon – implementering”. Dette beskriver det grunnlaget som i⁴Helse skal stå på i forhold til sine interesser: At tidlige konsepter av morgendagens løsninger skal dreies opp til praktisk innføring i bruk, forutsatt at konseptene og deres utviklingsprosesser motsvarer en rekke vilkår for kvalitet, kompatibilitet og oppgradering.

Hovedprioritet for i⁴Helse er kompetansebygging og omfattende involvering av unge talenter i innovasjonsprosesser. Vi møter mange engasjerte og entusiastiske gutter og jenter på tvers av fag, som ønsker å levere prototyper på nye løsninger i tillegg til sine bachelor- og masteroppgaver. De er morgendagens utviklere, helse- og velferdstjenestearbeidere og brukere, m.m.

Kreativitet ved i⁴Helse kommer til å skapes via spontant utformete synergier blant yngre talenter og imellom diverse faglige miljøer og på tvers av formelle statuser av interesser, som representeres av:

Anna Zaytseva

*Prosjektleder for Innhold
ved i⁴Helse,
Universitetet i Agder*

- akademia, i bred forståelse av dette begrepet, dvs. offentlige og private forsknings-sentre og forskningsgrupper, universiteter og høyskoler, samt internasjonale forskere, konsulenter og gjesteeksperter
- næringsliv, inkludert små og mellomstore bedrifter i regionen, i Norge og internasjonalt
- brukere, inkludert kommunale ansatte, sykehusansatte, frivillige og andre som leverer tjenester innen helse og velferd, samt pasienter, pårørende og til og med friske innbyggere, i Norge og internasjonalt
- bestillere av tjenester innen helse og velferd, dvs. kommunale og regionale administrativt ansatte, samt respektive ansatte på sykehus, inkludert spesialister, også i Norge og internasjonalt
- klynger og økosystemer innen helse og velferd, norske og internasjonale
- andre, fremvoksende, for tiden uforutsigbare kompetansemiljøer

De spontant utformede synergiene skal motsvare hver sin egen prosess fra i1 til i4, hvor morgendagens løsninger utvikles og designes så fort og autonomt fra hverandre som mulig, fordi tid på i⁴Helse regnes som en uerstattelig og svært verdifull ressurs. Prosessene vil tilrettelegges av intelligent beslutningsstøtte, involvering av relevant kompetanse tilpasset oppgaver i variasjon av profiler, med hensyn til strategisk studentinvolvering. Det kommer til å ta tid for å utvikle dette, og vi jobber med det.

Unike grupper skal kombineres ut ifra komplementære kompetanseprofiler med særlig vekt lagt på formelle, praktiske og mjuke ferdigheter. Prosessene vil bestå av tilstandsbaserte handlingspakker, f.eks. tidlig konseptdiagnostisering og brukerinvolvering, prognosering og tidlig samfunnsøkonomisk analyse, infrastrukturell modularitet, osv.

Fysisk vil i⁴Helse tilrettelegge prosessene med å gi interessentene tilgang til lynraskt adaptive laboratorier, en visningsarena, et digitalt økosystem for virtuelle testinger, samt en “lekeplass” for eksperimentelle initiativ med fremvoksende teknologier og muligheter for de “lekende” til å gjøre feil. i⁴Helse har omfattende arealer med kontorplasser og møtesteder.

Når det gjelder laboratoriene, inkluderer de bl.a. det følgende:

- boligsimulator med skiftbare rommoduler, så nært tilpasset virkelige levevilkår som mulig, samt to kontrollrom, hvorav det første simulerer «alarmsentralene» for avstandsoppfølging, og det andre brukes til å observere og vurdere selve arbeidsprosessene ved «alarmsentralene», slikt at vi i testingen får et helhetlig bilde av tjenester og løsninger
- pasientbehandlingslab med det mest utviklede og nyeste utstyr, for testing av nye løsninger for sykehus i ikke-klinisk miljø
- brukervennlighetslaboratorier, foreløpig to stykker, for observering og utforming av nye brukermønstre av løsninger

- bevegeselslab, eller AR/VR/MR-lab, for innholdsutvikling innen “augmented reality” som en ny retning innen utøvelse av helse- og velferdstjenester, samt innen profesjonell opplæring
- robotlab, for eksperimenter innen sosial-, tjeneste- og kollaborativ-robotikk
- eventuelt også: Human-Computer Interaction lab, for utforskning av interaksjonsmønstre mellom menneske og maskin
- andre fremvoksende typer laboratorier, som det evt. kan bli behov for

Det er viktig å vurdere hvordan man arbeider i kontrollrommene, og fra et kontrollrom er det mulighet til å observere hva som skjer i et annet – for analysing av atferd i kontrollrommene og omgående læring om forandringer i arbeidsmåter, som de ulike utprøvingene vil kunne lede til. Denne kunnskapen skal deles på workshoper og seminarer ved i⁴Helse. Morgendagens løsninger innebærer uforutsigbare kombinasjoner av fremvoksende eller helt nye teknologier eller teknologiske elementer som vil endre etablerte rutiner i atferd og tjenestelevering, samt lede til nødvendig effektivisering av budsjetter og tenkemåter generelt. Forandringer skjer allerede på tidlige utviklingsstadier. For eksempel, når i⁴helse vil tilrettelegge sosiale tjenesteroboter, vil vi også oppnå nye, sammenkoblede løsninger innen mekatronikk, intelligente algoritmer og autonomi, materialer, bruk av teknologi i komplekse brukersammenhenger og ustrukturerte miljøer, dynamiske økonomiske gevinster, tidsbesparinger, bedre forskning, kompetansebygging hos unge talenter, skapning av nye jobber og hybride ferdigheter, nye infrastrukturer til å betjene de nye løsningene, gunstig internasjonalt samarbeid. Alle vil ha det rett og slett moro med å jobbe og samskape!

Det er en strategisk fordel for i⁴Helse å være på campus Grimstad: Her finnes også noen av de mest kunnskapsintensive miljøene i Norge, nemlig Center for Artificial Intelligence Research og Mechantronics Innovation Lab AS, samt Sørlandets Teknologipark med dens teknologibedrifter. I aktivt samarbeid med dem og felles samskaping vil i⁴Helse kunne levere utvikling av nye løsninger, basert på de nevnte miljøers samlede erfaringer og dristige ideer, data og resultater.

Det blir også mulig å tilrettelegge for omfattende og banebrytende teknologiske og samfunnsøkonomiske initiativ, som f.eks. oppfølging på avstand, eller “smart-sykehus”, hvor man forenkler livet til pasient og sykehus med bedre medisinsk oppfølging når “sykehuset” flytter hjem til pasienten. Det kan man oppnå gjennom å kombinere telepresence med en rekke varianter av sensorteknologier, robotiserte løsninger og mye annet. i⁴Helse vil lage premisser for frisk konkurranse blant de beste idéer og prosjekter, som vil kunne få mulighet til å bruke i⁴Helses fysiske og digitale infrastrukturer, som fungerer synkronisert i sammenkoblinger, og på mest gunstige vilkår.

Det digitale økosystemet til i⁴Helse skal omfatte et virtuelt miljø for simulering av digitale fremtidige løsninger, eller enkeltstående komponenter av disse, et «datavarehus» for innsamling, analysering og syntesering av data fra diverse kilder, en beslutningsstøttekomponent for virtuelle eksperimenter, oppfølgings- og prosessediaagnostiseringssystemer, kvalitetssikringsvektøy m.m. Man vil også kunne “ta en tur” inn i den virtuelle i⁴Helse, nemlig på i⁴Helses offisielle hjemmeside på internett.

Også etiske aspekter samt prognoser av atferd ved levering av nye tjenester vil kunne simuleres, lagres, gjenbrukes og sammenstilles innen noe som heter “digital tvilling”, som også vil bli en viktig del av i⁴Helses digitale økosystem. På grunn av en pågående utvikling innen distributiv computing kan man også forutse en disrupsjon av i⁴Helses egen organisering – inn i et digitalt tilrettelagt distributivt nettverk av virtuelle og virkelige eksperter, studenter og eksperimentelle plattformer i diverse geografiske områder.

Det vil stadig bli lett etter muligheter til at nye løsninger gjensidig kan skape hverandre. Ut ifra respektive utprøvinger vil det genereres ny kunnskap, som i⁴Helse skal tilby på seminarer og workshoper: f.eks. om effektiv innføring av nye løsninger i bruk, nye teknologievner og verktøy, eventuelle brukerferdigheter med oppfinnelsene, nye tenkemåter og alternativer, metoder til kompetansebygning og -ombygging, nye horisonter innen helse og velferd, fremvoksende forretningsmodeller og ukonvensjonelle samarbeidsformer, m.m.

Dermed kan vi oppsummere i⁴Helse som en synergisk samskapingsarena på tvers av faglige miljøer og brukermiljøer, en tilrettelegger for omfattende utprøvningsinitiativ i forbindelse med morgendagens løsninger, som fortsatt er ukjente.

På i⁴Helse vil man kunne eksperimentere med fremvoksende teknologier uten å være redd for å gjøre feil. Man vil kunne utvikle nye arbeids- og tenkemåter. i⁴Helse er også en rekke møteplasser for alle som jobber med utvikling og levering av tjenester innen helse og velferd, inkludert unge talenter. Det er et opplæringsverksted for kunnskapsdeling og kompetansebygging både for fagfolk og studenter som fremtidig fagfolk, og for bygging av forutsetninger for at nye løsninger skal kunne innføres maksimalt problemfritt. På i⁴Helse skal det alltid være rom for initiativ, intuisjon og nyskaping.

Jeg takker for kommentarer av Kerry Stephen Seiler, viserektor for forskning og innovasjon, Universitetet i Agder, og Tor Åge Fjukstad, daglig leder i i⁴Helse.

HØYTIDSMØTE OG ÅRSFEST

26. oktober 2018, Klubben selskapslokaler, Kristiansand

Over fra venstre: Preses Ernst Håkon Jahr med nye medlemmer i Akademiet: Årstein Justnes, Einar Duenger Bøhn, Robin Rolffhamre, Knut Tønsberg, Maria Kaczmarek, Kerstin Kazzazi, Ari Páll Kristinsson, Robert Nedoma.

Under: Fra årsfestmiddagen, ivrig samtale mellom May-Brith Ohman Nielsen (til venstre), Kamaladin Kazzazi i midten og Sigrún Þorgeirsdóttir til høyre.

REFERAT FRA ÅRSFESTEN

Årsfesten for 2018 ble arrangert i Klubben selskapslokaler fredag 26. oktober fra kl. 17.00.

Møtet ble ledet av preses Ernst Håkon Jahr.

Det ble tatt opp 10 nye medlemmer i akademiet: Årstein Justnes, Ari Páll Kristinsson, Robin Rolfhamre, F.-A. Hedlund Stylegar, Einar Duenger Bøhn, Jing Zhou, Knut Tønsberg, Kerstin Kazzazi, Maria Agnieszka Kaczmarek og Robert Nedoma.

Årstein Justnes hilste fra de nye medlemmene.

Maria Kaczmarek rapporterte fra Poznan Chapter.

Joachim Dorfmueller holdt foredrag med tittelen “Fra folketone til tolvtone. About life and work of Kjell Mørk Karlsen”.

Margrethe Wold holdt foredrag med tittelen “Stephen Hawkings utrolige liv og banebrytende forskning”.

Preses Ernst Håkon Jahr ønsket velkommen til bords og akademisekretær Ragnar Thygesen ledet festmiddagen.

Mariam Kharatyan spilte musikalske perler: Edvard Grieg *Ballade opus 24 i G minor*, Komitas *Folkedans Shushiki og folkesang “The sky was cloudy”*, Aram Khacaturian *Adagio fra Spartacus Ballett* og Frederic Chopin *Fantasie-Improptu in sharp minor opus 66*.

Preses Ida Bull, DKNVS, hilste fra de gjestende akademier.

Rektor Frank Reichert hilste fra Universitetet i Agder.

Preses Ernst Håkon Jahr utdelte Sørlandets Kompetansefonds forskningspris til Halvor Knutsen, Havforskningsinstituttet - Flødevigen.

Prisvinneren Halvor Knutsen takket for prisen.

Takk-for-maten talen ble holdt av Elsa Marie Almås.

Forsamlingen reiste seg og sang “Gaudeamus Igitur” til Joachim Dorfmuellers akkompagnement.

VELKOMMEN TIL AKADEMIETS ÅRSFEST

Ernst Håkon Jahr

Akademimedlemmer, gamle og nye, gjester, mine damer og herrer!

Velkommen til årsfesten 2018 i Agder Vitenskapsakademi!

Dette er 17. gangen vi arrangerer en slik fest, hvis vi tar med starten i 2002 i det gamle rådhuset i Arendal. Siden den gangen har Akademiet vokst seg stort lokalt, nasjonalt og internasjonalt. I dag kan vi derfor hilse velkommen til akademimedlemmer fra Agder, fra resten av Norge og fra utlandet. En spesiell velkommen til lokale, innenlandske og utenlandske gjester: rektorer, representanter for søsterakademier i inn- og utland, og andre gjester som vi er svært glade for å ha her sammen med oss i dag.

A special welcome to foreign academy members who have travelled far to be with us here tonight. The Academy is very fortunate and lucky to have so many very dedicated foreign members who return year after year to our annual meeting and dinner. A hearty welcome to you all.

Det er fire søsterakademier til stede med representanter her i kveld: Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab i Trondheim ved sin preses Ida Bull, Det Kungliga Fysiografiska Sällskapet i Lund ved sin stendiga sekretær Per Alm, Det Kungelige Vetenskaps- og Vitterhets-Samhället i Göteborg ved sin ordförande Erland Hjelmquist og sin stendiga sekretær Gunhild Vidén, og Norges Tekniske Vitenskapsakademi ved styremedlem Tor Inge Waag. Dette akademiet, som

Ernst Håkon Jahr

*Preses Ernst Håkon Jahr
ønsker medlemmer og gjes-
ter velkommen til årsfesten
2018.*

blei stifta i 1955, har hovedsete i Trondheim og avdelinger rundt i landet. Fra og med i år har det også ei avdeling her på Sørlandet, som styres av en programkomite. Tor Inge Waag leder denne komiteen, og i den egenskap er han også medlem i NTVAs styre. Den nye sørlandsavdelinga av NTVA er et bevis på kvaliteten og betydninga av den teknologiske forskninga ved UiA og ved mange bedrifter på Sørlandet, og vi gratulerer både vårt søsterakademi og teknologimiljøet på Sørlandet med denne utviklinga. Det har gjennom flere år vært et godt samarbeid mellom vårt akademi og NTVA, og vi har hatt flere fellesmøter de siste åra. Jeg håper dette samarbeidet kan fortsette og utvikle seg vidare.

Jeg er også svært glad for det gode samarbeidet vi har med Vitenskapsselskapet i Trondheim og med det Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo, og, ikke minst, med de to svenske akademiene, begge fra 1700-tallet, som er representert her i kveld: Fysiografen i Lund og KVVVS i Göteborg. I tillegg har vi nettopp underskrevet en samarbeidsavtale med Kungliga Gustav Adolfs Akademien i Uppsala, der medlemmene nå kan få tilgang til vår leilighet ved forskningssentret Xristos på Lesbos. Den samme avtalen har vi for øvrig hatt i mange år med Vitenskapsselskapet i Trondheim.

Jeg hilser også hjertelig velkommen rektor ved UiA, Frank Reichert, rektor ved NLA Mediehøgskolen Gimlekollen, Erik Waaler, og vårt æresmedlem, tidligere akademisekretær Thor Einar Hanisch.

Da vårt Akademi blei reetablert som vitenskapsakademi i 2002, stod seks europeiske akademier faddere til etableringa. En av representantene for disse akademiene i 2002 var Bo Ralph fra Svenska Akademien. Vi er svært glade for at han sammen med Anna Hannesdóttir er med oss i kveld. Begge er medlemmer av vårt akademi, og det er som utenlandske medlemmer de deltar her i kveld, hjertelig velkommen også til dere.

Next year, our branch in Poznan, the Poznan Chapter of Agder Academy, can celebrate its 10th anniversary. It was established by the Academy Board in 2009 with its own members, its own board and its own president. The chapter has now 26 members. We will later have a report from the chapter from professor Maria Kaczmarek, a new full member of the academy and a member of the board of the Poznan Chapter. A hearty welcome to professor Kaczmarek.

Tall er blitt veldig viktige for forskersamfunnet. Tall og telling. Enkle tall er blitt et mål på forskningssuksess. Det telles, det lages gjennomsnittstall og det blir foretatt vurderinger på grunnlag av dem. Det deles ut penger og stillinger i henhold til tellingene. H-indeks, Journal Impact Factor (JIF), tellerkantsystemet (publiseringsindikatoren), Elsevier's Scopus, Google Scholar, Altmetric, alt dette er blitt viktige instrumenter i telleregimet. Innholdet i

forskninga står med det i fare for å bli mindre viktig. Og brei samfunnseffekt er vanskelig å måle med tall.

At disse ulike tallbaserte måla innebærer statistiske skjevheter som ikke nødvendigvis premierer den forskning vi trenger, må vi regne med. Universiteter og høyskoler har alltid gitt og gir fortsatt viktige forskningsbidrag som er mer komplekse og kvalitative enn det som kvantitativt kan telles og uttrykkes med tall.

Nå begynner mange forskere å protestere mot dette telleregimet. Det første store initiativet som blei tatt av forskersamfunnet for å motvirke tellekulturen, var the San Francisco Declaration on Research Assessment, DORA-erklæringa. Grappa med redaktører og tidsskriftsutgivere som møttes i San Francisco i desember 2012, var lei av å sitte og se på de negative konsekvensene av kvantitative mål på forskning.

Det er helt klart kvantitative aspekter ved forskeres produktivitet. Det er det ingen tvil om. Og noen forskere er bedre enn andre. Men å redusere evaluering av forskning til ei mekanisk vurdering av et tidsskrifts kvalitet, basert på tidsskriftets innflytelsesfaktor, det er å se bort fra nyanser og forskningsdybde. Dessuten vil det kunne ha utilsiktede konsekvenser, som at forskere deler opp resultater i såkalte salamipublikasjoner, altså at de istedenfor å publisere hele salamipølsa, deler den opp i tynne skiver og publiserer hver skive for seg. Dermed oppnås en mengde publiseringspoeng, men er forskninga egentlig tjent med slike tilpasningsstrategier?

DORA, som nå er blitt en rein bevegelse med egen nettside og ansatte, mener at kvantitative mål basert på tidsskrifter, som Journal Impact Factor, ikke skal benyttes for å ta avgjørelser om finansiering, ansettelser eller promoteringer. Forskning skal vurderes ut fra innhold, ikke tidsskriftet der det er publisert. I går (25.10.2018) hadde 695 institusjoner signert erklæringa, mens 13 051 individer hadde gitt sin tilslutning.

DORA-erklæringa nevnes gjerne sammen med to andre initiativ, *The Leiden Manifesto* og det britiske *Metric Tide Report* med si oppfølging på nettstedet responsiblemetrics.org.

Det britiske systemet for evaluering går under navnet REF – the Research Excellence Framework. Evalueringene foregår hvert 5.–6. år, og har stor betydning for finansieringa av institusjonene i sektoren. Den siste evalueringa blei gjort i 2014, og da med en helt ny komponent, “impact” – som stod for “samfunnseffekt”. Den skulle vektes 20 prosent av evalueringa.

Denne komponenten viste seg å være vellykka. Universiteter oppdaga ting som de ikke visste fra før om hvordan forskninga deres hadde påvirket samfunnet. De fikk på den måten ny politisk kapital og nye historier å promotere

seg med. I Norge var denne impact-komponenten med i den siste forskningsrådsevalueringa av humaniora (i 2017), HUMEVAL, som den blei kalt.

The Leiden Manifesto for research metrics blei publisert som en kommentar i tidsskriftet *Nature* i april 2015. Manifestet kom fra folk innafor bibliometrifaget, som kjente på at de nå måtte si ifra om at det var på tide at folk begynte å bruke indikatorene på en mer ansvarlig måte. I Leiden-manifestet pekes det på utilsiktede konsekvenser og misbruk av tellekantmålinger og andre tilsvarende bibliometriske metoder, og at det blir feil når de brukes helt ned på individnivået. Det er bare når de brukes på helt overordna institusjonsnivå at de virkelig kan utsi noe fornuftig.

Det er nemlig ikke greit, og det var da heller ikke hensikten – f.eks. med det norske tellekantsystemet – å fokusere på individplanet, på hver enkelt forsker og hvor mange publikasjonspoeng hun fikk pr. år, eller hvor hun publiserte en artikkel, på nivå 1 eller nivå 2. Dersom systemet imidlertid brukes for å distribuere penger på nasjonalt nivå, slik det var tiltenkt, så er det noe helt annet.

Kunnskapsdepartementet (KD) oppfordra universitetssektoren til å signere DORA-erklæringa i tildelingsbrevet til institusjonene i 2017. Det gir håp om at vi etter hvert kan greie å bruke alle de mange bibliometriske metodene og systema på en bedre og mer fruktbar måte. Forskningsrådet og NTNU har til nå signert erklæringa.

Vi må huske at alt som kan telles, ikke nødvendigvis er viktig, og at svært mye som er viktig, slett ikke kan telles. Våre akademier bør være opptatt av slike problemstillinger og bidra i debatten rundt bruken av de bibliometriske metodene og den styrende innflytelsen de nå synes å ha over ulike forskningsmiljøer og enkeltforskere.

Med disse ord ønsker jeg alle igjen hjertelig velkommen til årsfesten 2018 i Agder Vitenskapsakademi!

HILSEN FRA DE NYE MEDLEMMENE

Årstein Justnes

Kjære preses Jahr, kjære akademimedlemmer, mine damer og herrer!

Takk for denne muligheten til å takke på vegne av oss nye akademimedlemmer! Jeg er virkelig beæret, særlig når jeg ser listen over navnene på gamle og nye medlemmer. Noen får meg til å føle meg ydmyk og privilegert. Noen får meg til å føle meg stolt. Andre får meg til å føle meg uverdig. Og særlig én – jeg nevner ikke navn, men la oss for enkelhets skyld kalle ham Robin – fikk meg til å føle meg gammel.

Akademiet samler mange felt, disipliner og kompetanser som sammen kaller på oss med nye problemstillinger. Jeg er takknemlig for muligheten til å bli kjent med og samarbeide med fremragende forskere og fagpersoner med samme glød og iver som jeg er vel kjent med fra mitt eget indre.

Hvis dere så langt synes at denne hilsenen er litt springende og usammenhengende, skyldes det særlig ett forhold: Jeg forsker på Dødehavsrullene. Disse manuskriptene er stort sett fragmentariske, så jeg er derfor lite vant med lengre tankerekker. Og dette har ikke blitt bedre etter at jeg nå har gått over til å forske på falske dødehavsruller. Disse er enda mindre, og enda mer fragmentariske. Jeg leder et forskningsprosjekt som heter “The Lying Pen of Scribes: Manuscript Forgeries and Counterfeiting Scripture in the Twenty-First Century” (<https://lyingpen.com/>) som i disse dager får mye og fornyet oppmerksomhet for å ha avslørt falske dødehavsrullfragmenter.

Årstein Justnes

*Professor, Universitetet i
Agder*

I går kveld hadde jeg to telefonsamtaler, som var svært forskjellige, men som begynte veldig likt: Den ene var fra min 80 år gamle mor. Hun kunne se at klokken var 7, men var usikker på om det var morgen eller kveld. Den andre var en journalist fra CNN. Han lurte også på hva klokka var der jeg var. Da samtalene var over, kjente jeg snart på en mild glede. Jeg hadde ikke bare hjulpet min mor med å slå fast at det var kveld, jeg hadde vært med på å realisere en liten bit av vitenskapsakademiets mål: å bidra til å styrke den faglig-vitenskapelige aktiviteten i Agder-regionen, og å øke forståelsen for hvor viktig vitenskapelig arbeid er for samfunnet. Skal jeg være ærlig snakket jeg lite om Agder-regionen til CNN, men aksenten min gjorde det nok klart at jeg var fra området.

Takk så hjertelig på vegne av oss nye medlemmer i Agders Vitenskapsakademi! Det er nok en urimelig forventning at de der hjemme vil reise seg for oss ved frokostbordet i morgen tidlig, men jeg tror jeg snakker for alle når jeg sier at vi er veldig stolte over dette – både vi som er her legemlig og vi(!) som bare er her i ånden. Takk for at dere valgte oss inn!

Professor Maria Kaczmarek, Poznan, mottar medlemsdiplomet fra preses Ernst Håkon Jahr. Til venstre akademisekretær Ragnar Thygesen, visepreses Inger Johanne Håland Knutson til høyre.

“FRA FOLKETONE TIL TOLVTONE” LIFE AND WORK OF KJELL MØRK KARLSEN

With a very special view on his 24 minipre-
ludier for piano solo op. 133

Joachim Dorfmueller

To go straight to the point: Kjell Mørk Karlsen, born in Oslo 1947, is one of the most outstanding composers in Norway today. He has written twelve symphonies, twelve oratorios, four passions, five concerts for solo instruments and orchestra, many compositions for choir, many for piano and especially many for organ, including at least six organ symphonies. (For more and detailed informations see: Kjell Mørk Karlsen: *Verkfortegnelse 1965–2017*. Tomter 2016. 36 pages with informations on durations and publishers.)

One century later than Edvard Grieg, Kjell Mørk Karlsen represents that generation of Norwegian composers who have renounced tonality in order to take a new, independent path. They have done so not absolutely, and not at any price, which means that Karlsen did not follow for instance Fartein Valen (1887–1953), who dedicated himself to Arnold Schoenberg’s dodecaphony. He also did not follow younger colleagues like the Hungarian György Ligeti (1923–2006) and the German Karlheinz Stockhausen (1928–2007). Both of them were undisputed role

Joachim Dorfmueller

Professor emeritus, Westfälische Wilhelms-Universität Münster

Kjell Mørk Karlsen

models to nearly all composers of the second half of the 20th and the beginning 21st century, even if some of them resolutely returned back to tonality, in its broadest sense, or, nevertheless, saw their way in a modest modernity – in aleatoric, electronic or minimal music.

KARLSEN'S CYCLE BETWEEN BACH AND SUPIN/PÄRT IN THE VERY BEST COMPANY

Even if it might be too generalized, Kjell Mørk Karlsen's stylistic frame is defined between tonality and atonality. His framework is to be found between traditional folksongs and folkdances on the one hand and less orthodox practiced dodecaphonic material on the other hand. This bandwidth justifies exactly the title "*Fra folketone til tolvtone*", used by Norsk Musikkforlag, Oslo, which translates into "*From Folk Tune to Twelve Tone*". Completed in 2001 as opus 133, there are all together 24 pieces for piano solo, originally called *Minipreludier* or "short preludes", enduring all in all a bit more than half an hour. So the cycle joins in the great tradition of many other piano cycles, which collect 24 pieces, pointing to the number 12, which makes up the whole chromatic scale. The following survey of further piano cycles documents likewise exactly 24 preludes, which were composed within nearly the last three centuries since Johann Sebastian Bach. Chronologically according to the birth years of the composers it is directly evident that Kjell Mørk Karlsen's opus 133 is in the very best company:

- Johann Sebastian Bach (1685–1750), Das Wohltemperierte Clavier I BWV 846–869 (1722) and II BWV 870–893 (1742), each with 24 Praeludien and 24 Fugen;
- Fryderyk Chopin (1810–1849), 24 Préludes op. 28 (1839);
- Stephen (István) Heller (16.5.1813–1888), 24 Préludes op. 81 (1853);
- Charles Valentin Alkan (30.11.1813–1888), 25 Préludes op. 31 (1846);
- Josef Gabriel Rheinberger (1839–1901), 24 Präludien in Etüdenform op. 14 (1867);
- Alexander Skrjabin (1871–1915), 24 Préludes op. 11 (1896);
- Claude Debussy (1862–1918), 24 Préludes: Part I (1910) and Part II (1912);
- Ferruccio Busoni (1866–1924), 24 Préludes op. 37 (1880/81);
- Alexander Skrjabin (1871–1915), 24 Préludes op. 11 (1896);
- Walter Niemann (1876–1953), 24 Préludes op. 55 (1918);
- Julius Weismann (1879–1950), Der Fugenbaum. 24 Präludien und Fugen op. 150 (1946);
- Hans Gál (1890–1987), 24 Präludien op. 83 (1960);
- Wsewolod Zaderatsky (1891–1953), 24 Präludien (1948?);
- Boris Blacher (1903–1975), 24 Préludes (1974);

Dmitri Kabalevski (1904–1987), 24 Präludien op. 38 (1943/44);
 Dmitri Shostakovich (1906–1975), 24 Präludien op. 34 (1933) and 24 Präludien
 und Fugen op. 87 (1951);
 Gara Garayev (1918–1982), 24 Präludien o. op. (1951–1963);
 Rodion Schtschedrin (*1932), 24 Präludien und Fugen I (1964) und II (1970).
 Dorian Supin, Arvo Pärt – 24 prelüüdi ühele fuugale / 24 Präludien zu einer Fuge
 (Riga 2002).

This list documents a very unique tradition beginning with Johann Sebastian Bach, to whom many composers respectfully bowed with exactly 24 piano-preludes. Especially composers of the 19th and early 20th century, inspired by the Bach renaissance and initiated by Felix Mendelssohn Bartholdy, wrote comparable cycles: Chopin, Heller, Alkan, Rheinberger, Skrjabin, Debussy. Busoni, Niemann und Weis-mann. It is a tradition which was continued later on by composers of the moderate modernity: Gál, Zaderatsky, Blacher, Kabalevski, Garayev und Schtschedrin. (From the recent past, there does not seem to be any more about Karlsen’s prelude-cycle. For completeness, however, reference is made to “23 + 1 *Etudes for piano*”, composed in 2017 by Frank Zabel (* 1948).) One should also not forget that many composed cycles of merely twelve or six preludes for piano or other instruments. In contrast to all these cycles, Kjell Mørk Karlsen’s cycle op. 133 is not written in one style. It begins folkloristic-modal and goes via impressionism to the dodecaphony. However, and what should be emphasized especially, all these stations were not to be understood as perfect copies.

Intermezzo I

Kjell Mørk Karlsen, Bånsull I op. 133 no. 1

Short analysis

The first of Kjell Mørk Karlsen’s 24 Minipreludier, a Bånsull (Cradle song) from the Gudbrandsdal, is composed on the basis of tonality G changing between Doric and Minor¹. The melody is heard twice: in the soprano of bars 1–6 and later once more

¹ The following miniprelude is based on another Bånsull from the Gudbrandsdal, however the tonality A minor is – in contrast to the preceding one – generally accompanied only by the permanent alternating bordun-fifths A-E and F-C.

in b. 7–13, but now wandering with a rhythmic shift into the upper voices. Characteristic elements are the accompanying bordun fifths in b. 1 f., 5 f. and 11 f., as if looking back into the beginnings of polyphony, just as the final chord in b.13 dispenses with the third, so that it cannot be located, unlike b. 1 and 7, neither in major nor in minor.

AN EXCITING ORGAN CONCERT OR: MY FIRST MEETING WITH KJELL MØRK KARLSEN'S FATHER

First, the biography of the composer will be represented, introduced by an exciting experience when meeting the father of Kjell Mørk Karlsen for the first time. Socond, I will talk about Kjell Mørk Karlsen's compositions, with short analytical remarks especially to each of the 24 minipreludes.

Invited by Rolf Karlsen,² the father of Kjell Mørk Karlsen, I gave an organ concert in the Oslo domkirke on the 6th of August 1974. That was the beginning of my third of, until 2018, all together 42 concert tours through Norway up to Svalbard. It was quite a normal concert, however, what happened during this concert was quite unforgettable for everybody who was present in the domkirke. After music by Johann Sebastian Bach, I played the *Sonata III "missa brevis"* of my honoured teacher Wolfgang Stockmeier (1931-2015), well-known composer and organist. This Sonata, composed in 1970, consists of three movements entitled "*Kyrie*", "*Gloria*" and "*Credo*", the last of them based on the hymn "*We all believe in one God*" / "*Wir glauben all an einen Gott*" by Martin Luther. Stockmeier starts this movement with a big pedal solo played in a Tutti, that means, with the whole organ, with as many registers as possible until all twelve (!) tones of the chromatic scale boom through the mighty room – that implied ten played by all fingers and two by the two feet. So an allmighty twelve-tone-cluster came into being, when the melody culminates in the word "God" as the absolutely powerful symbol of the Allmighty, as Stockmeier once explained.

In exactly this moment, there occurred an ear-deafening terrific bang. The cathedral seemed to shake. I frightened and stopped playing the organ. I could not play any more. It seemed to me like an apocalypse was happening. Then deadly silence. After some seconds I heard steps. It was Rolf Karlsen running upstairs to me and saying something like "Vær så god og fortsett å spille! Alt er bra!" I tried to concentrate and played the third movement of the Sonata once more, now quite undisturbed.

² Kjell Mørk Karlsen: *Rolf Karlsen – musikerkapasitet og foregangsmann*. 14 sider. Oslo 2011.

What had happened? The reason is very simple. Under the cathedral, perhaps 25 m under the surface, completely unannounced and uncoordinated with the church administration, a blasting took place as part of the building of the “Oslo tunnel” between the Sentralstasjon in the East and the Skøyen stasjon in the West. After the concert Rolf Karlsen invited me to a cup of coffee. We spoke about modern organ music at all. So I asked about music he had made? But he pointed to his son, Kjell Mørk Karlsen, who, then 27 years old, in the conviction that he would become a much better composer than him.

Intermezzo II

Kjell Mørk Karlsen, Invensjon / Invention op. 133 no. 5

Short analysis

Here are two attentions which must be drawn from Kjell Mørk Karlsen's minipreludier to Johann Sebastian Bach, the “Thomaskantor aller Thomaskantoren”. First, this miniprelude no. 5 in F called “Invensjon” reminds us of Bach's collection of 15 Two-part-inventions BWV 772-782 from 1720, and, second, the 21st very virtuoso miniprelude is entitled B-A-C-H, with which Kjell Mørk Karlsen adds to the big number of compositions based on these four remarkable notes³. Divided into two parts, it is the only miniprelude of all according to the scheme AAB, contrapuntal organized and founded *molto energico* on a rising triad-theme. Alternating between 2/4- and 3/4-time returns in the second part, but after four bars in contrast to the repeated first part accompanied vice versa and unexpected modulating to the keynote E flat. After a general break the head motif modulates back to the original tonality F.

CURRICULUM VITAE⁴

Kjell Mørk Karlsen was born on March 31, 1947 into a highly musical family. Father Rolf Kåre Karlsen (1911–1982), since 1935 principal teacher for organ

³ See: Joachim Dorfmueller: “Verzeichnis von [88] B-A-C-H-Kompositionen der Zeit seit 1945.” Integrated in: Ulrich Prinz: Die Tonfolge B-A-C-H in Kompositionen des 17. bis 20. Jahrhundert. In: *300 Jahre Johann Sebastian Bach. Katalog zur Ausstellung der Internationalen Bachakademie in der Staatsgalerie Stuttgart*. Pp. 389-419. Stuttgart 1985.

⁴ More details in: Magnar Mangersnes: “Kjell Mørk Karlsen.” In: *Norsk Biografisk Leksikon* (NBL 2), vol. 5. Oslo 2002.

and church music at the Oslo Music Conservatory, became 1966 organist and choir director of the Oslo domkirke/cathedral. In 1937 he married the violinist Ruth Dagmar Waaler (1909–1999), who gave birth to four children. Kjell was the youngest. The two eldest brothers were named Øyvind and Harald, the sister was named Eva. Kjell studied church music, like his father, in Oslo Music Conservatory, and graduated only 21 years old with first class diplomas as organist and cantor. One year later, in 1969, he, in addition, graduated with honours in playing the wind instruments recorder and oboe. Interested in medieval, renaissance and baroque music, he founded the same year (1969) the ensemble “Pro musica antiqua Oslo”, which he directed for five years until 1974.

Kjell Mørk dedicated himself more and more to composition. In composition, he had four teachers. First his father, who, when Kjell was fourteen years old, taught him not only fundamental music theory, but baroque vocal polyphony of the 17th and 18th century as well, and especially choral music by Michael Praetorius, Heinrich Schütz and Bach. Later on he supplemented his studies by systematic counterpoint exercises at the Norges musikkhøgskole in Oslo in the masterclass of John Lammetun (*1931), one of the leading church musician in those days. So it is no surprise that he first composed and published a cycle of choral cantatas. Soon music for organ solo and for organ with several instruments followed, many piano songs and the first “Missa brevis”. But more and more he broke away from the tradition, especially after he had met and worked with two important Scandinavian authorities. From 1982 he worked with the Norwegian Egil Hovland (1924–2013, a student of Aaron Copland in Tanglewood and of Luigi Dallapiccola in Florence). And in 1983/84 in Helsinki he met with Joonas Kokkonen (1921–1996), the most important composer of Finland after Jean Sibelius. Kokkonen was stylistically influenced by Béla Bartók and by Arnold Schoenberg’s twelve-tone technique. These experiences should indeed not be without consequences for Kjell Mørk’s work.

So in the 1980s Kjell Mørk Karlsen found his own style between tradition and avantgarde. He did not break radically with the past, but achieved plurality in the best sense of the word. He became more and more successful, was esteemed all over Norway by musicians, was asked over and over again for new music.⁵ According to the catalog of 2018, he has all in all 195 opus numbers, including cycles with many individual titles, such as opus 9 with 22 choral compositions, opus 35 with 39 different folk songs for solo voice and instruments, opus 39 with 137 chorale preludes for organ and opus 56 with exactly

⁵ So also by this author, to whom the Orgelsymfoni nr. 3 (*Sinfonia antiqua*) op. 116 was dedicated and was first played in St. Lamberti Church Münster on the 16th of April, 1997, in the presence of the composer.

100 sacred motetts with and without organ. Beyond this considerable production he has released at least 30 CDs.⁶

Most of Kjell Mørk Karlsen's compositions were published by editors like Cantando, Lyche, Noton and, especially, Norsk Musikkforlag. In 2009 HM King Harald V. conferred on him the Order of St. Olav, Knight of the First Class. In 2010 he received a Cultural Prize from Asker municipality. From 1981 he was able to devote all his time to composing. He had been the organist of the cathedral of Tønsberg from 1973 to 1978 and then for three years organist in the Stavanger cathedral. He stopped giving concerts too, both in Norway and abroad from 1981. Instead, he retreated to the idyllic Gudbrandsdal, to Sør-Fron, 250 km north of Oslo. Here he stayed for nine very productive years, until he moved to Slemmestad, 30 km southwest of Oslo.

Thus, after 1981, Kjell Mørk Karlsen was a free lanced composer until 1995, when, again, he was attracted to organs, but now in a smaller, more rural environment. He got a position as organist in Asker, very near to Oslo, until his early retirement in 2012 at the age of 64. Now he lives in Tomter, south of Oslo, free of all professional obligations, completely devoted to write music. At present he is composing his 2nd piano concerto. Next comes a 4th stringquartet. It seems that Kjell Mørk Karlsen never will be unemployed.

Intermezzo III

Polyfon springleik / polyphonic springleik op. 133 no. 11

Short analysis

A foreshadowing of the twelve-tone technique, but without negating the tonality C, conveys the miniprelude no. 11, which is conceived as an invention. Committed to

⁶ On four of these CDs the author plays organ works: *Missa norvegica* op. 59 on “Missa” (Sonox/ Braunschweig) and *Orgelsymfoni* nr. 3 with the “Toccata over ,Herre Gud, ditt dyre navn og ære””, which was produced as many as three times.

polyphony and to the dancing impulse of a springdances, the theme appears in the beginning lower voice from c within the ambitus g[♯] to a^b, in bar 3 in the upper part from g within the ambitus d[♯] to e^b. Both whole tone series thus result in the chromatic total. The same result we find in the second part, which is connected attacca in bar 11, but with the inverted theme and in the same upper voice: first from d within the ambitus g^b to and f[♯], then in bar 13 from g within the ambitus c^b and b. Incidentally, the processing of the theme is characterized by motivic and sequencing work and by the end of both parts by grace-like five-whole-tone-sequences in ascending 32nd-notes.

ABOUT “FRA FOLKETONE TIL TOLVTONE” – “FROM FOLK TUNE TO TWELVE TONE”, OP. 133

All the 24 minipreludes, as they are titled in Norwegian, were not composed in one coherent working process, but gradually between 1983 and 2001. They are dedicated to the well-known Norwegian pianist Håvard Gimse, who recorded the music on a Compact Disc for the label “arvesylv”⁷, and was published in 2009 by Norsk Musikforlag Oslo.⁸ The shortest minipreludes are no. 4: “Kanon”, and no. 18: “Dissonans”, taking 0’18“ and 0’25“ respectively, the longest no. 7: “Enkel nocturne” and no. 24: “Epilog”, taking 2’02“ and 1’58“ respectively; the duration of all minipreludes is about half-an-hour.⁹ The titles are the following¹⁰:

- 1 Bånsull I fra Gudbrandsdalen / Cradle Song I from Gudbrandsdal
- 2 Bånsull II fra Gudbrandsdalen / Cradle Song II from Gudbrandsdal
- 3 Stemning / Mood
- 4 Kanon / Canon
- 5 Invensjon / Invention
- 6 Improvisasjon / Improvisation
- 7 Enkel nocturne / Little Nocturno
- 8 Langeleik / Norwegian Zither
- 9 Toccata over en salmetone / Toccata on a hymne tune
- 10 Fantasi / Phantasy
- 11 Polyfon springleik / Polyphonic Springleik

⁷ With compositions by Harald Sæverud and Geirr Tveitt, whose piano piece “*Arvesylv*” gave the CD its name (FARCD-10). This author played the complete cycle on the 26th of October 2018 at the University of Agder, Kristiansand, in the presence of the composer as premiere for Kristiansand. The German premières will follow by the author on the 19th of June 2019 within the 24th Edvard-Grieg-Festival of the Westfälische Wilhelms-Universität Münster and on the 12th of July 2019 at the Carl-von-Ossietzky-Universität Oldenburg. Another première is scheduled in the Edvard-Grieg-Gedenkstätte Leipzig.

⁸ N.M.O. 12839.

⁹ As played by Håvard Gimse on his above mentioned CD.

¹⁰ The English translation follows the NMF-edition.

- 12 Moderne kulokk / Modern Kullok
- 13 Huldrelokk fra Gudbrandsdalen / Huldrelokk from Gudbrandsdalen
- 14 Tolvtonedialog / 12-tone-dialogue
- 15 Voggesang med 12 toner / Cradle Song with 12 notes
- 16 Tolvtonevals / 12-note-waltz
- 17 Klangstudie I / Sound etude I
- 18 Dissonans / Dissonance
- 19 Preludio ostinato
- 20 Klangstudie II / Sound etude II
- 21 B.A.C.H.
- 22 Etydefragment / Etude fragment
- 23 Klangstudie III / Sound etude III
- 24 Epilog / Epilogue

The folkloristic and the dodecaphonic aspect, which both are mentioned *expressis verbis* by Kjell Mørk Karlsen in the title of his most extensive cycle, are now to be viewed by some analytical comments.

THE FOLKLORISTIC ASPECT

Nine minipreludier in all belong directly to this category. The Gudbrandsdal is represented three times: in the beginning with two lullabies, called *Bånsull I* and *Bånsull II*, both accompanied traditionally with bordunbasses, later on with a *Voggesang* (no.15), with regard to melody and accompany on the basis of dodecaphony. A forth reference to the Gudbrandsdal is the almost dramatically enhancing *Huldrelokk* (no. 13). The *Enkel nocturne* (no.7) seems to be a picture, too, like the dodecaphonic *Modern kullok* (no. 12) – indeed a very characteristic call of a shepherd par excellence. Neighbouring to the Gudbrandsdal is the Valdres region, which is the basis of the *Fantasi* (no. 10). And on the other hand there is a melody from Telemark, which the composer applies to theme for the *Improvisasjon* (no. 6). Beyond it two folk dances are included: the *Langeleik* (no. 8), taking the name of the Norwegian zither, accompanied by an ostinato derived from the tuning A – E – G #, and the above-mentioned *Polyphonic springleik* (no. 11), based on the whole-tone scale. At least the virtuoso *Toccata* (no. 9), which quotes in the middle part two lines of the salme tone “*Jesus, din søte forening å smake*” (Norsk Salmebok no. 641) from the Gudbrandsdal.¹¹ Without any connection to the folkloristic aspect,

¹¹ Karlsen dedicated a prelude to this chorale in his collection “Koralforspiller til inn-gangssalmen” op. 39, del 2, no. 31.

but traditional in the widest sense are the following four minipreludier, related to other forms and genres: a rhythmically accentuated mixolydian *Canon* (no. 4), an *Invensjon* (no. 5; see above Intermezzo II), a *Preludio ostinato* (no. 19) as a dialogue of thirds and fourths in semiquavers in the upper voice and a quasi-cantus firmus on fifths in the lower voice and finally an ambitious pianistic study modestly called *Etydefragment* (no. 22), characterized by a twelve-tone-row in *rapido* octave-parallels versus a *cantabile e molto legatissimo*-counterpoint of the row and its retroversion.

Intermezzo IV

Tolvtonevals / 12-note-waltz op. 133 no. 16

Short analysis

An upbeat 12-tone-row enduring three measures dominates the *Vals* (no. 16).

Based on the ABA'-form the original, its tritonus-transposition and the original sound in A (b. 1–17) and vice versa the tritonus-transposition, the original and the tritonus-transposition in A' (b. 30–40). Part B (b. 18–29) however handles the row very freely, scooping the ambitus *poco a poco crescendo* in a rapid run down to subcontra E. The accompaniment in each of the three parts, however, is characterized by bordun-like fifths, which chromatically shift upwards always on the 2nd and 3rd beat and by that way consciously contrasting with the accent on the 1st beat of the traditional (Vienna) waltz.

THE TWELVE-TONE-ASPECT

This aspect dominates the second part of the cycle. The first example is the *Tolvtonedialog* (no. 14), one of the shortest minipreludier, consisting as a dialogue of two voices. They are divided in three parts, each of them comprising four measures: first with the original 12-tone-row, then with its transposition into the seventh, and at least with its reflection. The following *Voggesang* (no. 15) is based on a 12-tone-row, too, reproduced in the original, in the tritonus-transposition and in the original again, accompanied by a four-tone-ostinato, which is transposed six times, before returning to its original.

The three *Klangstudier* / *Sound studies* (no. 17, no. 20 and no. 23) are united by the composer's intention to present several modifications of dodecaphonic composition. The rhythmically incisive 12-tone-row of the *Klangstudie I* (no. 17) is reproduced first in the basic version and then mirrored in the lower part, from b. 9 as transposition of the basic version and then mirrored in the upper part, at least from b. 9 in transposition and mirrored. The more meditative *Klangstudie II* (no. 20) is founded by a 12-tone-row, which is modified horizontal as well as transposed and transformed into the verticality of six-tone clusters. The virtuoso *Klangstudie III* (no. 23) repeats a 12-tone-row in octaves of both hands *forte fortissimo* and contrasts the row with interjections of *rapido* sequenced scale excerpts without any connections to the row.

The title of miniprelude *Dissonans* (no. 18) is more than legitimate, in so far as the substance exclusively consists of minor and major seconds as well as minor and major seventh only, integrated five times in a *staccato vivo* and in a contrasting *legato ritardando*, the first *forte*, the other (*mezzo-*)*piano*, regularly interrupted by general-breaks. The miniprelude *B.A.C.H.* (no. 21) is exclusively characterized by one of the few tributes of Norwegian composers to Johann Sebastian Bach on the four tone letters of the family name.¹² The chromaticism of the motif is extended into octaves of the right and the left hand over nearly the complete keyboard-ambitus, permanently modified in a big crescendo. Finally the dramatic impetus is reduced, when the motif is accompanied by the diminished seventh chord $f\sharp - a - c - e\flat$, which seems to be anachronistic insofar as it affirms the special signal effect quite characteristic to announce the end of many baroque and classical compositions. The surprise at the end of the homage to the Thomaskantor: not in a *c fortissimo* like in the opening, but *molto lento* and *pianissimo possibile* contrasting simultaneously only the chiffre B-A-C-H with its retro-version H-C-A-B.¹³

¹² In chronological order:

Ludvig Mathias Lindeman (1812–1887), *Tre Fuger Over Navnet BACH* for organ (1850?);
Johannes Haarklou (1847–1925), *Preludium og Fuga over B.A.C.H.* for organ (ca. 1925);
Nielsen (3.2.1906–2001), *Preludium og fugue over B-A-C-H* for organ o. op. (1985);
Klaus Egge (19.6.1906–1979), Symphony no. 4: *Sinfonia seriale sopra B-A-C-H-E-G-G-E* op. 30 (1967);
Egil Hovland (1924–2013), *Tombeau de Bach*. Suite for orchestra op. 95 (1978).

It should be pointed out that Kjell Mørk Karlsen integrates – probably by chance and without any special hint – the BACH-motif seven times into the sixteenth perpetuum mobile of *Hymn* op. 81, 2, variation III for organ, four times in its basic form (bars 1 f., 8 f., 10 f.), twice in fifthtransposition (bar 2 and bar 16) and once in fourth-transposition (bar 7).

¹³ Further hommages by Kjell Mørk Karlsen are: *Hommage à Charles Marie Widor* (Toccata, Pastorale og Koral *Ein feste Burg ist unser Gott*) for organ op. 81, 3 (1987), *Hommage à Antonio Vivaldi* for kammerorkester op. 137 (2002), *Hommage Les Anges de Chagall* for piano op. 156 (2007) and à Edvard Grieg in *Griegfragmenter* op. 163, 1 for piano solo with quotation of Grieg's Ballade op. 24, op. 163, 2 for firhendig piano with quotation of Grieg's Lyriske stykk *Halling* op. 38, 4 and op. 163, 3 for to piano with quotation of Grieg's *Air of Fra Holbergs tid* op. 40, all of them composed especially for the 11th International Edvard Grieg Piano Competition 2010 and published 2011 by Norsk Musikkforlag Oslo

Intermezzo V

Epilog / Epilogue op. 133 no. 24

Short analysis

Without any time signature like the minipreludes no.s 9, 10, 18, 20 and 33, this miniprelude is, according to traditional sonata final movements, defined as an eleven-part-rondo A - B - A1 - B1 - A2 - B2 - A3 - B3 - A4 - B4 - A5.¹⁴ The main contrasts between A and B are the following:

1. A to A5 are in principle attributed to atonality, B to B4, however, to tonality – each defined in a wider, more unorthodox sense.
2. A represents a rhythmically very articulated six-note-theme, which is deduced from the nine-tone-row of miniprelude no. 22 – a singular deduction in this cycle at all. In A1 to A5, two or three notes are added alternatively, so three nine- and two eight-tone rows result, of which parts A4 and A5 represent retroversions.
3. The unisoni of A, covering three and four octaves, passing over *calando*, i. e. *decrecendo ritardando* into the major and minor chords of B to B4. These chords are played both in basic position and in both inversions after another, distributing symmetrically four tones to the right and four tones to the left hand.¹⁵

CONCLUSION

Almost a century has passed since Arnold Schoenberg in July 1921 wrote the first movement of a six-part suite a *Präludium*, which strictly followed the rules of his “method of composing with only twelve interrelated tones”.¹⁶ Since then

(NMO 13661-13663).

¹⁴ Of course it might also be possible to define the form of this miniprelude as theme with variations I-IV and coda, but considering the fundamental differences between parts A and B the rondo-form seems more logical.

¹⁵ These chords represent in toto 12 keys (10 minor and 2 major), but rather co-incidentally and without any numerical symbolism.

and until today countless preludes have been composed as singles or in series up to six, twelve, 24 or even more preludes.¹⁷

In contrast to all these cycles, Kjell Mørk Karlsen's "*Fra folketone til tolvtone*" op. 133, however, requires a distinguished place within the great prelude tradition. Probably as the only composer he follows quite a different path, but nevertheless a very ingenious and logical one. This path begins with folkloristic tonality, which dominates from two *Bånsuller fra Gudbrandsdalen* (no. 1 and no. 2) up to *Huldrelokk fra Gudbrandsdalen* (no. 13), and passes to the dodecaphonic atonality as the compositional guideline for ten more minipreludes from *Tolvtonedialog* (no. 14) on to *Klangstudie III* (no. 23). And then – surprisingly – the last miniprelude *Epilog* (no. 24), appears quite different and symbolic: Atonality and tonality in the broadest sense stand peacefully side by side, immediately possible to hear even for the untrained ear. A fundamental question may arise: What about composing beyond tonality and atonality, either orthodox or not, in the future? Or one may ask: What about the future of the occidental music, of music, which has taken fundamentally new paths since the last years of the 19th century, when the romantic periode came to an end? Indeed, this is an existential, even perhaps a philosophical question, a question without any answer. It is doubtless *An unanswered question* to quote the title of Charles Ives' orchestral music composed in 1906 and with the title of Leonard Bernstein's six famous talks, held at Harvard University 70 years later. But the impressive and striking music by Kjell Mørk Karlsen may also suggest an answer.

¹⁶ Arnold Schönberg never wrote a textbook of dodecaphony, only textbooks of composition in general, of harmony and of counterpoint. The first time he gave a talk on dodecaphony was in 1935, 14 years after the above mentioned *Präludium*. Then he gave a lecture to students of the University of Southern California, Los Angeles. The title of his talk was "Composition with twelve tones." (See: Arnold Schönberg, *Stil und Gedanke. Gesammelte Schriften* 1. Herausgegeben von Ivan Vojtech. Frankfurt/Main 1992.)

¹⁷ Series with twelve compositions by Kjell Mørk Karlsen are: 12 folkemelodier fra Gudbrandsdalen for fløyte og piano op. 35, 1; 12 improvisasjoner over gregorianske melodier for orgel op. 42, 7; 12 motetter for trestemmig kor op. 49, 1; 12 barnerim fra Jæren for mezzosopran og blåsekvintett op. 50; *Exultavit*. 12 versikler for blandet kor op. 136; 12 responsorier for blandet kor op. 142. And series with "only" six compositions: 6 sanger til teksten av Johan Herman Wessel for sopran og piano op. 3; 6 salmetoner til teksten av Erling Dittmann for kor op. 5, 2; 6 partiturer over norske folketoner for orgel (cembalo) op. 20, 1; 6 korte sanger for alt, tenorblokkfløyte og cembalo op. 31; 6 barne- og ungdomssalmer op. 37, 4; 6 barnerim fra Gudbrandsdalen for sopran og piano op. 54; 6 stykker for orgel op. 82; *Esto mihi*. 6 liturgiske orgelstykker op. 124.

STEPHEN HAWKING

Hans utrolige liv og banebrytende forskning.

Til årsfesten i Agder Vitenskapsakademi 26.10.2018

Margrethe Wold

Alle vet hvem Stephen Hawking var – vår tids meste kjente fysiker siden Albert Einstein. Stephen Hawking døde 14. mars 2018 i sitt hjem i Cambridge, 76 år gammel. Jeg skal i dette festforedraget forsøke å gi dere et inntrykk av det livet han levde, og av hans banebrytende forskning i teoretisk fysikk og kosmologi. Stephen Hawking kom med helt nye ideer om sorte hull og universets begynnelse, og var gjennom hele sitt liv på jakt etter “Teorien om alt”, en teori som sveiser sammen det som skjer på store skalaer i universet med det som skjer på de aller minste skalaer, en teori som forener generell relativitetsteori og kvantemekanikk.

Stephen Hawking fikk diagnosen ALS da han var bare 21 år gammel, en sykdom som fører til gradvis lammelse. Legene gav ham to år å leve, og imot alle odds levde han i 55 år etter at han fikk diagnosen. Til tross for sitt sterke handikap klatret han helt til topps på den akademiske karrierestigen, vant utallige priser og utmerkelser for sitt arbeide, og hadde det Lucasianske professoratet ved Cambridge, et professorat som blant annet også Newton og Dirac hadde.

Hawking var også en brilliant kunnskapsformidler, han brant for å bringe moderne fysikk og kunnskap om vårt univers ut til et stort og bredt publikum. Det var etter at han utgav den populærvitenskapelige boka “Univers uten grenser” (“A brief history of time”) i 1988 at han ble verdenskjent. “Univers uten grenser”

Margrethe Wold

*Førsteamanuensis,
Universitetet i Agder*

er verdens mest-salgende populærvitenskapelige bok, oversatt til mer enn 30 språk, og med mer enn 10 millioner solgte eksemplarer. Om denne boka sa Hawking at han hadde ønsket å skrive en bok som ble solgt i flyplasskiosker over hele verden. Motivasjonen hans for å skrive denne boka var å formidle hvor langt vitenskapen virkelig har kommet i forståelsen av universet, og at vitenskapen etter alt å dømme er nær å finne en komplett teori som beskriver universet og alt det inneholder, “Teorien om alt”.

Han skrev også en rekke andre populærvitenskapelige bøker, ca 10 i antall. Den siste boka “Brief answers to big questions” ble nylig gitt ut, etter hans død. Der kommenterer han de store spørsmålene som folk ofte stilte ham, som for eksempel “hvordan var universets begynnelse?” og “kommer menneskene på jorda til å utslette seg selv?”. Han skriver om de store utfordringene han mente vi står ovenfor, og hvor han tror menneskeheten er på vei – med andre ord en passende avskjedsgave.

Stephen Hawking ble født under andre verdenskrig, den 8. januar 1942, på dagen 300 år etter Galileo Galileis død (sammen med ca 200 000 andre babyer, likte han å presisere). Foreldrene bodde i London, men flyttet til Oxford da de fikk Stephen. Under krigen ble Oxford regnet som en tryggere by enn London fordi tyskerne og britene hadde en avtale om at Oxford og Cambridge ikke skulle bombes, mot at Heidelberg og Göttingen på tysk jord ble spart. Begge foreldrene (Frank Hawking og Isobel Walker) var utdannet ved Oxford University, faren var lege og spesialist på tropesykdommer, og moren jobbet som sekretær.

Han reflekterer over sin barndom i en av sine bøker, og forteller at det ganske tidlig var tydelig at hans teoretiske evner overgikk de praktiske. Han forteller at han som barn likte å leke med togsett, og at han senere i tenårene bygget modellfly og båter, men at det aldri var særlig viktig hvordan de så ut, det viktigste var å bygge ting som fungerte og som han kunne kontrollere. Han plukket gjerne ting fra hverandre for å se hvordan de fungerte, men var ikke like god til å sette dem sammen igjen.

Foreldrene flyttet etterhvert (i 1950) til St Albans, en by nord for London, da faren fikk en ny stilling som sjef for parasittologiavdelingen ved National Institute for Medical Research. Der gikk Stephen på St Albans skole, og han sa selv at han aldri gjorde det noe særlig bedre enn middels – men han la alltid til, med et glimt i øyet, at det var en meget god klasse han gikk i. Klassekameratene så nok at han hadde et spesielt talent, og de kalte ham Einstein. De siste to årene på St Albans skole hadde han en inspirerende matematikklærer, og han bestemte seg for å studere matematikk og fysikk. Faren ville helst at han skulle bli lege, men slik ble det altså ikke. Stephen tok sin avsluttende eksamen ett år tidligere enn sine klassekamerater, fikk et stipend fra University

College ved Oxford University, og begynte sine universitetsstudier der i oktober 1952, 17 år gammel.

Han var altså en del yngre enn de fleste av sine medstudenter, og han beskriver et miljø der man skulle være brilliant uten å jobbe for mye, og at han hadde en følelse av at det ikke var noe som det var verdt å anstrenge seg for. Han sier selv at han var en lat student og anslo at han i løpet av de tre årene ved Oxford jobbet i snitt bare en time per dag. I et av sine essays skriver han at sykdommen hans senere forandret hele hans innstilling. Får man beskjed at man skal dø tidlig innser man brått at livet er verdt å leve og at det er mange ting man ønsker å gjøre.

Med slike dårlige studievaner var han naturlig nok nervøs og sov ikke siste natta før den avsluttende eksamen. Han hadde bestemt seg for å svare bare på spørsmål i teoretisk fysikk, og ikke på spørsmål som krevde faktakunnskap. Resultatet ble at han havnet på grensen mellom first og second-class honours slik at en muntlig eksamen måtte til for å lande på en endelig karakter. Det endte med at han fikk han en first-class honours degree, og han fortsatte til Cambridge og Trinity College i oktober 1962 for å begynne på sine doktorgradsstudier.

Der ønsket han å studere kosmologi og Einsteins generelle relativitetsteori, og ville gjerne ha Fred Hoyle som veileder. Fred Hoyle var viden kjent og en populær veileder blant de mest ambisiøse studentene. Men Stephen fikk beskjed om at han ikke kunne få Hoyle som veileder. Han fikk i stedet Dennis Sciama som han ikke visste hvem var. I utgangspunktet var han skuffet, men det viste seg snart at dette utfallet var til det beste for Stephen. Fred Hoyle var mye ute på reiser og var ikke så tilgjengelig for studentene sine, men Sciama hadde derimot tid til diskusjoner og oppfordret Stephen til å følge sine egne visjoner.

I starten av sine studier ved Cambridge slet Stephen, han hadde ikke de nødvendige matematikkunnskapene for å studere generell relativitetsteori og i tillegg var det skuffelsen over å ikke ha fått den veilederen han ville ha. Så fikk han, i en alder av 21 år, ikke lenge etter at han hadde startet sine doktorgradsstudier, vite at han hadde sykdommen amyotrofisk lateralsklerose, forkortet ALS, en sykdom som gradvis ødelegger de motoriske nervecellene slik at viljestyrte muskler svinner hen, en gradvis lammelse. Han hadde allerede merket i løpet av det siste året på Oxford at bevegelsene hans ble mer og mer klumsete. Beskjeden fra legene var at han hadde to år igjen å leve. Han ble naturlig nok forferdelig deprimeret av dette og forventet ikke at han ville leve lenge nok til å gjøre ferdig doktorgraden. Så møtte han Jane Wilde, og de to forlovet seg. Han sier selv at dette gav ham noe å leve for, og han innså at hvis de skulle gifte seg, måtte han få seg en jobb, og da måtte han gjøre seg ferdig

med doktorgraden. Så han begynte å jobbe for første gang i sitt liv, sier han. Etterhvert som han fikk mer og mer taket på matematikken, fikk han også et godt rykte på seg for å være både brilliant og dristig, og sykdommen utviklet seg ikke så raskt som forventet.

På denne tiden var det to konkurrerende teorier, og mye diskusjon, om universets opprinnelse: Steady State teorien og Big Bang teorien. Begge leirene aksepterte at universet ekspanderer, men var uenige om hvordan det hele begynte og hvordan det utviklet seg. Motstandere av Big Bang teorien mente dette var en ikke-vitenskapelig teori. Det å påstå at universet hadde en begynnelse i et Big Bang, og at det hadde en endelig alder, var på linje med å hevde at universet hadde en gudelik skaper. Stephen Hawking ønsket ikke mindre enn å forstå opprinnelsen til det ekspanderende universet. Dette innebar at han måtte sette seg inn i generell relativitetsteori, den teorien Einstein hadde kommet med i 1916, og som er en teori for gravitasjon.

Den generelle relativitetsteorien er en geometrisk formulering av gravitasjon. Vi er vant med å tenke på rom og tid som separat, men Einstein så på dem som en enhet, kalt "romtiden" ("spacetime"). Samtidig som Hawking var i Cambridge jobbet Roger Penrose i London med å undersøke hva som skjer med romtiden under en gravitasjonskollaps. Når noe undergår gravitasjonskollaps vil det si at det kollapser under sin egen tyngde, som for eksempel en stjerne etter en supernova der det ikke er noe som hindrer gravitasjonskreftene i å trykke sammen stjerneesten til et sort hull. Penrose viste at under en gravitasjonskollaps kan man få singulariteter innenfor hendeshorisonen til det sorte hullet, et punkt der krumningen av romtiden er uendelig stor. I singulariteten er de fysiske lovene vi kjenner ikke lenger anvendbare. Slike uendeligheter eller singulariteter, signaliserer at det trengs ny fysikk for å beskrive det som skjer.

Det Stephen Hawking gjorde i sitt doktorgradsarbeid som var så nytt, var å anvende dette på *hele universet*. Han tenkte seg at hvis man skrur tiden tilbake til en tid da universet var uendelig mye tettere enn det er i dag, vil man kunne bruke singularitetsteoremet til Penrose på hele universet. Hawking utarbeidet den nødvendige matematikken og kunne dermed bevise at universet, ifølge generell relativitetsteori, begynte i en singularitet, det vi nå kaller Big Bang singulariteten.

I tiden etter doktorgraden fortsatte han å jobbe med sorte hull og singulariteter. Big Bang singulariteten, mente Hawking, betydde ikke nødvendigvis at tid og rom ikke eksisterte ved universets begynnelse. Når singulariteter dukker opp, som uendelig tetthet eller uendelig krumning av romtiden, er det et tegn på at det trengs ny fysikk, og den nye fysikken må klare å forene det som skjer på store skalaer med det som skjer på atomnivå. En slik storforent teori,

“Teorien om alt”, må forene generell relativitetsteori med kvantemekanikk, i det som er en kvanteteori for gravitasjon. For å forstå universets begynnelse må man altså finne en slik teori, og Hawking pekte nå på at sorte hull var det beste stedet å lete etter en slik teori på.

Hawking fikk etterhvert et godt rykte på seg som en dristig og brilliant vitenskapsmann. I 1965 fikk han et fellowship ved Gonville & Caius College i Cambridge som han hadde livet ut, og som ble hans akademiske hjem i 52 år. Med en inntekt og en jobb, betydde dette at han kunne gifte seg med Jane, og bryllupet ble holdt sommeren 1965. Doktorgraden fikk han året etterpå, i 1966. Stephen og Jane bodde i nærheten av Caius college og fikk tre barn, Lucy, Tim og Robert. Lucy ble skribent/forfatter, og har skrevet flere barnebøker sammen med faren, som blander kosmologi og eventyr.

Stephen beskrev senere fellowshipet ved Caius college som et vendepunkt i livet hans, da dette sikret at han kunne fortsette med forskningen sin på tross av et handikap som ble større og større. Da han ikke lenger kunne gå, flyttet de til et hus eid av colleget, som ble tilrettelagt for rullestolbruk. Lenge før offentlige institusjoner startet med universell tilrettelegging, anla Caius College ramper på området, og en heis som kunne løfte Hawking i rullestolen opp til Dining Hall. Stephen kunne dermed delta i collegelivet, på møter og i mid-dager, og underholde gjester og kollegaer.

Da han ble syk av lungebetennelse på en konferansereise til Sveits i 1985, og legene gav Jane valget å slå av maskinen som holdt liv i ham, ordnet hans eget college med et fly som kunne bringe ham tilbake til Cambridge for videre behandling. Der gjennomgikk han operasjonen trakeostomi, som reddet livet hans, men som medførte at han mistet muligheten til å snakke. I starten kommuniserte han ved å løfte øyenbrynene når noen pekte på bokstaver, og etterhvert fikk han en datamaskin som kunnes styres med den ene handa og lage setninger, samt en talesynthesizer med amerikansk aksent som ble kjennemerket hans. Han fikk etterhvert spørsmål om han heller ikke ville ha en med britisk aksent, men Stephen sa selv at han identifiserte seg med den syntetiske stemmen og ville ikke ha noe annet. I en tale han holdt under markeringen av at han hadde vært 50 år ved Caius college sa han “Caius har gitt meg et hjem på mange måter, og har alltid vært tilstede i livet mitt. Jeg undrer på om en ung, ambisiøs akademiker i dag, med et like stort handikap som meg, ville blitt møtt med den samme generøsitet og støtte i høyere utdanning som det jeg selv har blitt. Selv med den aller største godvilje, frykter jeg at pengene ikke ville vært der”.

Det Hawking kanskje er aller mest kjent for, er å ha funnet at sorte hull ikke er så sorte likevel, men at stråling og partikler kan lekke ut av sorte hull i det som kalles Hawking-stråling. Dette er noe han fant i sine undersøkelser

av koblingen mellom kvantemekanikk og generell relativitetsteori. Det Hawking gjorde var å undersøke hva som skjer med partikkel-antipartikkel-par som oppstår i nærheten av hendeshorisonen til sorte hull, der den ene partikkelen har positiv masse og den andre har negativ masse. Dersom partikkelen med positiv masse slipper unna, og partikkelen med negativ masse faller inn i det sorte hullet, vil massen til det sorte hullet *avta*, og den positive partikkelen som unnslipper vil observeres som stråling fra det sorte hullet, og det er dette som kalles Hawking-stråling.

Det sorte hullet stråler som et sort legeme med en viss temperatur. Problemet er at denne temperaturen er så lav at strålingen ikke er mulig å observere. For et sort hull med en masse tilsvarende massen til sola, er temperaturen på Hawking-strålingen 60 nanoKelvin. Den kosmiske bakgrunnsstrålingen som fyller hele universet er på 2,7 Kelvin og er mye varmere. Det sorte hullet vil derfor absorbere mer bakgrunnsstråling enn strålingen det selv sender ut slik at Hawking-strålingen ikke er observerbar.

Så sorte hull mister umerkelig sin masse, men det skjer så sakte at det ikke er observerbart. Unntaket er “mini sorte hull” som man tror ble dannet tidlig i universet. Disse har liten nok masse til at Hawking-strålingen kan være observerbar, men de kan ha blitt dannet så tidlig etter Big Bang at de allerede har fordampet og ikke eksisterer lenger. Så Hawking-stråling er ennå ikke observert, og dette er trolig årsaken til at Hawking aldri fikk Nobelprisen i fysikk. Prisen går nemlig til oppdagelser som bekreftes i eksperimenter. Men det er fortsatt håp om å observere Hawking-stråling, og siste ord om dette er nok ikke sagt ennå.

Selv om han ikke fikk Nobelprisen, mottok Hawking en rekke andre høyt-hengende priser og utmerkelser, som f.eks. Copley-medaljen, en utmerkelse fra Royal Society som han deler med andre storheter som Charles Darwin, Albert Einstein og Michael Faraday. Han fikk også Presidentens frihetsmedalje i 2009, en av de to høyeste sivile utmerkelser i USA. I 1973 flyttet Hawking fra “Institute of Astronomy” til “Department of Applied Mathematics and Theoretical Physics”, der han noen år etterpå fikk det 17. lucasianske professoratet i matematikk - det samme professoratet som bl.a. Newton og Dirac har hatt. Da han publiserte artikkelen om Hawking-stråling i 1974 ble han samme år, bare 32 år gammel, valgt inn i Royal Society.

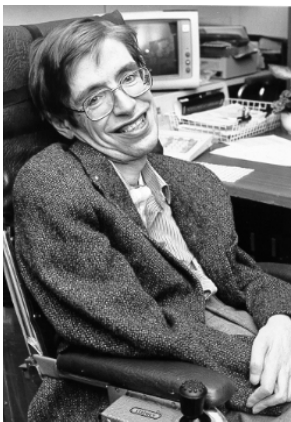
Hvordan levde Hawking med sitt sterke handikap? Forventningene hans, sier han i en av sine bøker, var helt nede på null da han fikk beskjeden om ALS bare 21 år gammel. Alt som hendte etter dette så han på som en bonus. Han uttalte seg aldri negativt om sin egen situasjon, hadde et positivt syn på tilværelsen og et utrolig pågangsmot. Han sier selv i et av sine essays at han var heldig med valget av teoretisk fysikk, et av få yrker der tilstanden hans ikke

utgjorde et altfor alvorlig handikap. Han likte å reise, og det sies at han av natur var en våghals. Han var blant annet med på en Zero-G tur en gang, en flytur som tar med passasjerer for å oppleve fritt fall i noen sekunder.

Stephen Hawkings teorier og vitenskapelige arbeider har hatt store ringvirkninger i moderne fysikk og kosmologi. Han fant ikke fram til “Teorien om alt”, men argumenterte sterkt for at det ikke er langt igjen til vitenskapen finner en slik teori.

Jeg takker for oppdraget, og avslutter med et sitat fra et av hans foredrag om sorte hull (“Into a black hole” fra 2008):

The message of this lecture, is, that black holes ain't as black as they are painted. They are not the eternal prisons they were once thought. Things can get out of a black hole, both to the outside, and possibly, to another universe. So, if you feel you are in a black hole, don't give up. There's a way out.

Til venstre: Stephen Hawking i 1974, samme år han publiserte artikkelen om Hawking-stråling. Til høyre: Hawking opplever fritt fall i noen sekunder under en Zero-G tur ombord i en Boeing 727.

REFERANSER / LITTERATURLISTE

Clark, Stuart. “A brief history of Stephen Hawking. A legacy of paradox”. *New Scientist*. Hentet 25.10.2018 fra <https://www.newscientist.com/article/2053929-a-brief-history-of-stephen-hawking-a-legacy-of-paradox/>

Geach, James. “Stephen Hawkings PhD thesis crashed its host website – here’s what it says in simple terms”. *The conversation*. Hentet 25.10.2018 fra

- <http://theconversation.com/stephen-hawkings-phd-thesis-crashed-its-host-website-heres-what-it-says-in-simple-terms-86351>
- Grøn, Øyvind. "Kvantegravitasjon" (14.02.2009). *Store norske leksikon*. Hentet 25.10.2018 fra <https://snl.no/kvantegravitasjon>.
- Hawking, Stephen. 1993. *Black holes and baby universes and other essays*. New York: Bantam Dell.
- Hawking, Stephen og Mlodinov Leonard 2005. *A briefer history of time*. New York: Bantam Dell.
- Hawking, Stephen. "Into a black hole". *Stephen Hawking official website*. Hentet 25.10.2018 fra <http://www.hawking.org.uk/into-a-black-hole.html>
- Marsh, James. 2014. "The Theory of Everything" (film)
- Siegel, Ethan. "How Stephen Hawking's greatest discovery revolutionized black holes". *Forbes*. Hentet 25.10.2018 fra <https://www.forbes.com/sites/startswithabang/2018/03/16/how-stephen-hawkings-greatest-discovery-revolutionized-black-holes/#5b852f1c41ad>
- Ward, Lucy. "Caius pays tribute to Professor Stephen Hawking, Fellow of Caius for over 52 years". Hentet 25.10.2018 fra <https://www.cai.cam.ac.uk/news/caius-pays-tribute-professor-stephen-hawking-fellow-caius-over-52-years>
- Wikipedia. "Stephen Hawking". Hentet 25.10.2018 fra https://en.wikipedia.org/wiki/Stephen_Hawking
- Wikipedia. "Hawking radiation". Hentet 25.10.2018 fra https://en.wikipedia.org/wiki/Hawking_radiation
- Øverbye, Morten. "Slik var Stephen Hawkings liv". *Handikapnytt.no*. Hentet 25.10.2018 fra <https://www.handikapnytt.no/slik-var-stephen-hawkings-liv/>

HILSEN FRA DE GJESTENDE AKADEMIER

Årsfest Agder Vitenskapsakademi 26. oktober
2018

Ida Bull

Preses, akademimedlemmer, mine damer og herrer.

Siden Ernst Håkon Jahr brakte Ida Bloms navn inn i bildet, må jeg starte med å si noe helt annet enn det jeg hadde planlagt. Min første jobb som historiker var som assistent for Ida Blom, historieprofessor i Bergen, på hennes prosjekt om barnebegrensning i Norge på slutten av 1800- og begynnelsen av 1900-tallet. Da gikk jeg gjennom korrespondansen til Mødrehygienekontoret i Oslo, med brev, særlig fra kvinner, som ba om hjelp til å unngå svangerskap – for eksempel slik: “Legen har sagt at jeg ikke må få flere barn, men han ga meg ikke noe middel til å unngå det. Hva skal jeg gjøre?” Mødrehygienekontoret ble opprettet av Katti Anker Møller, en kvinne som endret livet til norske kvinner og familier. Tidligere denne uka var det 150 år siden Katti Anker Møller ble født. Forsnakkelsen til preses ga meg dermed en anledning til å trekke fram to viktige kvinner i norsk historie!

Siden har min forskning beveget seg bakover i historien, til 1800- og 1700-tallet. Da kommer man raskt inn på opplysningstiden, da flere vitenskapelige akademier ble opprettet, blant annet det herværende akademis eldre søster, Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab som ble opprettet i Trondheim i 1760, med

Ida Bull

*Preses,
Det Kongelige Norske
Videnskabers Selskab*

fotfeste i opplysningstiden og som en forløper for universitetet. Vetenskaps- och Vitterhetssamhället i Göteborg og Kungliga Fysiografiska Sällskapet i Lund, som også er representert her i dag, har opprinnelse på omtrent samme tid. I Norge har andre akademier kommet til senere, først i Oslo, siden både her i Agder og i Tromsø. Akademiene har ulikt fokus, men en del trekk kan føres tilbake til opprinnelsen i opplysningstiden.

Ett vesentlig kjennetegn var tverrfaglighet, som også er et trekk som kjennetegner de fleste akademier i dag, selv om det varierer hvor stort spekter de dekker. Tverrfagligheten kan være direkte nyttig i utviklingen av vitenskap, men kan også være med å skape respekt for andre måter å drive vitenskap på enn det en selv står for. Å høre om f.eks. slangerobotsen Anna Konda, som kan åle seg fram og bekjempe brann, er dessuten direkte spennende, som vi har hørt om i akademimøte i Trondheim. Og – som vi har hørt i dag – vitenskap kan omfatte sorte hull som stråler, og som kan framstå som de rene kunstverk!

Et annet trekk fra starten var vekten på både egen vitenskapelig aktivitet og formidling av vitenskap. Selskapet i Trondheim har, ved siden av å støtte vitenskap generelt, holdt fast ved ambisjonen om å opplyse “de fornuftig utdusede”, som det het på 1700-tallet.

Et tredje trekk er vekten på nasjonale og internasjonale forbindelser. Biskop Gunnerus, som startet Selskapet i Trondheim, hadde selv studiebakgrunn fra Europa, og pleiet intens kontakt med vitenskapsmenn i eget og i andre land. Hans oppdagelser av planter og dyr i Norge – alt fra brugder til bregner – innhentet under visitasreiser som biskop, ble formidlet til andre vitenskapsmenn i Norge og Europa, men også til en lesende allmennhet, gjennom publikasjonen *Skrifter*. Dette var en start på vitenskapelig publisering på norsk, som nå kan se ut til å nærme seg slutten i dagens prioritering av engelsk som vitenskapsspråk.

Akademier av ulike slag og universiteter har ulike roller i forskning, nettverksbygging, tverrfaglighet og formidling. I dagens samfunn, der vitenskapens frihet i mange land er under press, er det nettopp ekstra viktig å opprettholde også de frie institusjonene. I samarbeidet mellom akademiene vil det være viktig å holde fast ved akademienes friere stilling i forhold til styrende myndigheter og dermed styrke forskningens frihet. I en situasjon der “alternative fakta” stadig blir trukket fram, er det et viktig poeng å fremme forskningens seriøsitet og betydning.

Å lære av hverandre gjennom kontakt vil være en mulighet til bedre samarbeid for nettopp å styrke den frie forskningens posisjon i samfunnet.

Det er derfor ekstra gledelig å hilse til Agder vitenskapsakademi på vegne av de tilreisende tilstedeværende akademier: Kungliga Fysiografiska Sällskapet

i Lund, Kungliga Vetenskaps- och Vitterhetssamhället i Göteborg, Norges Tekniske Vitenskapsakademi og mitt eget Det Kongelige norske Videnskabers Selskab.

HILSEN TIL AGDER VITEN- SKAPSAKADEMI FREDAG 26. OKTOBER 2018

Frank Reichert

Kjære alle medlemmer og venner av Agder Vitenskapsakademi (Dear Members and friends of the Agder Academy of Sciences and Letters).

Det er en glede for meg å hilse fra ledelsen ved UiA ved denne anledning.

I academia lever vi i spennet mellom fortid og framtid. Vi ser ofte bakover; og vi bygger på vår historie, tradisjoner og resultater. Alt for å lære av det som har skjedd. Så ser vi også framover, og bruker det vi kan fra fortiden til å predikere mulige løsninger for fremtiden.

Noen ganger får vi mulighet til å se langt bakover: Det skjedde med meg for en måned siden da jeg fikk være tilstede under 800 års jubileet til universitetet i Salamanca i Spania. Det var historisk sus over arrangementet med det spanske kongeparet tilstede og med gjester fra hele verden.

UiA er medlem av The European University Association (EUA) som i 1988 opprettet Magna Charta Observatory (MCO), og under jubileet i Salamanca undertegnet UiA Magna Charta Universitatum.

Akademisk og institusjonell frihet er sentralt i Magna Charta Universitatum, som nå over 800 universiteter fra 86 land har signert. I Salamanca denne gang var også Universitetet i Stavanger, OsloMet, Høgskolen i Innlandet og Menighetsfakultetet. Tidligere har både NTNU, Universitetene i Bergen og Oslo signert dokumentet.

Frank Reichert

*Rektor,
Universitetet i Agder*

Verden er i endring, og akademia er i endring: Vi underskriver Magna Charta for å løfte fram og støtte sentrale universitetsverdier som akademisk frihet og institusjonell autonomi. Det er viktig på Salamanca med sine 800 år, og for UiA som er bare 11 år gammelt; selv om vi kan finne våre akademiske røtter langt tilbake på 1800-tallet.

Så slik kan vi si at vi ser bakover for å finne styrke for framtiden.

Og vi ser framover; hva må vi kunne, for å møte framtidens utfordringer? Under UiAs styremøte i forrige uke vedtok vi fem nye toppforskningsområder.

Centre for Coastal Research (CCR),
Senter for eHelse,
Research Centre for Excellence on Lifecourse Nutrition (FEED),
The Mathematics Education Research Group (MERGA)
og Centre for Artificial Intelligence Research (CAIR)

Disse toppforskningssentrene viser at vi tar vår tids og framtidens utfordringer på alvor. Vi ser nøye på klimas betydning og hva vi skal leve av her langs kysten i CCR, som for øvrig samarbeider tett med Havforskningsinstituttet, NIVA, Grid Arendal og UiO.

I forrige uke kunne media fortelle oss at 70 prosent av nordmenn er overvektige.

Hva vi spiser og hvordan kan vi hjelpe barn, ungdom og oss voksne til å spise riktig er sentralt i FEED.

Senter for eHelse forsker på morgendagens helsetjenester; og neste år åpner vi vår store nye helselab: I4Helse i Grimstad. Der skal vi samarbeide tett med det offentlige og med privat sektor om løse framtidens helseutfordringer.

Vi har et veldig sterkt matematikkdiratikkmiljø på UiA, og nylig fikk MATRIC fornyet tillitt som SFU fra NOKUT. Tyngden i matematikkmiljøet vises ved at The Mathematics Education Research Group (MERGA) nå blir toppsatsing.

Det siste av områdene er CAIR: Centre for artificial intelligence research. Kunstig intelligens er en ny teknologi som vil påvirke samfunnet i like stor grad som internett.

Kunstig intelligens gjør det mulig for datamaskiner å lære av erfaring, tilpasse seg nye situasjoner og utføre oppgaver som tidligere har vært forbeholdt mennesker. UiA samarbeider i dag med Sørlandet sykehus om maskinlesing av pasientjournaler for å finne livstruende allergier og med Agder Energi om styring av vannressursene.

UiAs forskere har arbeidet med maskinlæring og kunstig intelligens i 20 år. CAIR startet opp i 2017 som Norges første senter innenfor kunstig intelligens.

CAIR har en helhetlig tilnærming med professorer både fra teknologi og realfag, og fra humaniora, filosofi og religion. Gjennom Norwegian Artificial Intelligence Laboratories (NORA) har UiA nylig gått inn i et bredt akademisk samarbeid om kunstig intelligens sammen med Universitetet i Oslo, OsloMet, Universitetet i Bergen, Universitetet i Tromsø og Norges miljø- og biovitenskapelige universitet.

UiA står trygt i den akademiske tradisjonen, samtidig som vi ser framover.

Mange av dere her i Agder vitenskapsakademi var svært viktige i prosessen fram mot å bli et universitet og oppnådde en respektert posisjon i det akademiske Norge. Sammen skal vi arbeide for at UiA skal ha en tydelig plass i framtiden.

Vi trenger alle gode ambassadører for et sterkt og tilstedeværende UiA; vi trenger deres hjelp til å stå godt plantet i den akademiske tradisjon, samtidig som vi er relevante i dag og for tiden framover:

Vi trenger dere som mentorer for våre unge forskere og for våre studenter.

Bli med oss videre på denne spennende veien.

Takk for oppmerksomheten!

SAMMENDRAG AV BEGRUNNELSEN FRA AGDER VITENSKAPSAKADEMI FOR TILDELING AV SØRLANDETS KOMPETANSEFONDS FORSKNINGSPRIS TIL HALVOR KNUITSEN

Halvor Knutsen har vært ansatt som forsker ved Havforskningsinstituttet, Flødevigen, siden 2003. Han har tidligere i tillegg hatt bistilling ved UiO, men har de seinere åra vært ansatt som professor II ved UiA som leder for Center for Coastal Research (CCR).

Arbeidet hans ved Flødevigen er konsentrert om populasjonsgenetikk i marint liv der genetiske markører sammenholdes med oseanografiske, batymetriske og andre typer merkedata for bedre å kunne kartlegge og forstå variasjoner og tilpasninger i marint liv. Knutsen er veileder for eller har veileda til sammen 11 masterstudenter og 8 ph.d.-studenter. Han har publisert mer enn 75 fagfellelvurderte publikasjoner hvorav 16 som førsteforfatter. Siden 2004 har han leda tre større forskningsekspedisjoner på skip for å kartlegge og forske på fiskebestander og marint liv, og har siden 2000 henta inn og vært ansvarlig for til sammen mer enn 18 forskningsprosjekter med ei samla budsjetttramme på mer enn 85 mill. NOK.

Som leder for Center for Coastal Research ved UiA har Knutsen vært sentral i utviklinga av et framtidsretta masterstudium med god kontakt mellom undervisning og forskning. Han har bidratt til verdifull kopling mellom marin forskning og innovasjon gjennom samarbeid med Akvalab-miljøet i Lister, gründere og etablert næringsliv. UiA har gjennom Knutsens innsats kunnet etablert et master-studium i kystsone-økologi som vil bidra til utvikling av marine næringer i landsdelen. Knutsens innsats har vært viktig for samarbeidet mellom Havforskningsinstituttet/Flødevigen og UiA, og han har bidratt til en kraftig økt synergi mellom UiA, forskningsinstitutter og andre universiteter i Norge, og særlig Universitetet i Oslo.

TAKKETALE FOR SØRLANDETS KOMPETANSEFONDS FORSKNINGSPRIS

Halvor Knutsen

Preses, komited medlemmer, gode kolleger og kjære alle sammen!

Jeg takker hjertelig Agder Vitenskapsakademi for denne forskningspris. Jeg må òg få takke kollegaer som har nominert meg, og til juryen som har bestemt at jeg skulle få prisen. Å bli tildelt Sørlandets kompetansefonds forskningspris var både gledelig og overraskende, men ikke minst svært viktig for Centre for Coastal Research (CCR) ved Universitetet i Agder, som vi jobber med å bygge opp.

Halvor Knutsen (t.v.) gratuleres av preses Ernst Håkon Jahr med årets forskningspris. Prisen er på 30 000 kr og et stort kunstfoto av Olav Breen.

Jeg er en aktiv forsker og forsøker å publisere gode internasjonale artikler, og bruke resultatene som “brekkstang” for å få forskningsmidler fra forskningsrådet, lokale kilder, eller i Europa. Jeg har ledet og leder en rekke spennende forskningsprosjekter innen marin økologi og genetikk, og forsøker å inkludere studenter, stipendiater og post-doc’er. Det er viktig at disse ikke bare kommer ut med en grad, men også et godt kontaktnett. Det å jobbe sammen i grupper, diskutere dynamisk på et høyt vitenskapelig nivå, er jo og grunnen og motivasjonen bak å utvikle et slikt fagmiljø på Sørlandet. Sørlandet trenger et sterkt universitet!

Bakgrunnen for egen forskning bunner i en historisk diskusjon mellom stifteren av Flødevigen forskningsstasjon, Alf Dannevig, og Johan Hjort (berømt marin biolog) om utsetting av torsk ville hjelpe fisket lokalt. Hjort mente at hele Skagerrak var en bestand, mens Dannevig, som hadde god kontakt med fiskerne, mente det var flere, slik at utsetting ville ha lokal effekt. Min bestefar var òg fisker og fortalte ivrig om at han fisket flere hundre kilo torsk i fjordene – og jeg lurte jo selvfølgelig på hvor denne fisken kom i fra. I tillegg fortalte både min far og bestefar om de store Gregoriustorskene som ble fisket i mars, på 10-12 kilo. Var den lokal? Jeg måtte jo studere genetikk for å få fred! Jeg brukte DNA analyser for å belyse dette og viste at Dannevig (og bestefar) nok var nærmest sannheten. Etter den tid har jeg i flere år brukt genetikk som verktøy til å forstå bestandsoppdeling, bevegelse og drift av egg/larver i marine system til en rekke arter over hele verden (fra hai til reker). Jeg er svært nysgjerrig på hvordan de marine økosystemene fungerer, og DNAanalyser koblet med andre typer data har vist seg kraftfullt som verktøy til å forstå mer av mekanismene i økosystemene. Bestandsavgrensing er òg nyttig i forvaltningssammenheng, og dermed er mange av artiklene mine brukt inn mot internasjonal og nasjonal rådgivning. Høstens forslag om vern av kysttorsk i fjordene på Sør- og Østlandet var avhengig av bl.a. denne kunnskapen.

Jeg begynte i 2011 som professor II med fokus å bygge opp et forskningsmiljø ved UiA, og allerede etter ett år hadde UiA allokert en post doc, og jeg hadde fått midler fra Aust Agder kompetansefond, Sørlandets kompetansefond og Regionalutviklingsmidler til ytterligere to stillinger inn mot CCR. I tiden etter 2012 har vi delvis gjennom eksterne midler og interne bidrag fra UiA greid å bygge opp et marint forskningsmiljø ved UiA. Totalt er vi faktisk nå snart 30 UiA-ansatte i CCR! For å lykkes her har Havforskningsinstituttet, NIVA, UiO og GRID-Arendal vært viktige aktører og bidratt signifikant med kompetanse og spennende data til den voksende marine gruppen. Havforskningsinstituttet har nok vært den tyngste aktøren, der det nå sitter ca. 10 UiA-forskere eller studenter til enhver tid. Her finnes lettbåter, forsøksfasiliteter, veiledere og kontorer, og alt svært nær UiA.

Skal et forskningssenter overleve ved et universitet, er det en nødvendig at en har et dynamisk og bra tilbud på utdanningssiden innen bachelor og masterfag. Vi fikk relativt raskt godkjent et PhD program under fakultetet, men UiA hadde ikke noe eget mastergradstilbud marint (en lang historie). Dette var en svært viktig oppgave, for uten dette, ville UiA og CCR lide kraftig. Vi har jobbet steinhardt, og nytt masterprogram er nylig etablert i samarbeid med CCR forskere, og der profilen til masteren er laget i felleskap. I CCR har forskerne hele tiden, mer eller mindre på dugnad, veiledet UiA studenter. Mange av de midlertidige stillingene (II'ere) sto for undervisning og veiledning, og utdanningen var dermed sårbar. For å få etablert utdanningen trygt ved UiA, måtte ekstra lærerkrefter skaffes til Universitetet. Sammen med kollegaene Jan Atle Knutsen og Thomas Kiland-Langeland startet jeg dermed en offensiv for å søke Aust og Vest Agder Fylkeskommune om å bidra til finansieringen av flere lærerkrefter, og videre ba vi om at UiA ville ta ansvar for dem, om vi klarte å fullfinansiere dem i 5 år. Etter en arbeidsom prosess, gikk dette i orden, og 2 faste hovedstillinger, og 8 faste professor II stillinger vil nå snart være besatt. Dette vil trygge undervisningen og veiledningssiden av faget.

Men vi må jo ha noen å veilede òg! For å komme opp på et bra nivå med studenter har vi tatt mange grep. Her har vi hatt en svært aktiv prosess, med brosjyrer, offensiv bruk at etablert kontaktnett til forskerne ved CCR, bruk av sosiale medier til å spre budskapet om hva de kan få til ved CCR (jeg driver og CCR sin facebook-side), samt laget en dedikert film, der vi viser marin forskning på en spennende og ny måte, samt forteller om hva studentene kan bli etter endt utdanning. Alt dette har hatt stor effekt, da mer enn 50 masterstudenter søkte i 2018, og UiA for første gang måtte velge ut 20 av dem (har før vært 4–7). Bachelortallet nærmer seg 40. Men som jeg har sagt internt, vi må holde trykket på, og ikke anta at dette går av seg selv.

Vi bor ved landets tettest befolkede kyst. Det er mange brukere vinter som sommer. Mye av verdiskapningen skjer ved kysten, uten at kysten får nok oppmerksomhet. Satsningen på kyst ved CCR er planlagt på en slik måte at det er i synergi med Havforskningsinstituttet, NIVA, UiO og GRID, slik at alle tjener på det. Kyst er videre en merkevare som ikke er tatt helt nasjonalt, og innsalget vårt virker lokkende på studentene ved UiA. Samfunnet etterspør i økende grad at den kunnskapen vi genererer kan brukes til å skape næring, noe som foreløpig er relativt begrenset i sør, sett i nasjonal sammenheng. Vi ved CCR har nylig tatt grep også her, ved å etablere kontakt med marine næringsaktører i Vest-Agder, og iverksetter nå felles prosjekter der forskere og studenter jobber og løser biologiske problem, som kan generere næring som utfall.

Nylig fikk vi status som toppforskningssenter. At UiA prioriterer oss med midler over 5 år, vil forbedre muligheten for våre dyktige forskere til å generere

enda bedre generell viten på topp internasjonalt nivå. Videre er håpet at midlene på sikt vil katalysere dynamikken mellom forskerne og næringslivet på en slik måte at vi kan oppnå bærekraftig verdiskapning på bakgrunn av høyt kunnskapsnivå.

Til slutt vil jeg på nytt takke for prisen, og påpeke at det produktive miljøet ved CCR er et resultat av at mange medarbeidere har bidratt og dratt i samme retning! Ikke minst vil jeg takke Nils Chr. Stenseth, professor ved UiO og professor II ved UiA (og medlem av dette Akademiet) for viktig arbeid han har gjort som styreleder for CCR og en aktiv forskerpartner. Dessverre kunne han ikke være tilstede her i dag ettersom han foreleser i Beijing.

Det er mitt håp at prisen vil skape mer fokus på hvor viktig marin forskning er i tiden fremover, der vi gradvis må omstille oss fra en oljenæring, og hvor kunnskap et nøkkelen til en klok omstilling.

Tusen takk igjen!

Akademisekretær Ragnar Thygesen ledet festmiddagen.

TAKK FOR MATEN!

Elsa Almås

Kjære middagsgjester, på vegne av meg selv og alle dere skal jeg få lov til å takke for maten i kveld!

I et så utmerket selskap er det selvfølgelig viktig med mat som står i stil – og det vi jeg absolutt berømme kjøkkenet for å ha fått til!

I min takketale vil jeg gå litt i dybden på det måltidet vi har fått.

Forrett

Vellagret spekeskinke servert med melon- og tomatsalat med basilikum, avocadopuré og sprøtt

La oss bare starte med forretten, som var en vellagret spekeskinke. Spekeskinke er betegnelsen på et speket lår (skinke) av svin. Spekemat regnes som en delikatesse i dag, men før moderne konserveringsmidler, kjøleskap og fryseboks var speking av mat en nødvendighet for at folk skulle kunne overleve. Konservering gjennom speking har vært kjent i tusener av år. Speking er altså en metode for å øke holdbarhet av kjøtt eller fisk - i tillegg tilfører saltet en kvalitet som gjør at smaken blir svært tiltalende. I dag har assosiasjoner til *salt* kommet til å være preget av måtehold og fare for høyt blodtrykk og hjertesykdom, men det er med salt som med alle ting, det må porsjoneres. Da jeg googlet på “salt” for å finne noen positive assosiasjoner, fant jeg teksten til en nyttårgudstjeneste på Danmarks Radio, som ble holdt av Sven Auken, en dansk sosialdemokrat. Han refererte til et sitat fra Bergprekenen: “*I er jordens salt. Men hvis saltet mister sin kraft, hva skal det så saltes med?*”

Elsa Almås

*Professor,
Universitetet i Agder*

Sven Aukens budskap var at Jesus anvisning til oss ved å si at vi som mennesker er jordens salt og verdens lys i virkeligheten er Jesu anvisning til oss om at vi skal gå inn i vår tid og gjøre en forskjell! Det håper jeg man kan si at mange som er til stede i kveld har gjort!

Den salte spekeskinken fikk godt følge og fremsto som et avbalansert lite kunstverk – både visuelt og når det gjelder smak, med en sjelden kombinasjon av søt tomat og litt søtere melon – to ingredienser som hver for seg er deler av vårt hverdagslige kosthold, men som nå altså er blitt del av et festmåltid.

Begge deler har blitt importert til oss. *Tomaten* er et bær, er opprinnelig fra Sør-Amerika, og kom til Europa på 1500-tallet.

Melon er en del av agurkslekta og har vært dyrket i minst 4000 år i Persia og Afrika, og har blitt en del av norsk kosthold i løpet av vår levetid.

Salaten hadde også følge av avocadopuré med basilikum. Avokado er et tre som kan bli opptil 20 meter høyt, og som ble dyrket av aztekerne. Ordet avokado stammer fra *nahuato*-ordet, som også betyr testikkel.

Basilikum kommer opprinnelig fra Egypt, der den ble brukt i balsamering. Som næringsmiddel sies den å virke beroligende, løse opp spenninger og fremme fordøyelsen. Tidligere ble basilikum ofte brukt som medisin mot hysteri!

Men forretten er mer enn summen av delene, og det er kombinasjonen som gjør det til et kunstverk – retten er altså et kunstverk sammensatt av ingredienser fra hele verden, den rommer en flere tusen år gammel historie, og den er et helt nytt kunstnerisk uttrykk fra en kokk som vet å leke seg med ingredienser, og som setter punktum ved rett og slett å tilsette “sprøtt”!

Hovedrett

Breiflabbmedaljonger servert med sesongens friske grønnsaker, stekt skogssopp, rødkål og esdragonsaus

Hovedretten hadde som sin viktigste ingrediens breiflabbmedaljonger. Breiflabb har, i tillegg til å være en svært velsmakende fisk, også andre interessante kvaliteter. Den er stor i kjeften og har i likhet med mange akademikere, et stort hode og en liten kropp. Hunnen er betydelig større enn hannen, et fenomen som er uttrykk for *kjønnsdimorfisme*, en betegnelse på det fenomen at hunn og hann varierer betydelig i kroppslig form. Dimorfisme beskrives som knyttet til konkurranse mellom det større, eller mer iøynefallende kjønn for å få formere seg med det mindre iøynefallende kjønn. Eksempler på dimorfisme er løvens manke, ulike fjærdrakter, som for eksempel hos tiur - og altså størrelse. Hos breiflabben er det hunnen som er størst og den som skal ut og konkurrere om parringspartnere.

Jeg vet ikke om kokken har tenkt på parringsakten når han – eller hun – eller hen - har komponert hovedretten, men det ble i alle fall en sanselig opplevelse, der sesongens friske grønnsaker ga kraft og smak sammen med stekt skogssopp, rødkål og estragonsaus.

Dessert

Vanilje panna cotta servert med friske bær, pasjonsfruktsaus og pikekyss

Godt styrket av hovedretten kom vi så fram til desserten, som var vanilje panna cotta, servert med friske bær, pasjonsfrukt og pikekyss. Her lovet allerede beskrivelsen en sanselig opplevelse.

Ordet dessert kommer fra det franske *desservir*, som betyr å rydde bordet, og er en rett eller en drikk som kommer på slutten av måltidet, ofte søtt!

Panna cotta er som poteten, den er god i seg selv, men kommer til de store høyder når den blir kombinert med andre ingredienser. Panna cotta består av kokt fløte som er tilsatt sukker, vanilje og gelatin. Den gode smaken kommer frem som resultat av kokkens håndbevegelser når det røres rundt i fløteblandingen – ofte bruker man hjerteformede, eller stjerneformede bevegelser når man rører – man kan også sende slengkyss til sin kjæreste!

Friske bær er tilsynelatende enkle ingredienser – i Edens hage kunne Adam og Eva plukke bærene fra buskene og spise dem, gjennom en evig sommer.

Men – hvordan får man friske bær i Norge i oktober? Her ligger det mye forskning, kultivering, investering og logistikk bak. Butikkene våre bugner av friske bær hele året, kunnskapen bak dyrking av bær har mye til felles med produksjon av vin, basert på dyrking av druer. Men mens vindruer dyrkes på friland og høstes i oktober, så dyrkes friske bær som vi spiser nå i plasttuneller, der jordsmonn, temperatur, lys og vanning kan reguleres. Vet ikke hvor miljøvennlig det egentlig er.

Pasjonsfruktsaus og pikekyss – her blir menyen rent poetisk, lidenskapens frukt kombinert med en søt, uskyldig, sødmefylt smak som smelter på tungen – henger smaken igjen? Eller er den borte?

Og vinene må vi ikke glemme å takke for!

Drikke

Cartemisia Prosecco

La Croix St. Pierre (hvitvin)

Villa Chigi Chianti (rødvin)

Himmelstund

Eplemost

Vi startet med en aperitif, som var en tørr prosecco fra Italia, *Cartemisia Prosecco*, med smak av gule epler, banan, med god balanse av sødme.

La Croix St. Pierre, var en fransk hvitvin fra Languedoc, som ligger sør og øst i Frankrike, ved Middelhavet. Dere husker kanskje duften av tropiske og citrusfrukter med en anelse av urter? Ekspertene, som har utviklet tunge, gane og hjerne til å differensiere smak, beskriver denne vinen som tørr og fruktig, med toner av ananas, citrusfrukt, grapefrukt, fersken og melon. Et utmerket følge til smakene fra hele verden som måltidet var sammensatt av.

Rødvinen var en *Villa Chigi Chianti*, en toscansk, lys rubinrød vin, med duft av geranium, pepper og kirsebær; fremstår som myk og balansert på tungen, med smak av kirsebær, krydder og cedertre, og en ettersmak av solbær – i følge ekspertene!

Himmelstund er en svensk eplecider laget av Stenkulla kildvann med små og myke bobler samt alkoholfri eplevin – passer utmerket som en festdrikk, og selges bare i utvalgte delikatesse og spesialbutikker.

Jeg kunne gått dypere inn i de kjemiske egenskapene ved måltidet, det finnes også flere henvisninger til disse smakene i Bibelen, og ikke minst i verdenslitteraturen – jeg kunne også relatert måltidet til kveldens gjester - men jeg står over denne gangen!

For nå er kaffen klar! God fornøyelse!

Mariam Kharatyan ved flygelet.

POZNAŃ CHAPTER OF AGDER ACADEMY

POZNAŃ CHAPTER OF AGDER ACADEMY

REPORT ON ACTIVITIES IN 2018

During the 2018 the Board of the Poznań Chapter had the following members:

Prof. Jacek Witkoś, President

Prof. Liliana Sikorska, Board Member

Prof. Andrzej Dobek, Board Member Prof. Maria Kaczmarek, Board Member.

Prof. Jacek Fisiak remains an Honorary President. Ms Anna Antkowiak assisted the Chapter in practical matters.

During 2018 the Poznań Chapter Members met once, as unfortunately the Spring meeting had to be cancelled. Still, Chapter Members were happy to learn that Prof. Maria Kaczmarek had been elected as full member of the Academy on 26th April, 2018, although official congratulations had to be postponed till the Autumn meeting.

The Autumn meeting was held on 9th October 2018. Prof. Jacek Witkoś chaired the meeting. 12 Chapter Members were present. The meeting was also attended by Inger Jahr.

The meeting began with a congratulatory note to Prof. Jacek Fisiak on his being appointed by HM the King of Norway Knight First Class of the Royal Norwegian Order of Merit, for his contribution to the cooperation between Norwegian and Polish scholars and between Polish and Norwegian universities. An official ceremony took place the following day with Chapter Members represented by Prof. Jacek Witkoś, the current President of the Chapter Board.

The second part of the meeting was devoted to the Chapter Members' future activities, especially focusing on the 2019 upcoming 10th Anniversary of Chapter's establishment. All Members present listened to Prof. Ernst Håkon

Jahr who expressed a few suggestions as regards the possible themes and forms for the celebrations. Members expressed their interest in the initiative, noting how it also coincides with the 100-year anniversary of the established academic tradition in Poznań. Among other suggestions on the themes included past and ongoing collaborative activities in the fields of geographic research at the Polish Polar Station or joint research and academic programmes by the anthropologists at Adam Mickiewicz University as represented by Chapter's Prof. Maria Kaczmarek; also, an ongoing collaboration with the Poznań University of Medical Sciences as well as a new born idea of academic cooperation in historical linguistics with the Faculty of English at AMU. It was also recommended to explore the intertwined international music, poetry, literature and translation motifs, e.g. the Polish-Norwegian connections as embodied by Stanisław Przybyszewski, the translation and cultural reception of Polish poets Wisława Szymborska or Czesław Miłosz. The proposals as to the form of activities subsumed conferences, workshops and exhibitions. Finally, all Members agreed that Autumn was a preferred date, thus a deadline and call for ideas was set till the end of December 2018. (for a more tangible and up-to-date set of initiatives please see below)

Moreover, the Chapter will soon publish a booklet reporting on Chapter's Member exhibition members, Mr Włodzimierz Mazanka. The exhibition took place at Jan Kasprowicz Museum in Inowrocław, on 19th May, 2017.

The Autumn meeting ended with a lecture by Prof. Maria Kaczmarek on *Midlife as a Key Period in the Life Course Linking Youth and Old Age*. The lecture sparked a vivid discussion, which continued all throughout the less formally set dinner.

REPORT ON ACTIVITIES PLANNED TO COMMEMORATE THE 10TH ANNIVERSARY OF THE POZNAŃ CHAPTER

The Poznań group of Agder Academy is planning to organise an event to celebrate its 10th anniversary and the 100th anniversary of establishing Poznań University.

In concrete terms we are planning for a one day/two day scholarly event focussing on multifaceted Agder/Norway–Poznań/Poland connections in the past decade. The event, in the form of a seminar, should include presentations and/or discussions on the following items:

The Cotutelle PhDs programme between AMU and Poznań and University of Agder.

Follow up on ADPOLNOR, the Polish-Norwegian project run by Prof. Maria Kaczmarek. A presentation on updates from both the Polish and the Norwegian side on the subject matter of the project.

Collaboration between AMU and Norwegian institutions in the area of setting-up and running a polar research station at Petuniabukta, Spitsbergen.

The long-standing cooperation between AMU Poznań and University of Tromsø/University of Agder in the areas of English and Scandinavian studies.

Joint studies in literary criticism, specifically concerning the relation between Dagny Juel and Stanisław Przybyszewski.

The cooperation between Agder Academy and Poznań University of Medical Sciences.

The cooperation and exchanges between University of Agder and the Poznań Music Academy.

The cooperation between University of Agder and the Academy of Arts reflected in Włodzimierz Mazanka's two exhibitions (one in Kristiansand, one in Inowrocław).

The event will be concluded with a formal dinner.

At present, we are planning for the time and the venue of the seminar. As the first half of the year 2019 is filled with festivities connected with the 100th anniversary of establishing Poznań University, the most likely time for the Agder/Poznań Event is the second half of October 2019. As for the venue, considering the fact that a number of Poznań HEIs are involved, we would like to stage it in Lubrański Hall of Collegium Minus, in a central location of the city.

At the nearest meeting of our Poznań group, we are also planning to approach particular academics to prepare and present particular items on the agenda.

Jacek Witkoś

Professor, President of Poznań Chapter

BYLAWS FOR THE POZNAN CHAPTER OF THE AGDER ACADEMY OF SCIENCES AND LETTERS, PASSED BY THE ACADEMY BOARD, FEBRUARY 5, 2009, WITH THE AD- DITION JUNE 2009.

AMENDED DECEMBER 2014

1. The Poznan Chapter is a part of the Agder Academy of Sciences and Letters and reports to the Academy Board. The Poznan Chapter was established at a meeting in Poznan, February 24 2009, under the leadership of the Academy President.
2. Members of the Poznan Chapter are the elected foreign members of the Academy who have residence in or close to Poznan. The Academy President is ex-officio member of the Chapter. In addition to the Poznan-based foreign members of the Academy, the Chapter Board may suggest additional Poznan scientists and scholars as members of the Chapter. If accepted by the Academy Board, these scientists and scholars become associated members of the Academy. They may, at a later stage, become full, foreign members of the Academy through the normal election process. The total number of members of the Chapter should at all times be at least 15.
3. The purpose of the Poznan Chapter is, as for the Academy itself, to support science, research and scholarship in general, and especially it will work to promote student exchange and research cooperation between Agder and Poznan.
4. The Poznan Chapter will work for its objectives in the manner found most suitable by its members. The Chapter should hold at least one meeting per year (the annual meeting). The Chapter decides on the agenda of its meetings. If possible, the Academy President should be present at the annual meeting of the Chapter.
5. The annual meeting of the Chapter elects a board consisting of a chairperson, a secretary and a member. The members of the Chapter Board are elected by all the members of the Chapter from the group of full, foreign members of the Academy. The election is for three years. The secretary is responsible for the economy. The names of the board members and the Chapter's annual reports will be included in the Academy Yearbook.
6. The Chapter's chairperson should if possible be present at the annual meeting of the Academy and give a report from the Chapter's activities.
7. Financial support from the Academy to the Poznan Chapter is decided on by the Academy Board in its first meeting each year. The support will always be dependent on the economic situation of the Academy.
8. At the end of each calendar year, the Chapter's secretary is responsible for submitting the Chapter's accounts to the Academy secretary.

POZNAŃ CHAPTER OF AGDER ACADEMY OF SCIENCES AND LETTERS MEMBERS IN 2018

Andrzej Dobek	dobek@amu.edu.pl
Katarzyna Dziubalska-Kołaczyk	dkasia@wa.amu.edu.pl
Jerzy Fedorowski	jerzy@amu.edu.pl
Jacek Fisiak	fisiak@amu.edu.pl
Wojciech Golusiński	wgolusinski@ump.edu.pl
Maria Agnieszka Kaczmarek	makac@amu.edu.pl
Hanna Kocka-Krenz	kockkrenz@amu.edu.pl
Henryk Koroniak	koroniak@amu.edu.pl
Andrzej Korzeniowski	rektorat@wsl.com.pl
Andrzej Kostrzewski	anko@amu.edu.pl
Julian Malicki	julian.malicki@wco.pl
Bronisław Marciniak	marcinia@amu.edu.pl
Bogdan Marciniak	bogdan.marciniak@amu.edu.pl
Andrzej Marszałek	amars@cm.umk.pl
Waldemar Marton	martonwaldemar@gmail.com
Włodzimierz Mazanka	wlodek_mazanka@o2.pl
Zbyszko Melosik	zbymel@amu.edu.pl
Bogumił Nowicki	bogumil.nowicki2304@gmail.com
Grzegorz Oszkinis	goszkinis@gamed.poznan.pl
Stanisław Puppel	spuppel@amu.edu.pl
Honorata Shaw	honorata@ump.edu.pl
Liliana Sikorska	sliliana@ifa.amu.edu.pl
Grzegorz Skommer	skommer@amu.edu.pl
Andrzej Tykarski	tykarski@o2.pl
Jan Węglarz	jan.weglarz@cs.put.poznan.pl
Jacek Witkoś	wjacek@wa.amu.edu.pl

ON THE OCCASION OF PROFESSOR JACEK FISIAK'S DECORATION, OCTOBER 10TH, 2018: KNIGHT OF 1ST CLASS OF THE ROYAL NOR- WEGIAN ORDER OF MERIT

Ernst Håkon Jahr

Your Excellency Ambassador Olav Myklebust, Profes-
sor Fisiak, Rector Orlowski, Colleagues and Friends!

First: Congratulations from the Agder Academy of Sciences and Letters to professor Jacek Fisiak on his well deserved knighthood, conferred on him by His Majesty King Harald V of Norway. My wife and I are very happy to be present on this important occasion.

I first met Jacek Fisiak in Galway, Ireland, 37 years ago. We met on April 5th, 1981, at a conference in historical linguistics. At that time, I served as dean of the humanistic faculty at the University of Tromsø, and Jacek and I very soon found out that there was a fertile ground for cooperation between the English Institute at UAM and my faculty in Tromsø. The spring of 1981 experienced rising political tension between Poland and especially the then Sovjet Union, with troupes at the border. During the week Jacek and I spent in Galway, a message arrived from Poland that the Sovjet troupes were pulling back from the Polish border. I don't think I have ever seen Jacek Fisiak happier than he was when that message came. He embraced and hugged me like I have never before – or

Ernst Håkon Jahr

*President of Agder Aca-
demy, professor Ernst
Håkon Jahr, gives a speech
in honour of professor
Jacek Fisiak.*

His Excellency Ambassador of Norway to Poland, Mr. Olav Myklebust (left) with professor Jacek Fisiak at the luncheon in Poznan hosted by the Embassy following the decoration ceremony.

later – been hugged by a man! I understood that I had met and made friends with a true Polish patriote, and when he invited me to the next conference in contrastive linguistics, to be held in December 1981, I made my first visit to Poznan. I then met a country, not only in political crisis and with huge daily problems for almost everybody, but also a country so vivid and alive politically, with students on strike occupying the university and so determined to change the established power structure, and university staff also on strike in solidarity with the students. It all had a tremendous impact on a then 33 year-old dean from the

northernmost university in the world, and I was deeply impressed by Poland and its wonderful and courageous people. I left four days before marshal law was declared.

From these initial meetings emerged the close cooperation between Poznan and, first, Tromsø University, and from 1999, when I moved to Kristiansand, with Agder. This cooperation – in my view – had huge impact on the development of linguistics in Tromsø from 1982 onward. At the conferences and meetings here in Poznan, we – the linguists from Tromsø – met and got acquainted with a lot of international linguistic scholars who we then, later, invited to Tromsø. And there was a rather large exchange program between Poznan and Tromsø, involving faculty in both places. I don't think the linguistic group in Tromsø could have achieved as much as it did through the 1980s and 1990s had it not been for the cooperation initiated by Jacek Fisiak back in 1981. In 1990, the linguistic group in Tromsø received a prestigious prize from the Norwegian Research Council for outstanding research in the humanities, and in the new Millennium, the same council established a Center of Excellence in theoretical linguistics in Tromsø. I think neither the prize nor

the Center of Excellence had been possible without the long-lasting cooperation with Poznań.

Today, the initiative for cooperation that Jacek Fisiak took, has led to, from our side at the University of Agder, not only cooperation with UAM, but also several other Poznań institutions of higher education: the Medical University (PUMS), the Music Academy and the Technical University.

One token of Norwegian appreciation for professor Fisiak's role in Polish-Norwegian cooperations is that in 1997, he was elected a foreign member of the Norwegian Academy of Science and Letters in Oslo. When he was in Oslo to receive his diploma as a new member of the Academy, he also had a brief conversation with His Majesty King Harald, who later the same year made an official visit to Poland.

In 2004, professor Fisiak was elected a foreign member of the Agder Academy of Sciences and Letters. This Academy in February 2009 established its own chapter here in Poznań, the Poznań Chapter of Agder Academy of Sciences and Letters, and professor Fisiak was then elected chairman of its board. Today, nine years later, this chapter has more than 25 members, all outstanding Polish scholars and scientists working in Poznań, and it had a very successful meeting yesterday under its new leadership chaired by professor Jacek Witkoś.

I have brought with me a small token of our gratitude towards professor Fisiak from the Agder Academy: a beautiful photo of a small farm in Western Norway. The artist behind the picture is Academy member Olav Breen of Kristiansand.

Dear professor Fisiak, from my wife and me and on behalf of the Agder Academy of Sciences and Letters, again, our best congratulations on your well deserved knighthood: Knight of the 1st Class of the Royal Norwegian Order of Merit – thank you so much for your seminal contributions to international scholarship in general, and in particular for your effort and hard work to foster and support cooperation and friendship between scientists and scholars in Poland and Norway.

Thank you very much, dziękuję Ci bardzo.

NOBELMØTE

29. NOVEMBER 2018
I RÅDHUSKVARTALET I KRISTIANSAND

Preses Ernst Håkon Jahr ønsker velkommen til nobelmøtet 2018 i Rådhuskvartalet i Kristiansand og understreker at disse årlige presentasjonene av nobel-, abel- og holbergprisene er en viktig del i Akademiets utadvendte virksomhet.

NOBELPRISEN I FYSIKK 2018

Hans Herlof Grelland

ARTHUR ASHKIN

For optiske pinsetter og deres anvendelser i biologiske systemer

GÉRARD MOUROU & DONNA STRICKLAND

For deres metode for å frambringe høy-intensive, ultra-korte optiske pulser

Hans Herlof Grelland

*Professor emeritus,
Universitetet i Agder*

Årets nobelpriser i fysikk handler om å utvikle teknologien for laserlys for å gi det en slik kvalitet at det kan brukes som instrument. Den er altså ikke gitt for store oppdagelser innen fysikken, men for et stykke teknologisk utvikling av ekstraordinær kvalitet.

LASER

Lys er elektromagnetisk stråling, og kan som all slik stråling både betraktes som bølger i et felt og som partikler. Partiklene kalles fotoner. Selv om fotonene kalles partikler, kan de være i en tilstand der de ikke er lokalisert til et punkt, men er bredt ut i rommet – som et felt. Og dette feltet beveger seg på en slik måte at det har form av bølger i feltet. Et foton har da en bestemt bølgelengde. Siden det nødvendigvis alltid beveger seg med en bestemt fart, lysfarten c , har det også en bestemt frekvens. Jo lavere frekvens, jo større bølgelengde. Energien til et foton er bestemt av frekvensen og dermed bølgelengden, og jo høyere frekvens (kortere bølgelengde), jo mer energi har fotonet.

Laseren er en innretning som sender ut svært kontrollert lys. Prinsippet for laseren ble oppdaget av en student, Gordon Gould. Han søkte imidlertid ikke patent på oppdagelsen, og derfor tilkom patentet to andre som gjorde samme oppdagelse og som arbeidet ved Bell Laboratories. Her ble også de første fysiske laserne konstruert. Og det er her en av nobelprisvinnerne, Arthur Ashkin, arbeidet.

ARTHUR ASHKIN

Ashkin er født i 1922, og var altså 96 år da han mottok nobelprisen for resultater som hadde sitt gjennombrudd på 1980-tallet, da han var rundt 60. Han arbeidet videre med anvendelsen av teknologien på nye områder, men man kunne nok likevel ønske for hans skyld at han hadde fått nobelprisen tidligere. Han begynte å studere på slutten av krigen, og tok sin doktorgrad ved Cornell University i 1952. Hele hans karriere fra 1952 til 1991 arbeidet han ved Bell Laboratories, der han fikk følge laserteknologien fra dens spede begynnelse til hans egne epokegjørende optiske pinsetter. Han er fortsatt en aktiv forsker i sitt hjemmelaboratorium.

OPTISKE PINSETTER

Ved Bell Laboratories har Ashkin ved hjelp av laserteknologi utviklet det han kaller optiske pinsetter, lysstråler som er arrangert slik at de kan flytte på mikroskopiske objekter som atomer, molekyler, vira og bakterier. Utgangspunktet er at en lysstråle som treffer en gjenstand skyver på gjenstanden. Dette er en effekt som er for liten til å merkes i våre daglige omgivelser. Ashkin begynte å eksperimentere med denne effekten ved Bell Laboratories fra 1960. Han oppdaget og utnyttet den effekten at et objekt som befinner seg i en laserstråle vil bli trukket mot sentrum i strålen, der den er mest intens. På denne måten kunne han holde fast og flytte enkeltatomer. Dette lyktes i 1986.

Han utvidet dette til å omfatte fanging og manipulering av et virus eller en bakterie eller andre små biologiske objekter i sin optiske pinsett, som til og med kunne brukes inne i en celle uten å ødelegge membranen, siden den besto av lys og ikke var mekanisk.

GÉRARD MOUROU

Han er født 1944 i Albertville, Frankrike. Han har sin doktorgrad fra Université Pierre & Marie Curie i Paris. Deretter ble han i 1977 professor ved Rochester University, hvor han traff Donna Strickland og de sammen gjorde arbeidet som nå er belønnet med en nobelpris. Han underviste siden ved University of Michigan, der han nå er P.A. Moore Distinguished Professor Emeritus. Han bor nå i Frankrike, der han er professor ved École Polytechnique i Paris.

DONNA T. STRICKLAND

Hun er født i 1959 i Canada, og har sin doktorgrad i optikk fra Rochester University i 1989. Sammen med sin veileder Gérard Mourou fant hun frem til den metoden for å forsterke korte laserpulser som de nå deler nobelprisen for.

ULTRA-KORTE, HØY-INTENSIVE STRÅLER

Teknologien for å frembringe slike stråler kalles CPA (Chirped Pulse Amplification). Den ble beskrevet i Donna Stricklands første vitenskapelige artikkel. Hun hadde nettopp kommet til University of Rochester fra Canada, der hun arbeidet under veiledning av Mourou. Disse fant altså en bestemt metode for å skape stråler som samtidig var ultra-korte og høy-intensive. Det hadde inntil da vært et problem å øke intensiteten til svært korte laserpulser. De to tok utgangspunkt i dette. Det de gjorde for å forsterke pulsen var å strekke den ut i tid med en puls-strekker. Da lot den seg forsterke. Deretter ble den forsterkede strålen presset sammen av en puls-kompressor.

Med slike kortvarige, sterke pulser kan man så følge svært raske prosesser i naturen som tidligere hadde vært utenfor observasjonenes rekkevidde. Molekylenes bevegelse, dekomponering og sammensetning i en kjemisk reaksjon er en slik svært rask prosess. Nå lot slike prosesser seg følge i detalj. Dette gjelder også svært mikroskopiske prosesser i levende organismer. Og enda mer ekstremt, dette åpner muligheten for å studere elektronenes bevegelser i et atom eller molekyl, på en såkalt attosekund-skala, det vil si med tidsenheter svarende til 10^{-18} sekunder. Dermed åpner den nye teknologien for helt nye områder for eksperimentell utforskning.

NOBELPRISEN I KJEMI 2018

Mohammad Azam Mansoor

FRANCES H. ARNOLD, *California Institute of Technology, Pasadena, USA*

“for the directed evolution of enzymes”

GEORGE P. SMITH, *University of Missouri, Columbia, USA* & SIR GREGORY P. WINTER, *MRC Laboratory of Molecular Biology, Cambridge, UK*

“for the phage display of peptides and antibodies”.

Her er en kort beskrivelse av de biokjemiske metodene som ble utviklet for å modifisere enzymer og produsere antistoffer for industriformål.

DIREKTE EVOLUSJON AV ENZYMER

Enzymer er biokatalysatorer som utfører kjemiske reaksjoner i celler. Enzymer er proteiner, er kuleformet, og er vannløselige. Aminosyrer er byggesteiner av proteiner. Tyve ulike aminosyrer danner proteiner når de blir koblet sammen. Deoksyribonukleinsyre (DNA) (arvemateriale) koder alle proteiner som blir produsert, og alle enzymer som blir syntetisert i kroppen. Aminosyrer bestemmer egenskapene til enzymer og proteiner. Inntak av mat som inneholder proteiner, skaffer oss aminosyrer, som igjen danner proteiner i kroppen.

Enzymer øker hastigheten på kjemiske reaksjoner i celler hundre til tusen ganger i forhold til kjemiske reaksjoner som utføres uten enzym. På hvert enzym er

Mohammad Azam
Mansoor

*Professor,
Universitetet i Agder*

det et katalytisk sted som består av tre til fire aminosyrer. En god kontakt mellom det katalytiske stedet på enzymet og et kontaktpunkt på substratet er nødvendig for å fullføre en biokjemisk reaksjon. Substratet er et molekyl som blir katalysert av et enzym, og omdannet til et produkt. Enzymet brukes ikke opp i en reaksjon, dvs. enzymet katalyserer samme reaksjon mange ganger. Ofte trenger enzymer kofaktor-metallioner, eller koenzymer (vitaminer), til sin aktivitet. De fleste enzymer har optimal aktivitet i en bufferløsning med en pH på 7,4. Normal reaksjonstemperatur for enzymer i cellene er 37°C. Livet vårt er avhengig av enzymer: fra fordøyelsen av maten til energiproduksjon og muskelaktivitet i kroppen.

Det foregår en naturlig og kontinuerlig evolusjon i enzymer for å tilpasse seg endringer i omgivelsene. Den naturlige evolusjonen tar veldig lang tid. I direkte evolusjon utviklet Frances H. Arnold enzymer som kunne utføre reaksjoner med enorm hastighet i ulike løsninger. Det betyr at Arnold startet en enzym-evolusjon i laboratoriet som trenger veldig kort tid i forhold til naturlig evolusjon. Hun modifiserte enzymer som fikk bedre kjemiske egenskaper enn de enzymer som finnes naturlig. Modifiserte enzymer har økt aktivitet, bedre bindingsevne med substrat og tåler høyere temperatur osv. Disse enzymene er også aktive i organiske løsemidler, noe som er ikke vanlig for naturlig forekommende enzymer.

For å produsere nye typer enzymer har Arnold introdusert tilfeldige variasjoner eller mutasjoner i et bestemt gen, noe som endrer enzymets biokjemiske egenskaper. Tusenvis av kopier av det same genet genereres med tilfeldige mutasjoner slik at hver genkopi endres eller blir mutert. Alle genkopier blir satt inn i bakterier som produserer enzymer. Dermed har hvert enzym forskjellige biokjemiske egenskaper på grunn av endringer i genet. Arnold testet alle enzymer og plukket ut det enzymet med høyest aktivitet og best egnethet for en bestemt reaksjon. Enzymer som hadde lav aktivitet, ble forkastet. De beste enzymene ble brukt i nye runder slik at Arnold kunne identifisere de mest interessante enzymene for sitt formål. De modifiserte enzymene kan ha egenskaper som er veldig ulike de naturlige enzymer som finnes i kroppen. Arnolds modifiserte enzymer tåler altså høyere temperaturer, endringer i pH-nivå og kan brukes i organiske løsemidler. Mange enzymer produsert ved hjelp av denne metoden blir benyttet i industrien.

FAGVISNING (“PHAGE DISPLAY”) AV PEPTIDER

For å produsere antistoffer eller proteiner i stor skala injiserer man et antigen eller et protein i et dyr som får en immunologisk respons slik at antistoffer

blir produsert. Man samler blodet fra dyret, isolerer serumet som inneholder antistoffer, og bruker det i det diagnostiske arbeidet. Man får en blanding av antistoffer i serumet som reagerer mot flere områder på proteinet, eller mot flere epitoper på antigenet. Monoklonale antistoffer, som er antistoffer som kommer fra en type celler eller fra en klon, produseres ved at små dyr (f.eks. mus) blir injisert med antigen. Milten tas ut fra dyret og celler fra milten fusjoneres med modifiserte blodkreftceller fra en annen mus i laboratoriet. Dette er et krevende arbeid, der man først må isolere hybridceller som produserer antistoffer mot en bestemt del av antigenet.

Smiths biokjemiske metode gir helt andre muligheter for industrien. Denne metoden handler om bruk av bakteriofag (“phage”), som er et virus, for å produsere antistoffer i bakterier. Et fag inneholder DNA i en proteinkapsel. Fag (“bacteriophage”) infiserer bakterier og bruker bakteriens biokjemiske system for å produsere nye fag. En samhandling mellom faget og bakterien kan utnyttes for å produsere nye antistoffer eller proteiner i bakterier. I den nye biokjemiske metoden satte Smith et gen inn i et annet gen som koder et protein som danner kapsel for et fag. Dette gjør at faget får et ekstra DNA-segment, som inneholder koden for et antistoff eller et protein som skal brukes for å bekjempe sykdom. Modifiserte fag-DNA settes inn i bakterier, og bakteriene produserer tusenvis av fagenheter. Disse fagenhetene har nå laget et antistoff eller et protein som sitter på overflaten av kapselen. Når man utsetter celler av et sykdomsmål mot fagenhetene som inneholder antistoffet, vil antistoffene binde seg på overflaten av celler. Spesifikke antistoffer vil feste seg på overflaten av celler på et sykdomsmål, mens uspesifikke antistoffer vil bli vasket ut og fjernet. Bindingen mellom antistoff mot celler i et sykdomsmål kan redusere sykdomseffekten. Det er mulig å lage kun små deler av antistoffer som fester seg på celler i et sykdomsmål. Forskere kan også skape variasjoner i genet til antistoffet slik at man kan lage ulike typer antistoffer, og velge det antistoffet som er best egnet for formålet.

Ved hjelp av antistoffer kunne Smith også isolere antistoffer fra fagenhetene for andre formål, for eksempel for diagnostikk osv.

Det betyr at man nå kan bruke antistoffer som medikament for å behandle sykdom hos pasienter, og dette representerer således et gjennombrudd i biokjemi.

NOBELPRISEN I MEDISIN OG FYSIOLOGI I 2018

FOR IMMUNTERAPI MOT KREFT

Christian Kersten

Nobelprisen i medisin og fysiologi ble i 2018 tildelt to forskere innen kreft og immunforsvar, JAMES P. ALLISON, 70, fra Universitetet i Texas og MD Anderson Cancer Center, samt TASUKU HONJO, 76, fra Kyoto universitet i Japan.

James P. Allison (til venstre) og Tasuku Honjo (til høyre).

Allison og Honjo ble belønnet for deres arbeide i å avsløre hvordan kreftpasientens eget immunforsvar kan reaktiveres til å bekjempe kreften. Dette er det største gjennombruddet i kreftforskningen på ca. 50 år. Kunnskapen har allerede ført til nye medikamenter som brukes mot mange krefttyper over hele verden. Det fantastiske er at immunforsvaret kan tilpasse seg

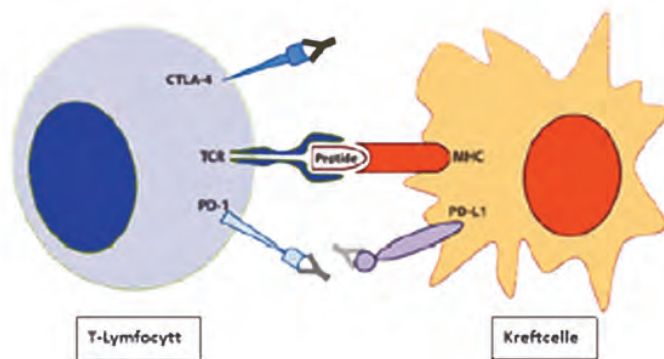

Christian Kersten

*dr.med. Overlege
Sørlandet sykehus, Kris-
tiansand*

kreftsvulster som har spredt seg og som er i stadig forandring. Slike svulster med spredning er grunnen til at kreft er den hyppigste dødsårsaken i Norge i dag. Forskningen til Allison og Honjo har ført til at man ved siden av kirurgi, strålebehandling, cellegift og cellesignalerings-hemmere har fått en femte terapeutisk søyle å støtte kreftbehandlingen på – immunterapi. Noen stemmer mener at man nå kan kurere enkelte mennesker som har fått kreft med spredning, men vi trenger noe lengere observasjonstid for å kunne være sikre på det. Uansett har oppdagelsen til disse to forskerne ført til et paradigmeskifte innen kreftforskning. Erkjennelsen at immunforsvaret muligens kan kurere kreftpasienter har ført til en voldsom utvikling av nye medikamenter som vil forandre livet til kreftpasienter betydelig i de neste 10-20 årene.

T-lymfocytter er spesialiserte celler i immunforsvaret, som kan drepe kreftceller. For å oppnå dette må T-lymfocytene a) gjenkjenne kreften og b) aktiveres på rett måte. For ikke å bli overaktivert holdes T-lymfocytene i sjakk av såkalte checkpoint-proteiner (bremses), som for eksempel CTLA-4 eller PD-1.

Kreftceller kan misbruke denne reguleringen ved å oppregulere ligander for CTLA-4 og/eller PD-1 i lymfeknutene og/eller kreftcellene. James Allison oppdaget CTLA-4 i 1995, mens Honjo oppdaget omtrent samtidig PD-1. Disse oppdagelsene førte til utvikling av medikamenter (antistoffer) for å hemme disse proteinene – “ta vekk bremsene til immunforsvaret”.

NOBELS MINNEPRIS I ØKONOMI¹

Sigbjørn Sødal

Nobels minnepris i økonomi for 2018 ble tildelt to amerikanere som på ulike måter har utført banebrytende forskning om et svært aktuelt tema: langsiktig økonomisk vekst og bærekraft.

WILLIAM NORDHAUS får prisen for å ha lansert kvantitative, anvendte klimamodeller for analyse av de økonomiske konsekvensene av alternative former for klimapolitikk med støtte i tradisjonell økonomisk vekstteori. PAUL ROMER får prisen for å ha lansert en ny type teoretiske vekstmodeller der han forklarer økonomisk vekst med oppbygging av kunnskap og ny teknologi. Forskningen til Nordhaus handler om sammenhengen mellom økonomisk vekst og naturressurser av en spesiell karakter, mens forskningen til Romer er mer generell og handler om vekstskapende bruk av menneskelige ressurser. I begge tilfeller dreier det seg om langsiktig, makroøkonomisk analyse. De økonomiske konsekvenser av handlinger som ikke reflekteres i markedsprisene, såkalte eksterne virkninger, står sentralt i forskningen til begge prisvinnerne.

I nobelkomiteens begrunnelse sies det at bidragene fra prisvinnerne er metodiske. De gir ikke endelige svar, og veien fra teori og metode til optimale politiske valg er lang. De metodiske nyvinningene har like fullt brakt oss nærmere de gode svarene på hvordan verden kan oppnå vedvarende, bærekraftig økonomisk vekst.

Til tross for de omtalte fellestrekkene bør det bemerkes at Nordhaus og Romer arbeider på ganske

Sigbjørn Sødal

*Professor,
Universitetet i Agder*

¹ Basert på et innlegg i Agder Vitenskapsakademi 29. november 2018.

ulike områder. Lite tyder på at de har samarbeidet med hverandre, så de kunne i og for seg godt ha fått hver sin nobelpris. Nobelkomiteen kan muligens beskyldes for å overdrive de faglige forbindelseslinjene, men den slags frihet må vel en nobelkomité kunne unne seg?

Hvem er prisvinnerne? Begge kommer fra innlandet i USA. Den eldste, William Nordhaus, ble født i 1941 i Albuquerque, den største byen i New Mexico. Paul Romer ble født 14 år senere i Denver, den største byen i nabo-staten Colorado. Begge er oppvokst i ressurssterke og – fornøyet nok med norske øyne – skiinteresserte familier som bokstavelig talt har satt dype spor etter seg. Faren til William Nordhaus etablerte blant annet et skisportselskap og en gondolbane som fortsatt har verdens tredje lengste luftspenn i sitt slag. Faren til Paul Romer drev omfattende advokatpraksis og eide også et skisport-område, men han har nok etterlatt seg dypere spor av mindre konkret karakter, som tidligere guvernør i Colorado.

I likhet med det store flertallet av økonomiprisvinnere har også disse sin faglige bakgrunn fra amerikanske eliteinstitusjoner. William Nordhaus har doktorgraden fra MIT i Boston og han er professor (emeritus) på Yale-universitetet. Paul Romers tilsvarende bakgrunn stammer fra henholdsvis University of Chicago og Stern School of Business (New York).

Noe av det mest imponerende med William Nordhaus er hvor tidlig han var ute med sine klimamodeller. Det skjedde allerede på 1970-tallet, mens de færreste av oss kjente til problematikken rundt global oppvarming. Tidlig på 1990-tallet konstruerte han en helhetlig, integrert modell av det globale samspillet mellom økonomien og klimaet. Nordhaus-modellen utvikles i stadig nye varianter av andre og brukes til å beregne de samfunnsøkonomiske konsekvensene av karbonskatter, krav om utslippsreduksjoner og andre klimapolitiske tiltak. De grunnleggende økonomiske forutsetningene hentes fra Solow-Swan-modellen. Det er en standardmodell for økonomisk vekst som amerikaneren Robert Solow fikk nobelprisen for i 1987 (en nobelpris som mange for øvrig mener komiteen burde ha delt mellom Solow og australieren Trevor Swan).

Utfra Solow-Swan-modellen er den økonomiske veksten på lang sikt bestemt av teknologiske endringer som ikke forklares i modellen. I så måte er dette strengt tatt ikke en modell som forklarer langsiktig økonomisk vekst i det hele tatt. Derimot bidrar den til å forstå de mer kortsiktige virkningene av investeringer, nedslitning av kapital og tilgang på arbeidskraft, så den kan si noe om hva som er fornuftig spare- og investeringsadferd o.l. Det er viktig for å oppnå bærekraftig vekst i en situasjon der et gitt teknologisk og økonomisk regime medfører et visst omfang av klimautslipp. Det bidrar imidlertid lite til å forklare karakteren av og takten i teknologiske endringer. Det siste er åpen-

bart viktig med tanke på ny teknologi som kan redusere omfanget av klimautslipp, men også mer generelt og i andre deler av økonomien. Dette bringer oss over i Paul Romers forskning, for der hvor Nordhaus-modellene primært handler om konsekvenser av negative virkninger fra klimautslipp som hemmer veksten hvis ikke de dempes, handler Romers modell om positive virkninger som oppnås av kunnskapsakkumulasjon og som snarere bør stimuleres.

Solow-Swan-modellen tar utgangspunkt i teknologiske endringer uten hensyn til hvordan økonomiske beslutninger og markedsforhold påvirker utviklingen av ny teknologi. Paul Romer viser derimot hvordan kunnskap kan være en drivkraft for langsiktig økonomisk vekst. Ifølge nobelkomiteen ligger mye av grunnlaget for hans endogene vekstteori (i motsetning til Solow-Swans eksogene teori) i en artikkel fra 1990. Milepælen var likevel doktoravhandlingen hans, som kom allerede i 1983. Avhandlingen var godt kjent i fagmiljøet lenge før den ble foredlet til fagfellevurderte publikasjoner i høyt rangerte tidsskrifter.

Romers vekstmodell er både begrepsmessig og praktisk. Den belyser blant annet hvordan ideer skiller seg fra andre ressurser og produkter, og har lagt grunnlag for ny forskning om regulering og politikk som kan understøtte utviklingen av nye ideer og velstand på lang sikt. Myndighetene må typisk balansere ulike hensyn i sin regulering av markedene i slike sammenhenger. På den ene siden må ideer kunne beskyttes med patenter o.l. for å oppmuntre til innovasjon. På den andre siden kan beskyttelse lede til monopolmakt som gir for lite produksjon og forbruk, og dermed kanskje også for lite videreutvikling av nye ideer.

Nobelkomiteens understrekning av at tildelingen er gitt for de metodiske bidragene må forstås i lys av kompleksiteten i problemstillingene. Temaene som de to prisvinnerne har gitt seg i kast med, er særdeles viktige for menneskeheten, men tilsvarende komplekse, og preget av usikkerhet og mange ukjente kausale sammenhenger. I så måte kan en håpe at årets tildeling ikke bare blir en belønning for forskningen fra to eminente økonomer, men at den også stimulerer til videre arbeid og kanskje fremtidige nobelpriser innenfor samme fagområde.

(Kilder: Nobelkomiteens begrunnelse på nobelprize.org, diverse medieoppslag og intervjuer.)

OM NOBELS FREDSPRIS 2018

Esben Esther Pirelli Benestad

I år gikk Nobels fredspris til DENIS MUKWEGE fra Den Demokratiske Republikken Kongo og til NADIA MURAD fra Irak.

Nobelkomiteen sier at Prisen skal gå til disse to for deres kamp mot seksualisert vold brukt som våpen i krig og væpnede konflikter. Begge har gjort en avgjørende innsats for å rette oppmerksomhet mot og bekjempe slike krigsforbrytelser.

Denis Mukwege er hjelperen som har viet sitt liv til å tale ofrenes sak. Nadia Murad er vitnet som forteller om overgrep mot seg selv og andre. Hver på sin måte har de bidratt til at seksualiserte overgrep i krig blir synliggjort, slik at gjerningsmennene kan bli stilt til ansvar.

Legen Denis Mukwege har brukt store deler av sitt voksne liv til å hjelpe ofrene for seksualisert vold i Kongo. Etter opprettelse av Panzi-hospitalet i Bukavu i 1999 har doktor Mukwege og hans stab behandlet tusener av pasienter utsatt for slike krenkelser. De fleste overgrepene har skjedd med bakgrunn i en langvarig borgerkrig som har kostet mer enn seks millioner kongolesere livet.

Denis Mukwege er det fremste og mest samlende symbolet i denne kampen, nasjonalt og internasjonalt. Hans utgangspunkt er "justice is everyone's business".

Jeg tilføyer at det er nettopp dette som gjør det til vår business her og nå.

Nobel-komiteen fortsetter:

Esben Esther Pirelli
Benestad

*Lege, familierapeut IAP,
spesialist i klinisk sexologi
NACS, professor i sexologi
UiA*

Menn som kvinner, offiserer som menige soldater, myndigheter på lokalt, nasjonalt og internasjonalt nivå har alle et medansvar for å varsle om, og bekjempe, denne typen krigsforbrytelser.

Jeg føyer til at dette må gjelde alle slags seksualiserte forbrytelser.

Tilbake til Nobel-komiteen:

Doktor Mukweges langvarige, dedikerte og uegennyttige innsats på dette området kan ikke overvurderes. Han har utrettelig fordømt straffefrihet for massevoldtekter, og har kritisert den kongolesiske regjering og andre land for ikke å gjøre nok for å stanse bruken av seksualisert vold mot kvinner som strategi og våpen i krig.

Nadia Murad er selv et offer for krigsforbrytelser. Hun aksepterte ikke de sosiale kodene som tilsier at kvinner skal tie og skamme seg over de overgrep de er blitt utsatt for. Hun har vist et usedvanlig mot ved å fortelle om sin egen lidelse og tale ofrenes sak.

Nadia Murad tilhører jesidi-minoriteten i det nordlige Irak, der hun levde med sin familie i den avsidesliggende landsbyen Kocho. I august 2014 gikk Den islamske stat, IS, til et brutalt og systematisk angrep på flere landsbyer i Sinjar-distriktet. Formålet var å utrydde jesidi-befolkningen. I Nadia Murads landsby ble flere hundre mennesker massakrert. De yngre kvinnene, herunder mindreårige barn, ble bortført og holdt som sexslaver. I tiden som IS-fange ble Nadia Murad utsatt for gjentatte voldtekter og overgrep. Overgriperne truet med å henrette henne dersom hun ikke konverterte til deres hatefulle og umenneskelige versjon av Islam.

Nadia Murad er bare én av anslagsvis 3000 jesidi-jenter og -kvinner som er blitt utsatt for voldtekt og andre overgrep fra IS-hærens side. Overgrepene var planmessige, og inngikk i en militær strategi. De fungerte derved som et våpen i kampen mot jesidier og andre religiøse minoriteter.

Etter et tre måneders mareritt greide Nadia Murad å flykte. Etter flukten valgte hun å fortelle åpent om det hun var blitt utsatt for. I 2016 ble hun, bare 23 år gammel, utnevnt til FNs første "Goodwill Ambassador for the Dignity of Survivors of Human Trafficking".

Det er i år ti år siden FNs Sikkerhetsråd, gjennom Resolusjon 1820, slo fast at bruken av seksualisert vold som våpen i krig og væpnede konflikter utgjør både en krigsforbrytelse og en trussel mot internasjonal fred og sikkerhet. Dette følger også av Roma-vedtektene av 1998, som regulerer arbeidet til Den internasjonale straffedomstolen. Vedtektene slår fast at seksualisert vold i krig og konflikt er et alvorlig brudd på krigens rett. En fredeligere verden kan bare oppnås ved at kvinner og deres grunnleggende rettigheter og sikkerhet anerkjennes og beskyttes i krig.

Årets fredspris, skriver Nobel komiteen, er trygt forankret i bestemmelsene i Alfred Nobels testamente. Med stort mot og fare for egen sikkerhet har Denis Mukwege og Nadia Murad bekjempet krigsforbrytelser og søkt rettferdighet for ofrene. De har

derved bidratt til å fremme folkenes forbrødring gjennom anvendelse av internasjonale rettsprinsipper.

Oslo, 5. oktober 2018

Jeg skal snakke om seksualfiendtlighetens mange ansikter.

Det dreier seg om makt og maskulinitet, om trygghet og om skam.

Og det angår langt mer enn kriger og konflikter der det anvendes våpen.

Skammen er en grunnleggende drivkraft og en basis for seksual-fiendtligheten. Hadde ikke seksualiteten vært så belastet med skam, kunne ikke seksualiteten vært brukt slik den brukes når overgrep finner sted.

Skammen gir grunnlag for ydmykelsen og fornedrelsen, og det er dette som nærer den banale maskuliniteten og makten. Det være seg om dette utspiller seg i krig, i politikk, i religion, mellom mennesker som ikke kjenner hverandre eller i nære relasjoner.

De som er ofre, blir fratatt sin verdighet. Noen blir også gravide og må bære fornedrelsens merke – barnet blir i sin tur et fornedret barn. Noen smittes av HIV og må bære *det* merket resten av livet.

Det er grunn til å tro at mekanismene i alle disse sammenhengene er ganske like. Seksualfiendtligheten suppleres med stadig nye ansikter, fordi den opptrer på så mange forskjellige arenaer.

Det skulle være unødvendig å minne om MeToo, men jeg gjør det likevel.

For at den rent kroppslige mekanismen skal virke der hvor overgrepene dreier seg om former for voldtekt, må overgriperen føle seg trygg. Uten opplevelse av trygghet i selve situasjonen, vil ikke penis fungere.

Penis i denne sammenheng er maktens forlengede arm og et av det jeg vil kalle den banale maskulinitetens viktigste symboler.

Hva vil så overgriperne med det de gjør?

Det er rimelig i krig å tenke at de både vil noe som gruppe og som individer. Det siste kommer jeg tilbake til.

Motivet for gruppen kan være å ydmyke, slik vi så det i Bangladesh, Burma, Bosnia, Kongo, Holocaust og Nanking.

Det kan være et ledd i etnisk utryddelse, slik vi så det i Bosnia, Darfur-Sudan, Holocaust, Liberia, Nord Korea, Rwanda og Sri Lanka.

Det kan være for å terrorisere, slik vi så det i Nanking, Rwanda, Columbia, Darfur-Sudan og Libya.

Det kan være for å få kontroll over ressurser og territorier, slik vi så det i Columbia og Kongo.

Eller for å få tak i informasjon slik vi så det i Bosnia, Sri Lanka og Burma.

Overgrepene rettes oftest, men ikke alltid, mot kvinner. Eksempelvis ble omtrent 80% av mannlige krigsfanger både i El Salvador og Sarajevo utsatte for voldtekt av sine mannlige fangevoktere, og det er all grunn til å tro at dette i liten grad skyldtes homoseksuelle talent fra vokternes side.

Vi ser en annen type seksuallfiendtlig og noe mer subtil “krig” i vår verden. Her er ikke nødvendigvis penis maktens forlengede arm, her er det makten i seg selv, og med den nok også utryggheten som kommer til uttrykk. Jeg snakker om krigen mot homoseksualiteten og i videste forstand krigen mot den erotiske og den kjønnsmessige annerledesheten.

Aftenposten skriver den tredje november i år at myndighetene i Tanzania pågriper homofile, fengsler dem og gir fangevokterne fritt leide til overgrep.

I Uganda ble blant mange andre min venn David Cato drept med hammer i sitt hjem, fordi det var kommet ut at han var homoseksuell. Mordet medførte ingen etterforskning.

I en rekke muslimske land henrettes unge menn som har hatt homoseksuelle relasjoner. Volden er ikke seksualisert, – de skyldige blir gjerne hengt, men bakgrunnen er like fullt på en fiendtlig måte knyttet til kjønn og seksualitet.

I Russland blir man ikke hengt, men fengslet for å reklamere for homoseksualitet. Å stå fram som homoseksuell er for reklame å regne.

I mange land og samfunn rustes det til angrep på dem som ikke oppfatter kjønnsidentiteten sin i samsvar med det kjønn de ble tillagt ved fødselen. Disse angrepene er vanligvis ikke voldelige, men erfaring tilsier at når for eksempel president Trump lager ordninger og dekreter om at transpersoner skal nektes adgang til toalett og militærtjeneste, gir det en type tillatelse som resulterer i mer diskriminering og flere hat-mord i samfunnet.

Det er til å undres over at totalitære regimer av politisk og/eller religiøs karakter synes å ha så stor bruk for å kontrollere kjønn og seksualitet.

Det som går igjen i politikk, i ideologi, i religion, mellom mennesker som ikke kjenner hverandre eller i nære relasjoner, er noe av det samme som vi ser i krig.

Her er det ydmykelse, terror og kontrollbehov.

I alt dette hviler et stort hvorfor?

Jeg har allerede sagt noe om *hvordan* de får det til, at overgriperen må føle seg trygg om han eller hen har en penis han eller hen skal benytte seg av.

Jeg har også sagt noe om *motivene* som ofte tilskrives å ligge bak, så som ydmykelse og terror.

Det gjenstår å tenke dypere over hva overgriperen for egen del måtte *få ut av* det han eller hen gjør, utover eventuell seksuell tilfredsstillelse.

Robert Hale ved Southeastern Louisiana University lager følgende liste over personlige motiv for menn som begår voldtekt: Hevn, uforpliktende seksualitet, sinne, for å få en god følelse, eventyr, makt, maskulinitet og å oppfylle en fantasi.

Det er til å kjenne igjen, og jeg skal dvele med noen av disse motivene.

Jeg hørte nylig psykolog Atle Austad snakke om dem som forgriper seg på barn. Det er oftest menn som gjør det også. Derfor skal vi holde oss innenfor begrepene makt og maskulinitet.

Barn er tillitsfulle, livs-uferne og svake. Overgriperne, hvis ansikter Austad har sett mange av, er gjerne unnnvikende personligheter som er usikre på sin maskulinitet. Det gjør at de unngår erotisk kontakt med voksne. Den typen samspill blir for truende for dem. Overfor barnet kan de føle seg maskuline, mektige og dermed også trygge nok til å forgripe seg.

Dette kan vi også beskrive på en annen måte: Ved å gjøre den andre mindre, blir jeg selv større og mektigere.

Austad sier at ingen av overgriperne han har møtt, har et godt og tillitsfullt forhold til sin far. Snarere har fedrene vært fraværende i livene deres både i bokstavelig og overført betydning.

Soldatene forgriper seg både på barn og på voksne, men har støtte i våpen og annen overlegenhet, slik at de kan føle seg tilstrekkelig trygge.

Makt er den banale maskulinitetens kappe. Med den over skuldrene kan en føle seg tryggere i sin egen sårbare maskulinitet og mannlighet. Samtidig ligger skammen der og gjør seksualiteten så egnet til å redusere den andre, slik at en selv kan føle seg større.

Denis Mukwege sier at dette er vår alles sak.

Stillet overfor krigenes herjinger, politiske maktspill, religiøs kontroll og hvordan mennesker i grupper kan ildne hverandre opp til grusomheter, kan vi føle oss maktesløse.

Er det likevel noe vi kan gjøre for de av framtidens menn som kunne komme til å bli usikre på egen maskulinitet?

Fedrene skal ikke ha skylda for sine sønners ugjerninger. Det skal ikke mødrene deres heller. Ansvaret ligger alltid hos den som forgriper seg. I tråd med Mukveges appell, kan vi ikke desto mindre, på forskjellige vis, ta et ansvar.

Vi kan gjøre noe med vårt forhold til maskuliniteten, og vi kan gjøre noe med vårt forhold til seksualiteten.

Vi som er fedre, må kjenne at våre sønner trenger oss, trenger vår rosende tilstedeværelse.

Kanskje hviler det et lengtende skrik i gruppen av krigens og fredens overgripere? De med så uendelig mange ansikter og så mange forskjellige motiver.

Kanskje har skriket følgende ordlyd:

Far, hvorfor har du forlatt meg?

Alle, ikke bare vi som er fedre, må lytte til det ropet. Våre sønner trenger oss. De trenger oss som forbilder, som de som kan lære dem hvordan det er å være mann og hvordan det er å være menneske. Vi kan alle vise dem at makten ikke først og fremst ligger i maskuliniteten, men i empatien og kjærligheten både til oss selv og til alle de andre.

Vi må kaste oss inn i kampen mot skammen over kroppen og over seksualiteten, og vi må forstå at vi selv blir den minste når vi søker å gjøre den andre mindre.

ABELPRISEN 2018

Leiv Storesletten

ROBERT LANGLANDS

Abelprisen er ein internasjonal pris for framifrå vitenskapleg arbeid innan matematikk og matematiske fag. Det er Det Norske Videnskaps-Akademi som deler ut prisen, som er på seks millionar norske kroner. Ein internasjonal komité av fem topp matematikarar vel ut vinnaren.

I år vart prisen delt ut for sekstende gong. I løpet av desse åra har prisen rokke å bli den mest prestisjefylte av alle prisar og utmerkinga innan matematiske fag, og blir stundom kalla “Matematikkens nobelpris”.

Prisvinnaren i år var den amerikanske matematikaren Robert Langlands. I følgje komiteen fekk han prisen “*for sitt visjonære program som bind saman representasjonsteori og talteori*”.

Tidlegare har prisen gått til matematikarar som anten har vist viktige, grunnleggjande teorem eller har utvikla nye teoriar. Gode eksempel på dette er prisane i 2016 og 2017.

I 2016 gjekk prisen til *Andrew Wiles* for å ha vist *Fermats siste sats*, som hadde stått uløyst i 350 år, mens prisen i 2017 gjekk til *Yves Meyer* som utvikla teorien for *wavelets*, ein særskild viktig teori i anvend matematikk.

Men denne gongen vart altså prisen gjeven for eit *visjonært program*, kalla *Langlands-programmet*. Vi kjem tilbake til dette originale og fruktbare programmet som har skapt så mykje ny og verdfull matematikk.

Men først nokre biografiske data:

Leiv Storesletten

*Professor emeritus,
Universitetet i Agder*

Robert Langlands er fødd i New Westminster i British Colombia, Canada i 1936. Då han var 9 år gammal flytte han til ein liten turistby nær grensa til USA, der foreldra hadde ein butikk som selde bygningsmaterial. Han hadde ingen planar eller ambisjonar om universitetsstudiar. Ikkje før læraren sa til han, i klassens påhøyr, at noko anna ville vera svik mot han gudgjevne talent.

Han starta studiet 16 år gammal ved Universitetet i British Colombia og tok bachelorgrad i matematikk der i 1957. M.Sc. tok han eitt år seinare ved Yale University, og tok doktorgraden ved same universitet i 1960, 23 år gammal.

Dei første åra etter endt utdanning hadde han ulike stillingar ved universiteta Princeton og Yale. I 1972 vart han professor ved Princeton, *Institute for Advanced Study*, der han har vore sidan, no som professor emeritus.

Matematikk er ein vitskap der fantasi, tankekraft og visjonar er viktige for framgang. Robert Langlands er ein av vår tids mest visjonære matematikarar. Gjennom det såkalla *Langlands-programmet* har han hatt ein enorm innverknad på utviklinga av viktige område i moderne matematikk.

I 1967 møtte den ennå unge Langlands den eldre og berømte matematikaren André Weil tilfeldig i ein korridor. Dei skulle inn på ei og same førelising, og begge var tidleg ute. Langlands hadde nett gjort store oppdagingar i samband med sitt seinare berømte program. Han våga å ta kontakt med Weil og prøvde å forklara sine revolusjonære idear. Weil føreslo kort at han kunne skriva ned sine tankar i eit brev. Det gjorde Langlands, han skreiv raskt ned sine visjonære idear og sende eit 17 sider langt handskrive brev.

“*Viss De er villig til å lese dette som ren spekulasjon, vil jeg sette pris på det*”, skreiv han. “*Viss ikke, er jeg sikker på at De har en papirkurv tilgjengelig*”.

Weil forstod nok djupna i desse tankane, fekk brevet maskinskrive og spreidd blant mange matematikarar. Brevet innleia ein teori som skapte ein heilt ny måte å tenkja om matematikk på: Det vart føreslått djupe koplingar mellom to ulike område av matematikken, *talteori* og *harmonisk analyse*, som tidlegare var sett på som heilt utan samband eller i slekt med kvarandre.

Langlands’ innsikt og idear var så radikale at mekanismane han føreslo, vart starten på eit heilt nytt prosjekt. Dette Langlands-programmet har engasjert hundrevis av verdas fremste matematikarar gjennom dei siste 50 åra. Ikkje noko anna prosjekt innan moderne matematikk har hatt eit målområde med slik breidde, produsert så mange djuptpløyande resultat og hatt så mange deltakarar.

Kva går så dette programmet ut på? Det er ikkje enkelt å forklara, for det er uhyre djupt, teknisk og vanskeleg tilgjengeleg, sjølv for fagfolk. Symmetri spelar ei viktig rolle. Ein prøver å byggja bruar mellom heilt ulike område av matematikken der ein har forskjellige symmetriar.

Det Langlands-programmet viser, er at fenomen og symmetriar i det eine området svarar til liknande eigenskapar og symmetriar i det andre området. Eit problem som er særst vanskeleg å løysa i det eine området, kan overførast, via Langlands såkalla “funktorielle” korrespondanse, til eit problem i det andre området, der det kan vera langt lettare å løysa.

La oss ta eit enkelt eksempel frå gymnaspensumet, som viser korleis ein kan kombinera to åtskilte område i matematikken. *Klassisk geometri* er eit felt som opererer med plan, punkt, linjer, geometriske figurar, osv., utan å bruka noko form for tal eller likningar. Denne geometrien blir så kombinert eller kopla til eit heilt anna felt, nemleg *algebra*, der tal og likningar er heilt sentrale. Denne koplinga gjev eit nytt felt, kalla *analytisk geometri*. Linjer blir då representerte ved likningar av 1.grad, ellipsar, parabolar og hyperblar er representerte ved 2.grads likningar, osv. Problem som kan vera særst vanskelege å løysa i klassisk geometri, kan vera langt enklare å løysa i analytisk geometri. Dette er ein enkel illustrasjon kva ein kan oppnå ved å kombinera heilt ulike felt i matematikken.

Robert Langlands har vunne mange gjeve prisar for sitt store og viktige bidrag i moderne matematikk. Han vann den første prisen i matematikk frå det amerikanske vitskapsakademiet i 1988 “for sin ekstraordinære visjon”. Vidare har han fått Wolf-prisen i 1996, Steel-prisen i 2005, Nemmer-prisen i 2006 og Shaw-prisen i 2007, for å nemna dei gjævaste.

Langlands har no vunne Abelprisen, den mest prestisjefylte av alle prisar innan matematiske fag. Det er då naturleg å spørja: Har han publisert veldig mange arbeid i kjende tidsskrift? Svaret er nei. Er arbeida hans veldig mykje siterte? Svaret er igjen nei. Han har heller ikkje hatt mange kjende samarbeidspartnarar. Korleis kan han då reknast som ein av vår tids fremste matematikarar?

Svaret er at Robert Langlands er ein av vår tids mest visjonære matematikarar, for ikkje å seia den mest visjonære. Som sagt, han innleia ein teori som skapte ein heilt ny måte å tenkja om matematikk på, med å føreslå djupe koplingar mellom heilt åtskilte felt i matematikken. Ikkje noko anna prosjekt innan moderne matematikk har hatt eit målområde med slik breidde, produsert så mange djuptpløyande resultat og hatt så mange deltakarar.

Ingen tvil, Robert Langlands er ein særst verdig vinnar av Abelprisen.

KJELDER

Abelprisens nettsider: www.abelprisen.no

Nils A. Baas: Robert Langlands er et matematisk fyrlys. Artikkel i Aftenposten, 21.mai. 2018.

CASS SUNSTEIN, DEN PRAGMATISKE IDEALIST¹

Iris Nguyen Duy

I år fikk den amerikanske juristen CASS R. SUNSTEIN Holbergprisen for sitt innflytelsesrike arbeid innen, og i krysningspunktene mellom:

- statsrett og demokratiteori,
- rettsvitenskap,
- adferdsøkonomi og offentlig politikk,
- forvaltningsrett og risikoregulering.

Holbergprisen, som Abelprisen, er ikke en Nobelpris, men den er likevel en av de viktigste internasjonale forskningsprisene for humanistiske fag. Sunstein fikk prisen fordi:

Hans fremragende forskning, politiske engasjement og stadige søken etter praktiske løsninger, så vel som hans motstand mot defaultisme i møte med politisk og administrativ kompleksitet, og hans utrettelige forsvar for den opplyste, offentlige samtalen, gjør ham til en av vår tids viktigste intellektuelle.² (Pratap Bhanu Mehta, leder av Holbergkomiteen)

Utfordringen ved å presentere Cass Sunstein, er ikke å mangle ting å si om ham, men snarere å gi et klart og representativt bilde av den ivrige squashspilleren og eklektiske jussprofessoren, med en CV på 45 sider,³

Iris Nguyen Duy

*Førsteamanuensis,
Universitetet i Agder*

¹ Denne teksten er en lett revidert versjon av innlegget som ble holdt i anledning Nobelprismøtet, Agder vitenskapsakademi, Kristiansand, 29. november 2018.

² <https://www.holbergprisen.no/holbergprisen/prisvinnere/cass-r-sunstein>

³ https://www.holbergprisen.no/sites/default/files/Sunstein_CV_new.pdf

snart 50 bøker, hundrevis av vitenskapelige artikler og utallige avisbidrag, på en underholdende måte, uten å være overfladisk.

Da han forlot University of Chicago Law School etter 27 år for å innta sin nåværende stilling (Robert Walmsley University Professor) ved den prestisjefylte Harvard Law School i 2008, ble han beskrevet av fakultetets dekan, Elena Kagan, som “den fremste juridiske lærde i vår tid - den mest vidtfavnende, den mest produktive, den mest siterte, og den mest innflytelsesrike”.⁴

Det er altså lett å finne noe å si om Cass Sunstein. Velg et tema og sjansen er stor for at han har skrevet noe om det! Han har blant annet skrevet om: klonede sauer, gresk mytologi, feminisme, Martin Luther King Jr., nett-troll, dyrs rettigheter, konspirasjonsteorier, sosiale medier og ekkokamre.

Han er ekstremt produktiv – og like engasjert – når han skriver om Luke Skywalker og Star Wars, Bob Dylans sangtekster eller om flua i pissoaret – som når han tar opp dommers rolle, dødsstraff, John Stuart Mill, skatt eller ytringsfrihet.

Hans nettverk og innflytelse er likeså imponerende. I 2007 skrev to professorer en artikkel, “Six Degrees of Cass Sunstein”,⁵ som hevder at han er en Kevin Bacon (skuespiller) eller Paul Erdős (matematiker) innenfor sitt felt: Jussen. Han er antagelig akademikeren som knytter flest juss-forskere sammen.

Cass Sunstein er en “brobygger” mellom forskere, men også mellom (i utgangspunktet) svært ulike fagfelt, siden hans juridiske forskning bygger på, og er beriket av, økonomiske, sosiologiske, psykologiske og filosofiske perspektiver og tverrfaglig samarbeid.

Han var Karl Llewellyn-professor i både statsvitenskap og juss i Chicago mellom 1988 og 2008. Han er grunnlegger og direktør for Harvard Law Schools program for adferdsøkonomi og offentlig politikk (Program on Behavioral Economics and Public Policy). Han er spesielt kjent for boka *Nudge*, som han skrev sammen med fjorårets Nobelprisvinner i økonomi, Richard Thaler,⁶ og han har bl.a. skrevet om dyrs rettigheter med filosof og juss- og etikk-professor Martha Nussbaum.⁷

Litt som Sokrates eller Opplysningstidens intellektuelle (f.eks. Voltaire), er han en akademiker og tenker med en finger på vår tids puls (*Zeitgeist*), og det har blitt sagt om ham at han “forutser fremtidens utfordringer ved hver korsvei” (Pratap Bhanu Mehta).⁸

⁴ “Cass Sunstein is the pre-eminent legal scholar of our time — the most wide-ranging, the most prolific, the most cited, and the most influential” (Elena Kagan, Harvard Law School Faculty dean) - <https://today.law.harvard.edu/sunstein-to-join-harvard-law-school-faculty/>

⁵ http://www.greenbag.org/v11n1/v11n1_edelman_and_george.pdf

⁶ Richard H. Thaler and Cass R. Sunstein, *Nudge. Improving Decisions About Health, Wealth, and Happiness* (2008), Yale University Press, <https://yalebooks.yale.edu/book/9780300122237/nudge>

⁷ Cass R. Sunstein and Martha C. Nussbaum (red.), *Animal Rights: Current Debates and New Directions* (2005), Oxford University Press, <http://www.oxfordscholarship.com/view/10.1093/acprof:oso/9780195305104.001.0001/acprof-9780195305104>

Hvis det finnes noen “fellesnevner” i alt det han har skrevet, så ville jeg kanskje beskrive det som “pragmatisk idealisme”.

Han drives av sterke idealer og tanker – som han ønsker å realisere.

Han er ikke en teoretiker som gjemmer seg i elfenbenstårnet.

I bøkene sine tar han tak i den praktiske implementering av egen forskning og foreslår pragmatiske løsninger, både til folk og til myndigheter.

Han tilhører også de akademikerne som har jobbet i felt: Fra 2009 til 2012 var han Administrator of the White House Office of Information and Regulatory Affairs (OIRA) for president Barack Obama. Der fikk han kallenavnet “the regulatory czar” (“reguleringskongen”).⁹ Han var også medlem av president Barack Obamas Review Group on Intelligence and Communications Technologies (2013) og av det amerikanske forvarsdepartementets Innovation Board (*Defense Innovation Advisory Board*, 2016-2017). Hans forskning har generelt hatt stor betydning for politikk-utforming i USA.

Noen utvalgte temaer fra Cass Sunsteins forskning er følgende:

GRUNNLOVSFEDRENE, DEN AMERIKANSKE GRUNNLOVEN OG MENNESKERETTIGHETER

Sunstein er først og fremst en forsker i statsforfatningsrett.

På 90-tallet skrev han banebrytende bøker om amerikansk statsrett, blant annet *After the Rights Revolution* (1990) og *The Partial Constitution* (1993).

Etter at Donald Trump ble USAs president har det vært mye snakk om “riksretts[anklage]” (*impeachment*) og en av Sunsteins siste bøker i statsrett handler om nettopp det. *Impeachment. A Citizen's Guide* (2017) informerer om dette “våpenet” i den amerikanske grunnloven og om borgernes ansvar til å bruke det for å beskytte republikken.

FENOMENET “NUDGE” – OM “VALGARKITEKTUR” OG HVORDAN (HELST) “DULTE I DET GODES TJENESTE” (“NUDGE FOR GOOD”)

Sunstein kaller seg selv gjerne for en “liberal-paternalist” (“libertarian paternalist”).

⁸ <https://www.holbergprisen.no/holbergprisen/prisvinnere/cass-r-sunstein>

⁹ <https://www.forbes.com/2009/05/12/cass-sunstein-regulation-czar-opinions-contributors-senate.html#18dce0ff3dad>; Han har også vært involvert i grunnlovsutforming og lovendring i en rekke land, f.eks. da Ukraina fikk ny grunnlov. Han har vitnet for det amerikanske Senatet. Han jobbet som juridisk assistent / rådgiver (*law clerk*) for US-høyesterettsdommer Thurgood Marshall på 1980-tallet.

For Sunstein er mennesker ikke irrasjonelle, men “begrenset rasjonelle”. De klarer ikke å tenke langsiktig eller beregne risiko.

I boken *Nudge: Improving Decisions about Health, Wealth, and Happiness* gir Sunstein og Nobelprisvinner Thaler råd til bl.a. myndighetene om hvordan de kan bruke økonomiske og atferdspsykologiske innsikter for å styre oss, folket – med nokså enkle og umerkelige grep – mot “bedre” valg (altså valg som både vi selv og samfunnet anser som gunstige) uten å innskrenke vår mulighet til å velge noe annet – noe som kan beskrives som et “dult” (*nudge*) i riktig retning.

Mer presist er det tale om “valgarkitektur”, dvs. små endringer i omgivelsene, bestemt av en “valgarkitekt” (statsforvaltningen), som har som formål å få oss til å endre atferd, uten at det gripes direkte inn i våre valg.

F.eks. kan en gjennomtenkt plassering av mat på hyllene i en kantine (grønnsaker lett tilgjengelig og i øyehøyde; desserter lenger bak) få oss til å spise sunnere. Bruk av mindre buffé-tallerkener i hotell-restauranter kan få oss til å spise mindre og hotellet til å måtte kaste mindre mat.

Det samme gjelder påbudet til fast-food [hurtigmat]-restauranter i New York om å opplyse om antall kalorier maten inneholder for å “dulte” folk mot et sunnere kosthold.

Når nye biler får merkelapper som viser drivstofforbruk, og hvor forurensende de er, er det også snakk om “dult”.

Et annet standardeksempel på dulting er organdonasjon: Dersom man gjør automatisk organdonasjon til standarden, i stedet for at folk aktivt må velge å bli donor, så vil antall donorer gå opp betraktelig og flere liv vil reddes.¹⁰

Hovedproblemet med denne teorien er at den innebærer en form for manipulasjon som kan misbrukes av bl.a. teknokrater og private selskaper, som ved å forvirre eller utnytte forbrukere søker å oppnå politiske eller økonomiske mål.

Sunstein er selvsagt klar over dette og insisterer på at man derfor kun skal dulte “i det godes tjeneste” (“nudge for good”).¹¹

KOST-NYTTE-ANALYSEN

Folket er suverent, men vanskelige spørsmål og problemstillinger bør besvares av de som er i en god (bedre) posisjon for å svare på dem på en riktig måte.

¹⁰ I førerkortskjemaet (ved søknad eller fornyelse) må man aktivt krysse av dersom man ikke ønsker at organene skal brukes medisinsk ved død i trafikkulykke. Se Richard Thalers forklaring i Richard Thaler, Opting in vs. Opting Out, *New York Times*, 26 September 2009, <https://www.nytimes.com/2009/09/27/business/economy/27view.html>

¹¹ Det er Richard H. Thaler enig i, jf. Richard H. Thaler, The Power of Nudges, for Good and Bad, *New York Times*, 31. oktober 2015, <https://www.nytimes.com/2015/11/01/upshot/the-power-of-nudges-for-good-and-bad.html>

Det er en del av Sunsteins teknokratiske oppfatning av demokratiet (“technocratic conception of democracy”).¹²

Men hvis han ønsker å dulte folk i riktig retning, vil han gjøre det samme med myndighetene: han vil “utdanne” dem, gi dem viktige virkemidler og metoder for å optimalisere sine inngrep til det felles beste.

Over flere tiår har han skrevet en rekke bøker innen forvaltningsrett om kost-nytte-analysen og om hvordan den kan disiplinere offentlige reguleringsinstanser og få dem til å ta høyde for regulerings konsekvenser for borgerne, blant annet: *The Cost Benefit State* (2002), *Risk and Reason* (2002), *The Laws of Fear* (2004) og *The Cost-Benefit Revolution* (2018), publisert i august i år.

Denne siste boken ligger nok en gang i krysningspunktet mellom statsrett, forvaltningsrett og adferdsøkonomi, og handler om å anlegge et “kost-nytte”-perspektiv basert på fakta, kostnader og fordeler, for å regulere effektivt – med det felles gode (eller velferd) for øyet.

Sunstein kaller boken “et manifest for utilitarisme” innen lovregulering¹³ og den inneholder en metode for å sammenligne konsekvensene av offentlige tiltak, en “lønnsomhetsanalyse” av offentlige prosjekter eller inngrep, der alle fordeler og ulemper summeres.

Når man vurderer regulering må man da sjekke om kostnadene av et tiltak faktisk er større enn nytten, det vil si folks samlede, gjennomsnittlige betalingsvilje. Det skal være en faktabasert og objektiv metode som overskrider politiske skillelinjer.

OM SOSIALE MEDIER, EKKOKAMRE OG POLARISERINGEN AV SAMFUNNET, DYSTOPI OG REALITET

Med *Republic.com* (2001) var Cass Sunstein en av de første akademikerne som tok opp hvordan diskursfellesskap kan påvirke demokratiet i vår digitale tidsalder.¹⁴

I blant annet *#Republic: Divided Democracy in the Age of Social Media* (2017) drøfter han medieutviklingens innvirkning på demokratiet. Han frykter at “ekkokamrene” (og “filterboblene”) som de nye teknologiske mediene bygger rundt oss (og som filtrerer ut det vi ikke liker, slik at vi bare møter informasjon som bekrefter de meningene vi allerede har), bidrar til å øke samfunnets (politiske)

¹² Se intervjuet av Dylan Matthews, Can technocracy be saved? An interview with Cass Sunstein, *Vox*, 22. oktober 2018, <https://www.vox.com/future-perfect/2018/10/22/18001014/cass-sunstein-cost-benefit-analysis-technocracy-liberalism>

¹³ <https://morgenbladet.no/aktuelt/2018/03/satan-var-en-ganske-god-dulter>; <https://agendamagasinet.no/anmeldelser/bedre-sprak-staten/>

¹⁴ Se også *Republic.com* 2.0. (2009).

polarisering, og, paradoksalt nok, undergraver ytringsfriheten, samt mulighetene for opplyst og offentlig debatt, og dermed demokratiet.

Avslutningsvis kan det hevdes at gapet mellom virkelighet og dystopi hos Sunstein kan se ut til å bli mindre og mindre. Tidligere i år redigerte han en essaysamling, *Can it Happen Here?* (2018), med bidrag fra flere kjente akademikere (bl.a. Eric Posner, Tom Ginsburg, Jack Balkin, Bruce Ackerman, Jon Elster). Den vurderer om premisset for den klassiske dystopiske romanen *It can't happen here* [Sinclair Lewis, 1935], om en amerikansk president som blir diktator, kan bli en realitet... Boken begynner med: "The United States is living under a military dictatorship. No one dares to call it that. But that's what it is."

*

Det skrives om Holberg at han var "interessert i fornuften fordi han mente at det var denne som bandt samfunnet sammen. Han undret seg over hvorfor det fantes så mye ondskap i samtiden når man jo bare kunne la fornuften råde i stedet".¹⁵

Dette kunne også ha vært skrevet om den pragmatiske idealisten, og selverklærte "liberal-paternalisten", Cass Sunstein.

¹⁵ https://no.wikipedia.org/wiki/Ludvig_Holberg, sitert av Anine Kierulf, Den gode paternalist, *Morgenbladet*, 14. mars 2018.

Andreas Martinus Feragen, malt av Christiane Schreiber 1879. Foto: Olav Breen.

ANDREAS M. FERAGENS 200-
ÅRSJUBILEUM I 2018

200-ÅRSJUBILEET FOR ANDREAS MARTINUS FERAGEN, “SKOLEMESTERNES KONGE”

Jan Kløvstad

Andreas Martinus Feragen (1818–1912) var ein av dei fremste skolepionerane i Noreg på 1800-talet. Han blei født i Trondheim, og budde heile sitt vaksne liv i Agder. Etter tre år som lærar i Kristiansand, var han lærar og kyrkjesongar i Holt 1846–1911. Han var øvingslærar ved Holt seminar frå 1846 til skolen blei flytt til Kristiansand i 1877. Feragen var òg kyrkjesongar i Tvedestrand i over 40 år. Han publiserte bøker og artiklar om skole- og pedagogiske spørsmål i over 50 år, og han skreiv nyskapande lærebøker. Reknebøkene hans blei brukte over heile landet og kom i svære opplag. I siste halvdel av 1800-talet var Feragen det store førebilete for og den store autoriteten blant folkeskolelærarane i landet, og kong Oscar II gav han heidersnamnet “Skolemesternes konge”. Han fekk Borgerdådsmedaljen (1877) og blei utnemnd til Riddar av første klasse av St. Olavs Orden (1897).

Før 200-årsjubileet i 2018 tok preses i Agder Vitenskapsakademi, Ernst Håkon Jahr, initiativ til eit omfattande lokalt og regionalt samarbeid for å løfte fram Feragen og hans innsats for norsk skole. Det blei danna ei Feragen-nemnd med desse medlemmene:

Ernst Håkon Jahr, Agder Vitenskapsakademi (leiar), Arnfrid Aall (nestleiar), Knut Holt Sandbløst, og Rolf Siljedal, alle Historielaget for Dypvåg, Holt og Tvedestrand, ordførar Jan Dukene, Tvedestrand kommune,

Jan Kløvstad

*Sekretær i nemnda for
Feragen-jubileet 2018*

Gunnar Molden og Helle Lofstad, Næs Jernverksmuseum, Ninni og Anders Feragen frå familien og Jan Kløvstad, Bokbyen ved Skagerrak (sekretær).

DEN SKRIFTLEGE KUNNSKAPSFORMIDLINGA

Nemndsleiar, professor Ernst Håkon Jahr, skreiv biografien *Andreas M. Feragen. Skolemesternes konge*, som kom ut på Novus forlag, Oslo. Boka, på 375 sider, blei lansert under Feragen-seminaret laurdag 21. juli. Seminaret samla fullt hus i Tvedestrand rådhus. Nemnda gav eit tilskot til forlaget på kr 15 000, og tok seg i tillegg av aktivt salsarbeid gjennom jubileumshelga og bidrog til presseomtalar. Biografien var ein viktig del av jubileet, og er ei kunnskapskjelde i mange år framover. Ernst Håkon Jahr hadde fleire avisartiklar om Feragen, blant anna i Fædrelandsvennen, Vårt Land, Dag og Tid, kyrkjelydsbladet "Kirkedøra", bladet Utdanning. Dekan Jørn Varhaug, leiar av lærarutdanninga ved Universitetet i Agder, skreiv ein kronikk som stod i Grimstad Adressetidende, Agderposten og Tvedestrandsposten. Agderposten hadde stor førehandsomtale av jubileet. Det hadde også Tvedestrandsposten, som i tillegg dekkja jubileums-seminaret laurdag 21. juli med ein stor reportasje i avisa tysdag 24. juli. Norsk Barneblad nr. 11 (november) 2018 hadde et tosidig oppslag om Feragen ("Ikkje som andre lærarar"), bygd på biografien til Ernst Håkon Jahr.

DEN MUNNLEGE KUNNSKAPSFORMIDLINGA

Det første foredraget ved Ernst Håkon Jahr, av i alt 15 foredrag, var i Agder Vitenskapsakademi 1. februar, på Akademiets vintermøte. Sidan heldt han Feragen-foredrag med vekt på ulike sider av liv og verksemd til denne viktige folkeopplysaren og pedagogen. Foredraga var i Kristiansand, Holt, Tvedestrand, Gjeving og Trondheim. Foredraga blei haldne både for pedagogar, historielag, opne litteraturarrangement, som ProSalong i samarbeid med Norsk Faglitterær Forfatter- og Oversetterforening, og i Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab i Trondheim.

4. juni 2018 var Universitetet i Agder, ved dekan Jørn Varhaug og professor Ernst Håkon Jahr vertskap for eit dagsseminar med desse faglege foredraga:

Ernst Håkon Jahr: "Andreas M. Feragen 1818–1912, Skolemesternes konge."
Dagrun Skjelbred (Universitetet i Sørøst-Norge): "En liden ABC-Bog for Sammen-læsning". Om abc-bøker som innførte nye leseopplæringsmetoder omkring 1850, og Andreas Feragens syn på den grunnleggende leseopplæringa."

Nils Justvik: "Gymnastikkpioneren."

Björg Seland: "Grundtvigianere i bedehusland."

Ragnar Thygesen: "Innsikt i barnesinnet som grunnlag for undervisning og oppdragelse. Om røttene til Feragens pedagogiske program."

Jørn Varhaug: "Hva har lærerutdanninger og praksisskoler i dag å lære av Feragens mønsterskole på Holt?"

JUBILEUMSHELGA

På dagen 200 år etter at Andreas Martinus Feragen blei født, var det Feragen-seminar i fullsett Tvedestrand rådhus med rundt 100 menneske, laurdag 21. juli. Tvedestrandsordfører Jan Dukene, fylkestingsmedlem og leiar i utdanningskomiteen i Aust-Agder fylkesting, Dag Eide, stortingsrepresentant Åshild Bruun-Gundersen og rektor Frank Reichert ved Universitetet i Agder hadde helsingstalar. Ernst Håkon Jahr hadde hovudforedraget, som samtidig var presentasjon av den nyskrivne biografien. Jørn Varhaug heldt foredraget "Hva har

Øvst: Ernst Håkon Jahr (venstre) og Frank Reichert (høgre). Under: Åshild Bruun-Gundersen (venstre), Jan Kløvstad sel biografien om Feragen (i midten), Jørn Varhaug (høgre).

Samling etter jubileumsseminaret i Tvedestrand 21.7. 2018 kring portrettet av Andreas Feragen (frå 1879, av Chistiane Schreiber). Frå høgre: Rektor Frank Reichert, dekan Jørn Varhaug, stortingsrepresentant Åshild Bruun-Gundersen, preses Ernst Håkon Jahr, ordførar i Tvedestrand Jan Dukene, professor Arne Torp, folkemusikar Marius Monrad (bak) og fylkestingsmedlem Dag Eide (fremst).

lærerutdanningar og praksisskolar i dag å lære av Feragens mønsterskole på Holt?”, folkemusikaren Marius Monrad spelte folkemusikk frå Tvedestrandsområdet, og professor Arne Torp batt heile programmet saman.

Søndagen var det festgudsteneste og Feragensøndag i Holt kirke og ved Holt skolemuseum, også kalt Feragen skole. I festgudstenesta heldt Ernst Håkon Jahr tale om Feragen, sokneprest Eckhard Graune hadde ei Feragenprega preike og det var tablå med emne frå Feragens bok “Regneøvelser for Pigeborn” (utgitt i 1867).

Nemnda hadde arbeidd grundig med restaurering av familiegravstaden på kyrkjegarden, der det var nyrestaurert minnestøtte og det var kome på plass gravstein for heile familien som ligg gravlagt der. Både mor, kone og dei tre døtrene til Andreas M. Feragen er gravlagde same stad. Minnestøtta var reist av elevar og lærarar til 100-årsdagen i 1918. Kyrkjetenar og nemndsmedlem Knut Holt Sandbløst gjorde eit stort arbeid med denne viktige restaureringa.

Frå kransnedlegginga ved minnestøtta for Andreas Feragen 22.7. 2018. Frå venstre: Ordførar Jan Dukene, stortingsrepresentant Svein Harberg, Martinius Feragen (for familien) og leiaren av Feragen-nemnda, preses Ernst Håkon Jahr.

*Nestleiar og leiar i Fera-
gen-nemnda Arnfrid
Aall og Ernst Håkon
Jahr utanfor Feragen
skole (Holt skolemuseum)
22. juli 2018. Feragen
sjølv følgjer med bakfrå.*

Den er nå rydda fram i lyset og både skrifta og Jo Visnes' portrett av Andreas M. Feragen er restaurert. Godt over 200 menneske var til stades ved gravstaden, med tale av Ernst Håkon Jahr, musikalsk innslag ved Ingeborg Seland, bekransing av minnestøtta ved ordførar Jan Dukene, stortingsrepresentant Svein Harberg, og Martinius Feragen som representant for familien. "Blant alle lande" av Feragens nære ven og samarbeidspartnar Ole Vig blei sunge under leiing av Arne Torp.

Søndagen blei avslutta ved Holt skolemuseum (Feragen skole), med kyrkje-kaffi, omvisningar i den skolen Feragen styrte heilt frå 1846 til nokre månader før han døydde i 1912 og ei rekke temaforedrag av Ernst Håkon Jahr i skoletova og utandørs. Også her var det mykje folk til stades.

ØKONOMISK STØTTE

Feragen-jubileet blei støtta økonomisk av Agder Vitenskapsakademi, Stiftelsen Fritt Ord, Aust-Agder fylkeskommune, Tvedestrand kommune, Østre Agder Sparebank og etterkomarar etter Andreas M. Feragen.

SEMINAR I ANLEDNING 200-ÅRSJUBILEET FOR ANDREAS MARTINUS FERAGEN

Sted: Andreas Feragens hus, 1. etasje, rom 031 (F1-031),
Campus Kristiansand

Seminarledere: Ernst Håkon Jahr og Jørn Varhaug.

Program

09:00–09:45 Ernst Håkon Jahr: “Andreas Feragen 1818–1912, Skolemestrenes konge.”

09:55–10:40 Dagrun Skjelbred: “En liden ABC-Bog for Sammen-læsning.”
Om abc-bøker som innførte nye leseopplæringsmetoder omkring 1850, og Andreas Feragens syn på den grunnleggende leseopplæringa.”

10:50–11:35 Nils Justvik: “Gymnastikkpioneren”

11:35–12:20 Lunsj

12:20–13:05 Bjørg Seland: “Grundtvigianere i bedehusland.”

13:15–14:00 Ragnar Thygesen: “Innsikt i barnesinnet som grunnlag for undervisning og oppdragelse. Om røttene til Feragens pedagogiske program.”

14:10–14:55 Jørn Varhaug: “Hva har lærerutdanninger og praksisskoler i dag å lære av Feragens mønsterskole på Holt?”

14:55–15:15 Oppsummering ved Ernst Håkon Jahr.

LESEOPPLÆRING OMKRING 1860, OG ANDREAS FERAGENS SYN PÅ DEN GRUNNLEG- GENDE LESEOPPLÆRINGA

Dagrun Skjelbred

Tida etter 1850 var ei turbulent tid i norsk skolehistorie. Det gjaldt også leseopplæringa, hvor flere temaer var i spill; hva var formålet med leseopplæring for barn av allmuen, hvilke tekster skulle en bruke i denne opplæringa, hvilke metoder skulle en benytte, hvilke bokstavtyper skulle barna lære, og hvem skulle gi den første leseopplæringa? Spørsmålene var mange, og debatten gikk høyt, både i *Den norsk Folkeskole* som Andreas Feragen var en ivrig bidragsyter i og seinere redaktør av (Jahr, 2018, s. 158), men også i andre tidskrifter. Bakgrunnen var at skolens mandat endret seg i denne perioden. I tida fra allmueskolen ble innført i 1739 og fram til ca. 1850 var skolen en menighets-skole (Haraldsø, 1989) som først og fremst skulle forberede barn og unge for konfirmasjonen ved å gi dem opplæring i kristendoms-kunnskap og lesing. Gradvis ble skolen en “folkeskole”, som skulle forberede de unge for et liv også som samfunnsborgere. Da *Lov om allmueskolen i 1860* ble debattert i Stortinget, uttalte Johan Sverdrup som var en av lovens forkjempere, at denne loven brakte klarhet i at skolen ikke bare skulle handle om “Religionskundskab og religiøst Liv, men ogsaa om borgerlig Kundskab og borgerligt Liv” (Skjelbred, Askeland, Maagerø, & Aamotsbakken, 2017, s. 59). Det fikk konsekvenser også for leseopplæringa.

Dagrun Skjelbred

*Professor,
Universitetet i
Sørøst-Norge*

Denne opplæringa var, ved siden av kristendomskunnskap, det helt sentrale faget i allmueskolens første 100 år. I instruksen til skoleholderne fra 1739 het det at “Alle Børn i Skolen skal han [Skoleholderen, min tilføyelse] allerførst og frem for anden Lærdom lære at læse reeligt og reent i Bøger; ligesom han og, naar Forældrene det begiære, bør informere dem i at skrive og reigne.” (Instruction, 1739, § 11). Lesing var altså hovedsaken, regning og skriving bare obligatorisk om “Foreldrene det begiære”. Men hvorfor var lesekunsten så viktig? For å svare på det må vi forstå hva lesing betydde innenfor protestantisk og kanskje særlig pietistisk kristendomsforståelse som påla den enkelte å arbeide med “sin Saligheds Sag” ved blant annet å lese de religiøse tekstene, som bibel, salmebok og andaktsbøker. Gjennom Skriften kom den kristne i direkte kontakt med sin Gud, og lesing ble det vi kan kalle en kristen dyd, jf. at strengt pietistisk kristne personer har vært omtalt som “lesere” både i Sverige og Norge til langt inn på 1900-tallet (Lindmark, 2004; Skjelbred, 2010).

I tiden etter 1850 ble som nevnt kravet om at skolen også skulle gi opplæring for det dennesidige livet tydeligere, og *Loven om allmueskoler på landet* innførte nye fag som geografi, historie og naturfag¹⁶. Det aktualiserte et annet spørsmål, nemlig hvilke tekster som skulle benyttes i leseopplæringa. Foreldrene var pålagt å sørge for lærebøker som *Luthers lille katekisme*, *Pontoppidans forklaring* og dessuten abc-bøker, som i de fleste tilfellene var katekisme-abcer.¹⁷ Dette var abc-bøker som inneholdt bokstaver og stavelser og ellers stort sett de samme tekstene som dem vi finner i *Luthers lille katekisme*. De gikk gjerne under navnet “Hane-abc”, fordi mange av dem hadde bilde av en hane på siste side, og denne hanen skulle ut fra tradisjonen premiere den flittige leser ved å gale eller verpe [sic!], for eksempel en sukkerbit, eller en liten penge (Skjelbred, 1995).

Et eksempel kan være abc-en som ble trykket i Kristiansand i 1804 (se øverst neste side), og som er en av de aller første abc-bøkene trykket i Norge.

Bøker var det ellers lite av blant folk flest på 1700- og tidlig 1800-tall. Innkjøp av bøker kunne bety en stor kostnad i et samfunn preget av naturalhushold der det var lite penger blant folk flest. Lærebøker ble derfor sett på som dyrt og unødvendig blant mange. I mange hjem fantes det imidlertid bibel og salmebok, og disse ble mye brukt i leseopplæringa. Når barna hadde knekket koden og lært å lese i en abc-bok, kunne de øve seg på de religiøse tekstene som fantes i hjemmet, mente mange. Hva skulle de med lese- og lærebøker, så lenge kristendomsopplæring var skolens sentrale mandat?

¹⁶ Fagene ble riktignok egne fag først med *Lov om folkeskolen* i 1889, men de kom inn i skolen 1860 med en formulering som sa at “Underviisningsgjenstandene” skulle være “Udvalgte Stykker af Læsebogen fornemmeligen saadanne der angaae Jordbeskrivelse, Naturkundskab og Historie” (*Lov om Almueskolevæsenet paa Landet*, 1860, § 5).

¹⁷ Det fantes også noen verdslige abc-bøker i allmueskolens første 100 år, blant annet en som er laget av prost Hans Jacob Grøgaard og kom i mange utgaver og opplag (Grøgaard, 1815).

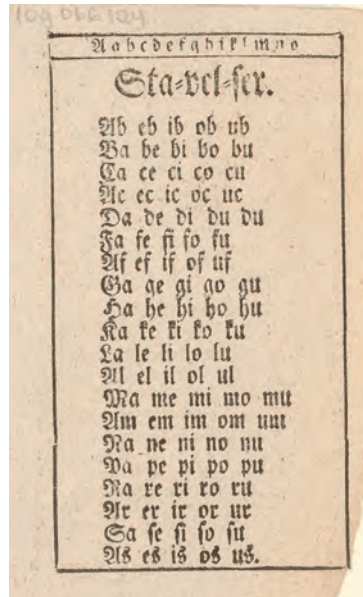
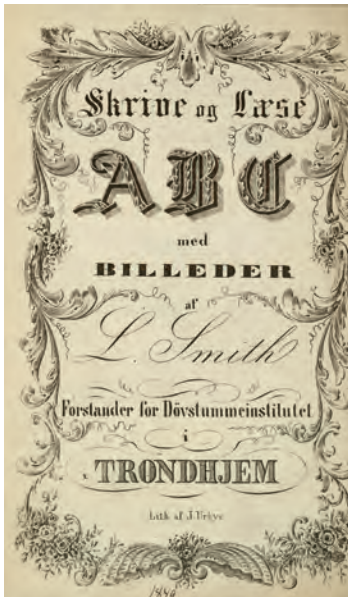
Forside på ei *Abc-bok* trykt i *Kristiansand* i 1804.

Andre var imidlertid kritiske til at en brukte de religiøse tekstene i leseopplæringa. Allerede abc-bøker fra tidlig på 1800-tallet hadde formuleringer som “Eders Fornuft og god Smag tiltroer jeg det: at Herrens ti Bud, de værdige Troens Artikler og Daabens og Nadverens høitidelige Stiftelser, ere forgode til at tjene stammende, stottende Stave- og Læsebørn til første Læreklud” (Kildal, 1804, upag. forord), eller “Børns Undervisning bør begynnes med det letteste og forstaaeligste. Man gjør tvertimod, naar man lader dem begynne med Religionens høieste Lærdomme” (Grøgaard, 1815, upag. forord). Argumentene var altså både ideologisk; man vanhellet de religiøse tekstene ved å bruke dem “til første Læreklud”, og pedagogisk; man burde gå fra det enkle og kjente til det vanskelige og sammensatte. Synspunktene fikk stadig større gjennomslag utover på 1800-tallet, og vi må kunne si at tida etter 1850 er

preget av omfattende debatt om lærebøker og tekster til bruk i leseopplæringa i skolen (Skjelbred et al., 2017, s. 28).

Men også leseopplæringsmetodikken var i spill. Stavelsesmetoden var enerådende i Norge og i Europa fram til tidlig på 1800-tallet, og katekisme-abcen fra 1804 som er omtalt ovenfor, kan være et eksempel på en abc-bok som bygde på denne metoden. Først lærte barna navn på alle bokstavene i alfabetisk rekkefølge. Deretter begynte de å arbeide med stavelsene som eksempelet viser (ab, eb, ib, ob, ub, ba, be, bi, bo, bu). Skriften var den gotiske, og barna lærte den store og den lille bokstaven samtidig.

Etter hvert ble alternative metoder kjent også i Norge. De kom fra Tyskland og bredte seg langsomt nordover, blant annet i takt med at lærerutdanningen ble bedre. Den nye tilnærmingen ble kalt skrive-lesemetoden, og den ble gjerne kombinert med det som kaltes lydmetoden; dvs. at man ikke brukte bokstavnens navn (be, ef), men dens lyd (b', f') i bokstavinnlæringa. Det er i all hovedsak denne tilnærmingen vi benytter i leseopplæringa i dag. Det er særlig to abc-bøker som har fått æren for å introdusere nye metoder i Norge, nemlig Smiths *Skrive- og LeseABC med Billeder* fra 1849 og Qvams *Methodisk ordnet ABC med Forskrifter og veiledende Bemærkninger* fra 1852.

Smith, 1849, Qvam, 1852.

Smith var Forstander for Døvtummeinstituttet i Trondheim som tok imot barn med hørselshemninger fra hele landet, trolig fra bedrestilte familier. Boka er påkostet. Smith starter med skrivetrening. Han går videre med de små skrivebokstavene og latinsk skrift. Den andre boka er mer beregnet på allmueskolen, kan vi gjette. Qvam var da også lærer ved Ihlen allmueskole i Trondhjem. Den bygger på den tyske professor og seminarbestyrer Wurst's bok om beskaffenheten av ei abc-bok for elementærskoler. Qvam mener boka "beqvent kan benyttes baade i og uden i Forbindelse med Skrivning, hvad enten man vil anvende Stave- eller Lydmetoden". Den var nok slik sett mer anvendelig i allmueskolen enn det Smiths bok var. I lange etterord gir begge forfatterne detaljerte innføringer i den "nye" metodiske framgangsmåten, bl.a. ved hjelp av fiktive samtaler mellom en lærer og hans elever. Som vi ser, førte den samtidige skrivingen og lesingen til at man benyttet de latinske skrivebokstavene først i abc-bøkene fordi disse var enklere å skrive enn de gotiske, men da ble det logisk også å begynne med de latinske lesebokstavene. De metodiske endringene fikk dermed også konsekvenser for spørsmålet om gotisk eller latinske bokstaver som det var mye debatt om i siste halvdel av 1800-tallet (Skjelbred, 2010, s. 67f).

Et viktig trekk ved den tidlige leseopplæringen i Norge var at mye av undervisningen foregikk i hjemmene, og det var særlig mødrene som hadde ansvaret. Med 12 ukers skolegang og dårlig utdannede lærere var det skikken at

barna hadde lært bokstavene og noe staving før de begynte på skolen. Men innføringen av nye metoder og “moderne” abc-bøker i skolen, førte til at spørsmålet om forholdet mellom hjem og skole ble aktualisert, og vi ser da også at det var mye debatt om samarbeidet mellom hjem og skole når det gjaldt leseopplæring i tida etter 1850. Hjemmene benyttet, som rimelig er, den leseopplæringsmetodikken som de selv var opplært etter, noe som betød at den tradisjonelle stavelsesmetoden gikk i arv fra mor til barn. Da nye leseopplæringsmetoder ble kjent, førte det til at lærerne mente barna kom på skolen med “feil” tilnærming til både bokstavlæring og sammentrekking, og at de så på hjemmenes opplæring som forgjeves, om ikke skadelig. Et eksempel på et slikt syn finner vi i etterordet i Smiths abc-bok der han råder til at lærerne skal:

tale et fornuftig Ord med Forældrene om det Gavnlige i, at de sendte deres Børn i Skolen, ganske uforberedte i Læsning, for at denne kunde indøves rigtig fra først af og blive til sand nytte for Barnet; thi forkjert og tankeløs Læsning, der som oftest har sin Rod i en feilagtig Læseundervisning, er værre end ingen Læsning og svækker den hele paafølgende Skoleunderviisning i høi Grad (Smith, [1849], upag. etterord).

Ikke alle delte det synet, og det var mye diskusjon om dette temaet, både på lærermøter og i lærernes fagblader. “Lad Mors Undervisning være saa forkjert, som den ofte er og være vil, saalenge den er velment, bør Læreren være glad og takke hende for Hjælpen” heter det for eksempel i en artikkel i *Den norske Folkeskole* i 1872, hvor forfatteren argumenterer for at det er viktig å bevare samarbeidet mellom skolen og hjemmet, for leseopplæringen er “snart sagt det eneste Baand som binder Skole og Hjem sammen” (Hofstad, 1872, s. 114). Likevel må vi kunne si at leseopplæring blir mer og mer en lærerprofesjon, og det ble også etter hvert praksis å fraråde foreldrene å lære barna bokstavene hjemme: “Det første som bør gjøres før en 1. klasse skal lære å lese, er at L. [læreren, min tilføyelse] sammenkaller foreldrene og ber dem overlate den første undervisningen til skolen” heter det for eksempel i en lærerveiledning fra 1955, (Sukkestad, 1955, s. 73). Dette var vanlig praksis i alle fall til et godt stykke inn på 1960-tallet; en praksis som de fleste i dag trolig vil stille seg noe undrende til (Skjelbred, 1999, 2010).

Oppsummerende kan vi si at både lesingas formål, tekstutvalget, leseopplæringsmetodikken, og samarbeidet med hjemmene var diskusjonstemaer i den tiden da Feragen etablerte seg som en sentral didaktisk tenker og skolepolitisk debattant, og etter hvert også overtok som redaktør av *Den norske Folkeskole*. I det videre skal jeg vise hvordan Feragen posisjonerte seg i denne

debatten med utgangspunkt i anmeldelser av abc-bøker og en artikkel i *Den norske Folkeskolen*.

ANDREAS FERAGEN OG LESEOPPLÆRINGA

Feragen skrev ikke selv noen abc-bok, det vil si han utgav en bok med tittelen *Regne-ABC* (Feragen, 1856). Den kom i flere varianter, utgaver og opplag, og i minst 150 000 eksemplarer, og den var lenge “i Landet den almindelige benyttede” heter det i en samtidig omtale (Skjelbred et al., 2017, s. 98). Men selv om det først og fremst var i regning han utgav lærebøker, interesserte han seg også for leseopplæring. Det ser vi blant annet av det han skrev om abc-bøker og leseopplæring i *Den norske Folkeskole*. En av disse er en anmeldelse av “*ABC- med Læse- og Skriveøvelser efter en ny Methode*. (udgivet af A. Hansen, skolelærer) (dansk) Trykt i København i 1860.” Her skriver han:

Af denne Bog skal Barnet kunne lære at læse og skrive paa en gang. Framgangsmaaden er sikkerlig methodisk nok; men det er derfor ikke sagt, at den er anvendelig i vore Almueskoler. Jeg tør i alfald ingen Mening have herom, da jeg aldrig har førsøgt “Methoden” og jeg nævner Bogen alene for at opmuntre Almueskolelærere, der muligens har praktiseret slige Læse- og Skriveøvelser, til offentlig at udtale sig om sammes Nytte og Anvendelighed i vore lavere Folkeskoler, saaledes som disse fortiden er indrettede (Feragen, 1860, s. 233).

Hvorvidt denne nye metoden er anvendelig eller ikke, vil Feragen altså ikke uttale seg om, formålet med omtalen er først og fremst å få til en diskusjon om “skrive-lesemethoden”, sier han. Men han peker senere i anmeldelsen på at metoden ikke er så aldeles ny; “allerede i 1838 omtaler Dr. Wilh. Harnisch den i sin Haandbog for tysk Folkeskolevæsen”. Han viser også til en seminarforstander i Berlin som anbefaler den til tyske lærere. Han er som vi skjønner, vel opplest på utenlandsk faglitteratur, selv om han altså hevder å ikke ha noen mening om “Methoden”. Han avslutter imidlertid sin anmeldelse med noen kommentarer om den tidligere omtalte Smiths *Skrive- og Læse-abc*.

Denne lille Bog, der er lithograferet af Urby, udmerker sig lige meget ved sit særdeles smukke Udstyr, som ved sin methodiske Framgangsmaade. Her begyndes nemlig med Forøvelser (Haandtræk, Skyggetræk, Grundtræk) og smaa latinske Bogstaver, ordnede efter som de kan afledes af hverandre og ere lette at skrive; derefter kommer Stavelser og Ord, først med smaa og saa med store Forbogstaver og endelig Sammenskrift, til hvilken, besynderlig nok, er valgt som Tekst de 3 først Parter i Katekismen. Tilsidst kommer gothiske Bogstaver, Ord og Sammenskrift. Ved en stor del af Ordene med latinsk Skrift findes Afbildninger af den Ting, hvis Navn Ordet udtrykker. Disse Bil-

leder ere særdeles fint og smukt udførte og Bogstavtrækkene lader Intet tilbage at ønske i Nethed og Nøiagtighed. Bogen er desuden forsynet med en temmelig fuldstændig Anvisning til at gennemføre Methoden, men her findes dog ingen Stave- og Læseøvelser med Trykbogstaver, hvorfor det naturligvis bliver nødvendigt at bruge en almindelig ABC ved Siden. Jeg synes, at denne Bog er langt at foretrække for den nylig udkomne danske, baade med Hensyn til Udstyr og Fremgangssmaade. Den bestaar af 44 Oktavsider, af hvilke Anvisningen optager 10 (op.cit., s. 234).

I denne omtalen trekker han fram både bokas estetiske utforming og bilder, som vi ser et eksempel på nedenfor (Smith [1849] s. 12–13):

Han framhever den grundige innføringen i leseopplæringsmetoden, men han etterlyser de vanlige trykte bokstavene, som gjør det nødvendig å ha “en almindelig ABC ved Siden”, og han konkluderer med at denne boka er “langt at foretrække” framfor den tidligere omtalte danske. Selv om han i anmeldelsen sier at han ikke har praktisert den nyeste metodikken, er han som vi skjønner, godt orientert om den grunnleggende leseopplæringa og ønsker seg en debatt om denne i tidsskriftets spalter.

“DEN FØRSTE UNDERVISNING I LÆSNING”

At Feragen var opptatt av begynneropplæringa, viser også en artikkel med tittelen ”Den første Undervisning i Læsning” som han skrev i *Den norske Folkeskole* i juni 1858 (Feragen, 1858). Det er en interessant tekst av flere grunner. Rolf Romøren har skrevet om den i jubileumsboka til Kristiansand lærerhøgskole fra 1989 og blant annet trukket fram Feragens bruk av en rammefortelling (Romøren, 1989). Også Ernst Håkon Jahr omtaler denne teksten utførlig i sin biografi om Feragen (Jahr, 2018, s. 25–27). Teksten beskriver et møte mellom et lærer-jeg og en mor, hvor læreren framstår som et forbilde for andre lærere ved å vise hvordan han besøker sine elevers hjem om ettermiddagen: “Besøket er almindeligvis kort, dog langt nok til at veksle et Par Ord om hvorledes det gaar med Fremgangen paa Skolen osv” (Feragen 1858, s. 205). Romøren peker på at Feragen i denne teksten får demonstrert mange av de idealer hans lærergjerning bygde på, og som han forfektet som redaktør av *Den norske Folkeskole*: “lærerens trygge veilederrolle, fagkunnskapen, engasjementet på barnets side og samtidig tar han vare på den muntlige formen” oppsummerer Romøren sin lesning av denne artikkelen (Romøren, 1989, s. 153). Og vi kunne tilføye, den sterke troen på samarbeidet mellom skole og hjem som vi forbinder med Feragen¹⁸, og troen på samtalen som ligger i den grundtvigianske tilnærmingen til læring som Feragen bygde sitt virke på (Jahr, 2018, s. 314).

I det videre skal jeg konsentrere meg om hva vi kan lese ut av artikkelen med tanke på Feragens syn på leseopplæring. Artikkelen er skrevet i en tid da mange av de spørsmålene jeg har skissert ovenfor angående leseopplæring var til debatt, og vi ser da også at Feragen er innom de fleste i denne artikkelen.

Forfatteren tegner bildet av et besøk i en husmannsfamilie med tre små barn, og der den eldste jenta er 6 år. Besøket starter med at følgende scene utspiller seg: Moren sier til den lille jenta: “Der ser du Skolemesteren; hvorledes vil det nu gaa dig, naar du skal læse for ham og endnu ikke kan Bogstaverne?” Så vender hun seg til læreren og klager over at barnet “er saa tung, saa tung i Boka, saa jeg forstaar ikke, hvorledes jeg skal faa henne til at læse”. Læreren ser på jenta som har grått, og han ser på boka: “Foran hende laa en ABC-Bog, som begyndte med “Fadervor” og endte med Afbildningen af en Hane”, altså et eksemplar av den tradisjonelle katekisme-abcen, som jeg har omtalt ovenfor.

Moren forteller at hun har begynt med bokstavene i forrige uke, men lille Karen husker dem ikke; “kan hun nogle Bogstaver en Kvæld, saa er de glemt den næste”.

¹⁸ Feragen skrev mye om dette samarbeidet, se Jahr 2018, s. 206 ff. “Samarbeidet mellom hjem og skole står derfor helt sentralt i Feragens pedagogikk” sier Jahr (2018, s. 226).

Så ber læreren moren fortelle hvordan hun bærer seg ad når hun lærer barnet bokstavene, og replikkvekslingen mellom moren og tekstens jeg fortsetter slik:

Moderen: Jeg siger fore, og hun siger efter Bogstav for Bogstav nedover saaledes : a-a-, b-b- osv.

Jeg: Men stop nu lidt. Hvormange Bokstaver tager du af Ganden paa denne Maade? M. Vi tager dem med os alle sammen til ø, det forstaar sig, for saaledes lærte Mor min mig i ABCen, og jeg fik Lov til at bruge baade Øine og Ører det ved jeg. Jeg synes endnu jeg kjender de varme Kransekager, jeg fik, naar jeg imellem dristede mig til at se op af Boka. Hun var stræng hun; men saa lærte hun mig og at læse saaledes, at baade Præst og Skolemester maatte tilstaa, at der knapt fandtes saa ren en Læser mellem hele Skoleungdommen, som jeg. Jeg faar nok bruge mere Alvor med denne Jentungen og, dersom der skal blive noget af med Læsningen, for nu har hun bare et Aar igjen til hun skal begynde på Skolen, og det er dog Skam, hun skal komme der, uden at have læst ud ABC-Boka” (op.cit., 206).

Etter denne beskrivelsen trøster læreren moren med at Karen sikkert vil lære “at stave og læse førend et Aar er omme”, og han berømmer henne for hennes flid med leseopplæringa. ”Men lad mig nu snakke et Par ord med dig om Maaden, at tage Læsningen paa”, sier læreren, og så foreslår han at Karen skal få lov til å springe ut og leke imens. Dermed får læreren en mulighet til å gi gode råd om leseopplæring til tidsskriftets lesere, som ifølge tittelen var både “lærere og forældre og andre opdragere”, og samarbeid mellom hjem og skole var som nevnt viktig i den perioden Feragen var redaktør for tidsskriftet (Jahr, 2018, s. 158). Her er nok først og fremst mødrene målgruppa, for det var, som nevnt, vanlig at det var de som lærte barna å lese hjemme, og metodikken gikk i arv, slik vi også ser beskrevet i samtalen over. Metoden mødrene fulgte var gjerne den gamle stavelsesmetoden som jeg har beskrevet ovenfor. I den videre samtalen utvikler læreren en leseopplæringsmetodikk som på flere punkter brøt med den tradisjonelle.

For det første får moren råd om hvordan hun bør arbeide med bokstavlæringa. Hun bør konsentrere seg om noen få bokstaver og ikke ta flere “end 2 høist 3 Bogstaver af Gangen”. Og disse bør læres “saa godt at Barnet kan kjende dem igjen i enhver anden Bog før du gaar videre”. Dette er selvsagt for oss i dag, men bryter sterkt med den gamle framgangsmåten. Og lærerens argumentasjon for å ta noen få bokstaver av gangen er interessant, “du maa komme ihu at hun aldrig før har seet disse rare Tingester, som vi kalde Bogstaver, og heller ikke hørt Navnet paa dem, og de er dog 28 Stykker” (Feragen 1858, s. 206). Her viser læreren tydelig hvordan det vanskelige arbeidet med å lære seg

bokstavene tar seg ut fra barnets perspektiv; bokstaver kan være både rare og overveldende mange for den som ikke kjenner dem.

Men læreren har også synspunkter på hvordan moren skal legge arbeidet videre opp. Når Karen har lært disse to – tre bokstaver, kan hun lete dem opp andre steder for eksempel i kasserte aviser. Hun kan klippe bokstavene ut og lage seg det som læreren kaller “Bogstavleker”, dvs. bokstaver som er klistret opp på tykt papir, så kan hun lage stavelser, legge navnet sitt og navnet på andre ting hun har rundt seg. Han foreslår også at hun kan sortere bokstavene og bruke dem til å forsøke å finne ut hvilke bokstaver som finnes i navnet på de tingene hun ser rundt seg i stua, og så legge ord med bokstavene hun har klippet ut i avisa. Et annet forslag er at hun kan få lete opp bokstavene i blader, aviser, bøker: “Giv hende saa en liden Blyantstump, hvormed hun faar Lov at stryge over alle de a’er hun kand finne”. Dette er jo framgangsmåter vi gjerne benytter også i dag når barn skal knekke lesekoden. Selv om Feragen i denne artikkelen ikke direkte argumenterer for lyd-metoden og samtidig lesing og skriving, er hans tilnærming til bokstavlæringa et brudd med den gamle stavelsesmetoden der en skulle lære alle bokstavene på en gang og i alfabetisk rekkefølge, og der bokstavene i liten grad var relatert til ord som barnet kjente fra sitt eget språk.

Feragen har også synspunkter på tekstutvalget og bruken av abc-bok. Moren spør nemlig “Men jeg syntes I sagde: Dersom De bruger en ABC-bok? Kan jeg da lære Barnet mit Bogstaverne uden netop ABCen?” Og til det svarer læreren: “Ja, meget godt”, og gir råd om å bruke bøker og blader og peke på bokstavene for Karen, noe moren synes er en god ide, men hun spør allikevel, “men ABC-Boka skal vi aldrig bruge den?”.

Jeg: Jo, det forstår sig; men denne her med Fadervor og Troens Ord og Budene i, bør du gjemme til senere. Det er ikke passeligt at sidde og stave og tygge paa saadanne Ord. Vil du, skal jeg med Skolebørnene imorgen sende dig en liden ABC-Bog med Sammen-læsning i ogsaa. Den er mest passelig for Karen nu fra først af, og den koster bare 2 skilling. Der staar intet Ord i denne lille Bog, uden der er Navn paa Ting, som Karen enten allerede kjender eller som du godt kan sige hende noget om (op.cit., s. 207).¹⁹

Her skriver Feragen seg inn i den tidligere omtalte debatten om hvilke tekster som var passende å benytte i leseopplæringa; den tradisjonelle katekisme-abcen med “fadervor og Troens ord og Budene i, bør du gjemme til senere”, sier læreren. Feragen argumenterer altså for at en skal bruke en abc-bok som inneholder ord og begreper barnet kjenner. “Der staar intet Ord i denne lille Bog,

¹⁹ Hvilken abc-bok Feragen sikter til, kan vi bare gjette, men vi kjenner *en To-Skillings Læsebog for Almueskolen. ABC med Stave- og Læseøvelser* av Lorentz M. Schönheyder (Schönheyder, 1854). Den kom ut i mange utgaver, den eldste jeg kjenner til er en 2. utgave fra 1854 (Skjelbred 1999, s. 395).

uden der er Navn paa Ting, som Karen enten allerede kjender eller som du godt kan sige hende noget om” sier han i sin anbefaling av den abc-boka han vil sende henne. Også dette er prinsipper for leseopplæring som er velkjente i dag.

Som nevnt ovenfor, var spørsmålet om samarbeidet med hjemmene om leseopplæringa et omdiskutert tema, og Feragens artikkel kan leses som et innlegg i debatten. Riktignok mener han at det er forskjell på leseopplæring hjemme og på skolen. Moren vil nemlig vite hvordan barna lærer å lese på skolen nå: “det er vist ikke paa min vis, I lærer Børnene at læse”. Læreren svarer at “I Skolen bruger vi nu vor Maade”, der skal mange barn lære å lese på en gang, og da må man følge visse regler, men den samme måten behøver en ikke å følge hjemme “med et enkelt Barn, som lærer at læse af sin Moder i Hjemmet”, der kan man være mer fri og ubundet av regler. Feragen argumenterer som vi ser for at en ikke kan benytte samme metodikk hjemme som på skolen. Samtidig verdsetter han hjemmenes bidrag til leseopplæringa gjennom å støtte morens arbeid med å lære Karen å lese.

Dette synspunktet finner vi igjen i Feragens senere arbeider. I en metodikkbok han gav ut i 1905: *Smaaskolen, dens lærefag og deres behandling* (Feragen, 1905) heter det at det barna bringer med seg hjemmefra er “af ikke lidet værd” (op.cit., s. 10), barna har lært sitt morsmål “til udtryk for de tanker og forestillinger, som de kan ha”. De har lært navn på ting, “og de har af sine forældre eller ældre søskende lært at stave og læse lidt, vistnok efter den gamle stavemaade, som vi her i landsskolen af denne og andre grunde blir nødt til at holde ved, og den er derfor ikke at foragte. Det mangelfulde ved saadan hjemmeundervisning vil skolen let kunne rette paa lempelig lidt efter lidt” (op.cit., s. 11.). I stedet for å se på hjemmenes undervisning som feilaktig og forgjeves, slik vi så hevdet ovenfor, mener Feragen at skolen skal ta utgangspunkt i de kunnskapene barnet har og bygge videre på dem. Også dette er kjente synspunkter for oss i dag, men de har som jeg har vist ovenfor ikke alltid vært det. At man skulle be foreldrene sende barna sine “ganske uforberedte i Læsning” (Smith 1849), var et syn Feragen ikke delte, men som jeg har vist ovenfor, ser han ikke ut til å ha fått med seg lærerstanden på dette punktet.

Et viktig synspunkt som Feragen målbærer i denne artikkelen, er kanskje selvsagt for oss i dag, nemlig at opplæringa bør være lystbetont:

Det første Barnet skal lære, det er at f a a L y s t til Læsningen, og det kan ikke ske, uden at den falder let; bliver Bogen en Plage for Barnet, saa at det gaar til den med Ulyst og Skræk, kan det ikke andet end gaa traat, og det er vanskeligt siden at vække Lysten igjen, Det er saa rart med det første Indtryk” (op.cit., s. 206).

Også i artikkelen fra 1858 betoner læreren at det er viktig at barnet får lyst til å lese: “Du kan tro, hun vil have moro deraf” sier han når han beskriver framgangsmåten med bokstavleken ovenfor.

Den leseopplæringa som moren beskriver, der det vanket en lusing hvis barnet så opp fra boka, framstår imidlertid ikke som særlig lystbetont. At korporlig avstraffelse var knyttet til leseopplæringa vet vi også fra andre kilder, det kan derfor være interessant å trekke inn en annen tekst fra *Den norske Folkeskole*. I et nummer fra november 1858 finner vi et lite innlegg med tittelen “Erindring om min første Underviisning i Læsning”, av den anonyme forfatteren “en Almuesmand”. Han forteller at han ble betuttet da bestefaren kom med “en simpel Haneabc” og sa at han skulle lære å lese. Det vakte bekymring hos seksåringen av flere grunner. En ting var at det ville bli mindre tid til lek, men “Desuden havde jeg den besynderlige Formening, det husker jeg godt, at man aldrig kunde lære at læse, uden at Riset maatte være tilstede.” Dette skyldes at han hadde sett at en nabokone “bestandig lagde Riset paa Bordet, naar hun skulde undervise sine 2 Smaapiger” (Almuesmand, 1858, s. 367). Redaktøren av *Den norske Folkeskole* har en begrunnelse for hvorfor han har trykket denne lille erindringen. Den forteller ikke noe nytt sier han, men det “tjener til atter at paapege den haarde urigtige Fremgangsmaade, hvormed saa mange Forældre og Lærere mene at p a a t v i n g e Børnene Dygtigheder og Kundskaber” (ibid.). Dette mener redaktøren er aller siste utvei; “naar de venlige og kjærlige Midler ere forsøgte længe, længe f o r g j æ v e s, tør man ty til et saadant Middel som at lade det en Øie hvile paa Bogstavet, som skal læres, og det andet paa Riset, som skal tugte. Isandhed en afskrækkende, men desværre ikke ualmindelig Methode!” heter det i redaktørens tillegg, og vi kan vel gjette på at det er Feragen som står bak dette utsagnet. I alle fall er det et synspunkt Feragen delte. I artikkelen “Om Belønning og Straf paa Skolen” argumenterer han for at korporlig straff har “noget Dyrisk ved sig”, den skal anvendes sjelden og kan bare aksepteres “ved grove Overtredelser, og først da, naar al anden Tugtelse forgieves er anvendt (Feragen, 1854, s. 154). Korporlig avstraffelse i skolen ble for øvrig ulovlig først med *Lov om Folkeskolen* i 1936.

OPPSUMMERING

Artikkelen “Den første Underviisning i Læsning” skriver seg inn i datidens debatt på flere måter. Når det gjelder leseopplæringsmetoder, er nok ikke Feragen noen foregangsmann, så seint som i 1905 sier han som vist ovenfor, at stavelsesmetoden må brukes i allmueskolen, og han ivrer ikke for samtidig lesing

og skriving i begynneropplæringa, selv om han også interesserte seg for skriveopplæring og gav ut *Øvelsesbog i Læsning af Haandskrifter* i 1861 (Jahr 2018, s. 198 ff). Hans tanker om tilnærmingen til lesing er imidlertid på flere måter moderne og peker framover. Først og fremst gjelder det hans påpeking av at leseopplæringa bør ta utgangspunkt i andre tekster enn den tradisjonelle katekisme-abcen med de religiøse tekstene. Dessuten kunne en gi leseopplæring uten å bruke en abc-bok, og en kunne benytte alternativer til abc-boka. Dette er et synspunkt som framstår som svært framtidsrettet, noe Romøren også påpeker i sin artikkel om “Den første Undervisning i Læsning”, hvor han også trekker linjer til 1980-årenes leseopplæring (Romøren 1989, s. 159). I det hele er poengteringen av at tekstene i leseopplæringa skulle benytte seg av ord og begreper som elevene kjente og kunne forbinde noe med, verd å merke seg. Et annet moment som peker framover mot en mer moderne leseopplæring, er vektleggingen av leselyst og lek med bokstaver og med språket. Vi kan også ta med Feragens betoning av, og tro på samarbeidet med hjemmene. Dette er velkjent fra mye av det Feragen skrev, og artikkelen “Den først Undervisning i Læsning” framstår som en direkte konkretisering og metodisk tilrettelegging av dette, også fordi den så tydelig har både foreldre og lærere som målgruppe. Sett med nåtidas briller er det også verd å trekke fram den evnen som forfatteren har til å se det å lære seg lesekunsten fra et barneperspektiv. Det var neppe et typisk trekk ved leseopplæringa slik den ble gitt rundt 1860.

LITTERATUR

- En Almuesmand. (1858). Erindring om min første Underviisning i Læsning. *Den norske Folkeskole*, Nr. 22 (15. November), 367.
- Feragen, A.M. (1854). Om Belønning og Straf paa Skolen. *Den norske Folkeskole*, Nr. 5, November 1854 (Tredie Aargang 1854–1855), 129–36.
- Feragen, A.M. (1856). *Regne-ABC: eller Opgaver af de fire Grundregningsarter med ens- og uensbenævnte Tal tilligemed korte Vink til praktisk Tavleregning for de første Begyndere*. Christiansand: Trykt paa K.C. Grøntofts Forlag.
- Feragen, A.M. (1858). Den først Undervisning i Læsning. *Den norske Folkeskole. Tidsskrift for Lærere, Forældre og andre Opdragere*, 12, 204–7.
- Feragen, A.M. (1860). ABC med Læse- og Skriveøvelser efter en ny Methode. *Den norske Folkeskole* (1. august), 233–34.
- Feragen, A.M. (1905). *Smaaskolen, dens lærefag og deres behandling*. Kristiania: Det norske aktieforlag.
- Grøgaard, H.J. (1815). *ABC*. Christiansand: Trykt hos H.Th. Bachruds Enke.

- Haraldsø, B. (1989). 1739–1850 Det stille hundreåret: menighetsskolens tid. I B. Haraldsø (red.), *Kirke – skole – stat*, 10–43. Oslo: IKO-forlaget.
- Hofstad, G. (1872). Om Lydmethodens Indførelse i Almueskolen. Et Foredrag, holdt paa Lærermøde paa Hamar. *Den norske Folkeskole*, 13. April, 113–114.
- Instruction For Degne, Klokkere Og Skoleholdere paa Landet i Norge, (1739).
- Jahr, E.H. (2018). *Skolemesternes konge Andreas M. Feragen*. Oslo: Novus forlag.
- Kildal, S. (1804). *Øvelse-Bog til Bogstav-Kjendskab, riktig Staven og Retlæsning, bestemt til Vejledning for Forældre og Ungdomslærere, som ville komme deres vigtige Kald ihu; at anføre Børn paa en fornuftig Maade til at læse, tænke og frygte Gud. Til Brug med Drængebørn. Andet forbedrede og omarbejdede Oplag*. Bergen: Trykt i Hs Kongel. Majests. privilegerede Bogtrykkerie hos R. Dahls Efterleverske.
- Lindmark, D. (2004). *Reading, Writing and Schooling. Swedish Practices of Education and Literacy, 1650–1880*. Umeå: Umeå Universitet.
- Lov om Almueskolevæsenet paa Landet, (1860).
- Qvam, P. (1852). *Methodisk ordnet ABC med Forskrifter og veiledende Bemerkninger*. Trondhjem: Forlagt af og tilkjøbs hos Udgiveren. Trykt hos W. Kirkgaard.
- Romøren, R. (1989). Nye lesemetoder før og nå. I R. Harbo, B.J. Monstad, & H.K. Solm (red.), *Ansvar, kunnskap og vekst: Kristiansand lærerhøgskole 1839–1989*, 151–62. Kristiansand: Kristiansand lærerhøgskole.
- Schønheyder, L.W. (1854). *To-Skillings Læsebog for Almueskolen. ABC med Stave- og Læseøvelser*. Christiania: P.T. Mallings Forlags-Boghandel.
- Skjelbred, D. (1995). “Naar Hanen glad og munter galer...” Litt om hanesymbolet i norske abc-bøker”, *Skolen 1995–96. Årbok for norsk utdanningshistorie*, 12–18.
- Skjelbred, D. (1999). “– de umisteligste Bøger”: en studie av den tidlige norske abc-tradisjonen. Oslo: Faculty of Arts Unipub.
- Skjelbred, D. (2010). *Fra Fadervår til Facebook. Skolens lese- og skriveopplæring i et historisk perspektiv*. Bergen: Fagbokforlaget/Landslaget for norskundervisning.
- Skjelbred, D., Askeland, N., Maagerø, E., & Aamotsbakken, B. (2017). *Norsk lærebokhistorie Allmueskolen - folkeskolen- grunnskolen 1739–2013*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Smith, L. ([1849]). *Skrive- og Læse-ABC med Billeder* Trondhjem: Litograf Urbye og Udgiveren.

Sukkestad, O. (1955). *Lese og skrive Kort rettleiing i den første morsmålsopplæringen*. Oslo: Fabritius & Sønners Forlag.

INNSIKT I BARNESINNET SOM GRUNNLAG FOR UNDERVISNING OG OPPDRADELSE

Om røttene til Feragens pedagogiske program

Ragnar Thygesen

I boka *Hjem og Skole: et Ord til Forældre om deres og Skolens fælles Gjerning: Børnenes Opdragelse og Undervisning*, som kom ut i 1875, henvender Feragen seg til foreldre og lærere med gode formaninger om hvordan barn best kan oppdras og undervises.

Etter noen innledende betraktninger, innenfor en from kristelig ramme, om menneskets sjel eller ånd, skriver han at:

Sjelen kan altså erkjenne eller forstå, føle og ville, og det er disse virkeområder vi alminneligvis kaller forstand, følelse og vilje. Hos barnet ytrer forstandsvirksomheten seg senest, viljen og følelsen derimot tidligere.

Disse tre virkeområdene videreutvikler han så i form av en rekke underkategorier, som ligger til grunn for pedagogiske refleksjoner.

Det er ikke mulig for meg innenfor den korte tidsrammen jeg har til rådighet, å gå gjennom hele dette pedagogiske programmet; det ville minst ta en hel dag. Interesserte kan lese boka, som i sin helhet kan lastes ned fra Nasjonalbiblioteket – eller lånes i papirutgave.

Et spørsmål som leseren av boka naturlig stiller seg, er om Feragen har tenkt ut dette selv eller om han byg-

Ragnar Thygesen

*Professor emeritus,
Universitetet i Agder*

ger på andre. Problemet er at han ikke oppgir en eneste referanse. Jeg har derfor drevet litt detektivarbeid for å finne fram til de kilder han sannsynligvis har brukt.

Den åndelige oppdragelsen må altså forholde seg til barnets viljesliv, følelsesliv og erkjennelsesliv, dvs. fornuft og forstand.

Når han redegjør for *viljeslivet*, skriver han at “I den spede alder, da barnet ennå ikke er i stand til at prøve og velge, er dets vilje ikke fri; det følger blindt hen sine naturlige drifter, der til dels er sanselige, dels aandelige....”

Og så går Feragen inn i en grundig analyse av en rekke slike drifter og utleder mange pedagogiske råd:

Selvoppholdelsesdriften
Virksomhetsdriften
Etterligningsdriften
Selskabsdriften
Æresdriften
Eiendomsdriften

Derneft tar han for seg *følelseslivet*, og skriver:

“Følelse kalles den bevisste sjelsvirksomhed, hvorved vi fornemmer inntrykk av det, som omgiver oss eller virker på oss gjennom sanserne, så at vi derved føler oss vel ved eller ilde tilmode, settes i en behagelig eller ubehagelig sinnstemning.”

De følelser han retter oppmerksomheten ved, er:
Følelsen for det, som er fagert og ophøiet
Den religiøse Følelse
Følelse for Sandhed og Ret
Følelse for andres Nød
Eiendommelige Følelestilstande eller Grundsteminger

I tillegg til disse kategoriene opererer Feragen med det han benevner *Eiendommelige Følelestilstande eller Grundsteminger*, og han redegjør for fire særtegn på ulike sinnstemninger, som er:

Lettblodig
Koldblodig
Varmblodig
Tungblodig

Det tredje virkeområdet er *erkjendelseslivet* eller forstand og fornuft. Feragen skriver her om:

... hvorledes vi gjennom sansningen kan oppfatte inntrykkene, danne oss forestillinger og ved tenkeevnen eller forstanden ordne, adskille og binde sammen disse forestillingene, så vi derved kan få hva vi kaller et fullt begrep om sagen eller tingen, samt om hvorledes hukommelse og inbildningskraft kan komme oss til hjelp.

Underkategoriene her er:

Forestillingsevne
Hukommelsesevne
Innbildningskraft
Tænkeevne
Dømmekraft
Slutningsevne. Fornuft

Jeg vil nå prøve å kaste lys over noen av elementene i Feragens pedagogiske program, med andre ord få fram i dagen noen av de hovedkildene han trolig har forholdt seg til.

“Allerede de gamle grekere” er en velkjent åpningssetning i mange skolestiler. I vårt tilfelle stemmer det også; allerede i den greske oldtiden skjelnet man mellom forstand og vilje som en sjels to bestanddeler. Først i forholdsvis nyere tid ble denne todelingen erstattet med en tredeling, i det man føyde til følelsen som et tredje element. Det var i siste del av det 18. århundre at denne tredelingen ble alminnelig brukt, og det er mye som tyder på at det var Jean-Jacques Rousseaus skrifter som bevirket dette. Forstand ble etter hvert erstattet av erkjennelse. Vi får altså da inndelingen i erkjennelse, følelse og vilje.

Det synes egentlig litt merkelig at man ikke lenge før hadde fått det tredje elementet, følelsen, med i oppstillingen. Allerede i oldtiden opererte man nemlig med tredelingen det sanne, det skjønne og det gode, og denne inndelingen ligger så nær den psykologiske tredelingen at det var rimelig om modellene fulgte hverandre: Gjennom erkjennelsen kommer vi i et forhold til det sanne, ved følelsen til det skjønne og ved viljen til det gode.

Disse tre, la oss kalle dem virksomheter, kan kortfattet beskrives på denne måten:

Erkjennelseslivet er den delen av sjelsvirksomheten der vi mottar inntrykk fra omverdenen og bearbeider disse inntrykkene. Viljeslivet er våre reaksjoner på påvirkningene fra omverdenen. Samtidig som vi er opptatt med disse to

virksomhetene, foretar vi en vurdering, ettersom sjelstilstanden gir oss behag eller ubehag – dette er følelsenes innhold.

Hvor finner vi så røttene til Feragens pedagogikk? Hvilke ideer må han ha hatt som grunnlag for sitt program, og hvem var det som utviklet dem?

Jean-Jacques Rousseau var et lysende fyrtårn i opplysningstidens Europa.

Rousseau kritiserte samtiden for dens manglende respekt for barnet *som barn*. I stedet for å la barnet få være kun barn, behandlet man det som en minivoksen som raskest mulig skulle tilegne seg de voksnes egenskaper og ferdigheter, og bli nyttig arbeidskraft for familie og samfunn. Rousseaus store fortjeneste var at han anerkjente at barndommen har sin egen verdi. En følge av dette synet var hans krav om at oppdragelsen måtte ta utgangspunkt i barnets egne erfaringer og lærelyst.

“Man kjenner ikke barndommen,” skriver Rousseau, “og jo lenger man går med de feilaktige ideene man har om den, desto mer forviller man seg. De lærdeste holder fast ved det som er viktig for mennesker å kunne, men uten å ta hensyn til hva et barn er i stand til å lære. Alltid leter de etter den voksne i barnet, men uten å tenke på hva et barn er før det blir voksent. Det er først og fremst dette spørsmålet jeg har viet meg til.”

“Respekter barndommen!” var Rousseaus varselrop.

Rousseaus berømte bok *Emile*, som første gang utkom i 1762, symboliserer mer enn noe annet pedagogisk verk opplysningstidens pedagogikk, og som ansporer til interesse for barnesinnet.

Jeg kan ikke gå i detalj her, men vil trekke fram noen av Rousseaus ideer og prinsipper:

- Barnet utvikler seg gjennom flere stadier, og ulike former for opplæring passer til hvert av dem.
- Det som bør bestemme læringsinnholdet i undervisningen og oppdragelsen, er innsikt i elevens “nature” – altså vesen, sinn, karakter – på hvert utviklingsstadium. Derfor må pedagogen/oppdrageren kartlegge de forskjellige fysiologiske og psykologiske stadiene som barnet gjennomgår fra fødsel til moden alder.
- Anerkjennelse for at individer er forskjellige innenfor det enkelte stadium; følgelig må undervisningen individualiseres. “Every mind has its own form.”
- Betydningen av at elevene utvikler forestillinger og oppfatninger selv, dvs. at de får anledning til å forstå verden på sin egen måte.

Den neste ruvende personligheten jeg vil trekke fram, er Immanuel Kant. Hans filosofi har hatt stor virkning på pedagogikken, og etter å ha lest hans

bok *Om pedagogikk*, som kom ut i 1803, er jeg ikke i tvil om at Feragen kunne sin Kant.

Kant var dypt påvirket av Rousseaus syn på menneskets natur og kravet om at oppdragelsen måtte ta utgangspunkt i barnets erfaringer og lærelyst. *Om pedagogikk* var et svar på de utfordringer Kant så med hensyn til oppdragelse, skole og utdanning. Rousseaus innflytelse er uten tvil betydelig i store deler av boka. For eksempel skriver Kant om den manglende evne til å skjelle mellom barn og voksne på riktig måte: “Med hensyn til dyktighet og klokskap må alt tilpasses alderen: skikket på barnets vis, klok og godmodig på barnets vis....”.

I boka beskrives oppdragelse og dannelse i fire trinn, men Kant presenterer ingen stadieteori; vi befinner oss før utviklingspsykologiens tid. Trinnene kan snarere oppfattes som didaktiske *loci* eller steder, der innhold og metode vurderes etter deres betydning i oppdragelsen.

Kant bruker tredelingen erkjennelses-, viljes- og følelseslivet, som vi også finner hos Feragen, og han sier at all sjelsvirksomhet kan henføres til disse tre, og at de ikke kan avledes av en enkelt sjelsevne.

Menneskets erkjennelsesevner, sier Kant, er fornuft, dømmekraft og forstand, sansning og innbilningskraft, det vil si menneskets samlede og samvirkende tenke- og sanseevner. Disse skal være kritisk instans og rettesnor for dets sannhetssøken.

Han fokuserer i særlig grad på dømmekraften og understreker at viddet leverer kun dumheter hvis ikke dømmekraften kommer i tillegg. Dømmekraften viser hvordan man bør bruke forstanden. Den er påkrevd for å forstå hva man lærer og sier, for ikke bare å etterplapre noe uten å forstå det. Forstand er erkjennelse av det allmenne. Dømmekraft er bruk av det allmenne på det spesielle. Fornuft er evnen til å innse sammenhengen mellom det allmenne og det spesielle.

Et viktig element i denne sammenheng er hukommelsen, som man må kultivere tidlig, men parallelt med den må man også kultivere forstanden. Forstanden kan man til å begynne med praktisk talt også forme passivt ved å bruke eksempler på regler, eller omvendt ved å finne regler for det enkelte tilfellet. Det er interessant å lese hvor detaljert han er i sine råd:

Hukommelsen kultiveres

- 1) Ved å huske navn i fortellinger
- 2) Ved lesing og skriving. Lesing må imidlertid innøves ut fra minnet og ikke gjennom staving
- 3) Gjennom språkene, som først må presenteres for barna gjennom lytting før de overhodet leser noe

Hva så med følelses- og viljeslivet?

I lang tid har psykologien undersøkt visse alminnelig forekommende mennesketyper og beskrevet dem i form av skjemaer. Et svært gammelt forsøk på dette finner vi i læren om de fire temperamentene, som også Feragen inkluderer i sin modell. Denne læren skyldes en lege ved navn Galen, som døde i år 199 etter Kristus. Betegnelse han brukte, stammer fra den tids legevitenskap og er uttrykk for den forestilling at det er væskenes sammensetning i et menneskes kropp som er avgjørende. Selv om denne oppfatningen etter hvert ble forlatt innenfor medisinen, har man opp gjennom århundrene brukt firedelingen som betegnelse på mennesketyper i psykologisk forstand, i det man har tatt hensyn til egenskaper ved følelseslivet og viljeslivet. Jeg tar her utgangspunkt i den beskrivelse av temperamentene som Kant har i sin *Antropologi*, som kom ut i dansk oversettelse i 1802, og peker på noen hovedpunkter.

Det sangvinske temperament hos den som har et lett blod:

Den sangvinske er ubekymret og er alltid optimistisk, alt tillegger han stor betydning i øyeblikket, for i neste øyeblikk å ikke gidde å tenke mer på det. Han lover gjerne ærlig og oppriktig, men er ikke ordholden ettersom han ikke har tenkt grundig igjennom om han vil være i stand til å holde det. Vanligvis er han ikke noe ondt menneske, men en synder som vanskelig lar seg omvende; ikke fordi han ikke føler anger for å ha syndet, men fordi angeren ganske fort glemmes.

Det melankolske temperament hos den som har et tungt blod:

Den melankolske tillegger alt som angår ham selv, stor betydning; over alt støter han på noe som gir grunn til bekymring, og han retter først oppmerksomheten mot vanskelighetene. Den sangvinske håper på et godt resultat fordi han tenker overfladisk, mens den melankolske tenker dypt. Den melankolske har vanskelig for å love noe ettersom å holde ord er svært viktig for ham. Imidlertid er evnen til å holde ord ikke blant hans typiske kjennetegn.

Det koleriske temperament hos den som har et varmt blod:

Det sies om kolerikeren at han er hissig; han gnistrer raskt, men så snart motparten gir etter, formildes han snart. Han kan bli sint, men bærer ikke hat, og gir en fort etter for ham, elsker han en. Han er rask, men ikke utholdende. Han er energisk, men gjør helst ikke arbeidet selv ettersom han mangler utholdenhet. Han vil helst være leder og gi befalinger til andre, som må gjøre arbeidet.

Det flegmatiske temperament hos den som har et kaldt blod:

Flegma som svakhet er hang til uvirksomhet. Flegma som styrke er derimot egenskapen å være utholdende, om enn man kommer langsomt i siget. Den som har en god porsjon flegma i sin sinnsblanding, blir langsomt varm, men holder varmen lenger. Han blir ikke lett sint; han tenker først gjennom om

han skal bli sint. Den koleriske kan bli rasende på ham fordi han ikke greier å bringe ham ut av hans kaldblodige likevekt.

At det er blodets ulike varmegrad eller hvor lett eller raskt det flyter rundt i årene, som Kant uttrykker det, som betinger et menneskes psyke, var altså en forestilling som hjalp Feragen til å forstå barnesinnet og som bar en del av grunnlaget for hans pedagogikk.

Det er umulig å dokumentere, men det er grunn til å tro at Feragen også kjente til en større avhandling om driftene og deres påvirkning på menneskets handlingsliv. Jeg tenker på *Bidrag til Læren om Drifterne* fra 1827 av J. P. Mynster. Mynster nevner blant annet virksomhetsdriften, som har forskjellige underavdelinger, f. eks. vitedriften eller kunnskapsdriften. Den omfatter alt like fra nysgjerrighet til den ivrigste og høyeste streben etter å trenge inn i tilværelsens gåter. En beslektet drift er meddelelsesdriften, som bare kan tilfredsstilles ved at man meddeler den kunnskap man har tilegnet seg, til andre mennesker.

Tilbake til Kant igjen.

Kant var godt orientert i tiden. Kurstittelen på hans første forelesningsserie i pedagogikk ved universitetet i Königsberg i Øst-Preussen, der han var professor, var *Scolastico-practicum über Basedows Methodenbuch*, og viser hvor Kant fant faglig støtte for sine synspunkter. Johann Bernhard Basedow (1724–1790) utga *Das Methodenbuch für Väter und Mütter der Familien und Völker* i 1770. Basedow ble berømt i det tyske området etter at han i desember 1774 fikk private midler til å starte det såkalte *Philanthropinum* i Dessau. Filantropinet var inspirert av opplysningspedagogikken og var sterkt kritisk til den tradisjonelle skolens mål og metoder – de ville pugget og spanskrøret til livs. I stedet hadde de en sterk tro på barnets utviklingsmuligheter og skapende evner. Filantropinet var en internatskole som la vekt på anskuelsesundervisning med innslag av lek og bevegelse, elevvirksomhet og samarbeid mellom lærere og elever. Skolen var viden kjent og til inspirasjon for pedagoger i flere land, og det er ikke usannsynlig at også en skolemester her på berget var kjent med denne reformpedagogiske skolen og med Basedows skrifter.

Felles for Rousseau, Kant og reformpedagogene ved *Philanthropinum* var at de anerkjente *barndommens egenverdi*, tok *barnets perspektiv* i sin tenkning om oppdragelse og undervisning. Kort sagt: de forfektet en pedagogikk på *barnets premisser*. I denne tradisjonen stod også vår egen Andreas Martinus Feragen.

VEDLEGG

Slik ser Feragens oppsett over den åndelige oppdragelsen ut:

Den aandelige Opdragelse

Villielivet

Selvopholdelsesdriften

Virksomhetsdriften

Etterligningsdriften

Selskabsdriften

Æresdriften

Eiendomsdriften

Føleleslivet

Følelsen for det, som er fagert og ophøiet

Den religiøse Følelse

Følelse for Sandhed og Ret

Følelse for andres Nød

Eiendommelige Følelestilstande eller Grundsteminger

Erkjendelseslivet eller Forstand og Fornuft

Forestillingsevne

Hukommelsesevne

Indbildningskraft

Tænkeevne

Dømmekraft

Slutningsevne. Fornuft

KILDER

Basedow, J. B. (1770) *Das Methodenbuch für Väter und Mütter der Familien und Völker*. Selbstverlag. Altona und Bremen.

Boyd, W. (1956) *Émile for Today. The Émile of Jean Jaques Rousseau selected, translated and interpreted by William Boyd*, London: Heinemann.

Byskov, J. (1939) *Sjælelivet*. København.

Doyle, M. E. & Smith, M. K. (2007) Jean-Jacques Rousseau on education. *The encyclopaedia of informal education*. <http://www.infed.org/thinkers/et-rous.htm>. Last update: January 07, 2013.

- Feragen, A. M. (1875) *Hjem og Skole: et Ord til Forældre om deres og Skolens fælles Gjerning: Børnenes Opdragelse og Undervisning*. Kristiansand.
- Kant, I. (1798) *Anthropologie in pragmatischer Hinsicht*. Herausgegeben und eingeleitet von Wolfgang Becker, Nachwort von Hans Ebeling. Reclams Universal-Bibliothek Nr. 7541 [4], Stuttgart 1983. Norsk oversettelse ved Øystein Skar, 2012. Pax.
- Kant, I. (1803) *Über Pädagogik*. Utgitt av D. Friedrich Theodor Rink, Königsberg, hos Friedrich Nicolovius. Norsk oversettelse ved Bjarne Hansen, 2016: *Om pedagogikk*. Aschehoug.
- Mynster, J. P. (1827) *Bidrag til Læren om Drifterne*.
- Rousseau, J.-J. (1762) *Émile*, London: Dent (1911 edn.) Translated and annotated by Allan Bloom (1991 edn.). London: Penguin.

ANDREAS FERAGEN

Tale i Holt kirke 22. juli, 2018

Fra jubileumsmarkeringen i Tvedestrand og Holt
21.–22. juli

Ernst Håkon Jahr

Da Andreas Feragen begynte som lærer og kirkesanger i Holt, var han nygift og ennå ikke fylt 28 år. Han gikk av fra disse stillingene da han var 93 og et halvt. Han hadde en ufattelig lang arbeidsdag. Feragen var født rett etter napoleonskrigene og han levde nesten til første verdenskrig. Bare noen måneder etter at han gikk av, døde han, og menigheten og bygda kunne bare ikke forstå det. For dem var Feragen evig, han hadde bestandig vært der, følte de. Prester, proster og biskoper kom og gikk, kirkesanger Feragen blei. Noen av de første elevene han hadde da han kom til Holt, var blitt oldeforeldre da Feragen døde, og han underviste oldebarna på skolen før han gikk av.

En utflytta holting skrev dette i et skoleblad da Feragen døde i 1912:

Feragen er død. Hvem av oss som er født og oppvokst i Holt, kan forsone seg med det budskapet? Selv om vi visste at han var nær de 94, syntes budskapet å komme så uventet. Hans navn var et av de første kjære navn vi hørte som barn, og hver gang vi så ham, var det søndagsstemning over oss. Hans liv og virksomhet ble så fastgrodd i oss at vi betraktet det som noe vi aldri kunne unnvære. Nå er han borte, og tomrummet vil aldri fylles igjen.

Ernst Håkon Jahr holder tale i Holt kirke 22. juli, 2018.

Karen Solberg, som en måneds tid tjente hos Feragen mot slutten, blei intervjuet av historielaget i 1966. Hun fortalte da om hvor spesielt det var å få komme inn til Feragen i degneboligen ved Holtsmyra, dit vi skal seinere i dag. Lederen av historielaget, Øyvind Bjorvatn, spurte henne om det å komme inn til Feragen kanskje var omtrent som å komme inn til presten? “Å ja,” sa Karen, “det var det nok, for det var enda større. Å komme inn til Feragen var som å komme inn i ei kjerke,” sa hun.

Andreas Martinus Feragen var trønder av fødsel, men han blei holting fullt og helt, også språklig, om enn noe avslept, som folk sa. Ved sida av den krevende lærergjerninga, kirkesangertjenesten både i Holt og Tvedestrand, redaktørarbeidet i sju år i lærerbladet “Den norske Folkeskole”, lærebokskriving, misjons- og bibelselskapsarbeid, så var han i 31 år også praksislærer ved Holt seminar. Da det i 1870-åra blei snakk om å flytte lærerutdanninga fra Holt til Kristiansand, var Feragens praksisundervisning hovedargumentet for IKKE å flytte. For Feragen gjorde det klart at han ikke ville bli med til Kristiansand. Og slik blei det. Men da seminaret kom til Kristiansand, strevde ledelsen ved skolen i årevis med å få på plass ei forsvarlig praksisundervisning for lærerstudentene. Før, da seminaret var i Holt, hadde det hatt ei praksisundervisning som hele landet så hen til og lærte av.

På 1800-tallet framstod Holt som et nasjonalt kultursenter, og Feragen hadde sin store andel i det. Sammen med verkseier og historiker Jacob Aall, historiker og prest Andreas Faye, overlærer og språkreformator Knud Knudsen og andre, satte Feragen holtbygda ettertrykkelig på kartet. Alle i norsk skole den gangen visste hvor Holt var og hvilket mønster for skoleutvikling og skolekvalitet som fantes her. Holt faste skole var en idealskole som hele landet så hen til. Som det stod i et skoleblad: når Feragen har talt, var det som i antikken når Roma hadde sagt noe. Alle fulgte det Roma sa, og alle i norsk skole så hen til og fulgte Feragen. Han var en nasjonal skoleautoritet av de helt store.

Til tross for at han skrev meningsartikler og bøker om skole og pedagogikk gjennom mer enn 50 år, var han aldri involvert i stridigheter eller harde diskusjoner. Han hadde ingen uvenner, som jeg vet av. Jeg har heller ikke sett at noen har skrevet et vondt ord om han. Aldri. Han var elska av sine elever, av foreldre og foresatte, av menighetene i Holt og Tvedestrand og av kolleger over hele landet. Derfor fikk han også hederstittelen “Skolemesternes konge”. Det skal ha skjedd på et nordisk skolelærermøte, og av den svensk-norske kongen sjøl, Oscar II. I 1877 fikk han Borgerdådsmedaljen i sølv og i 1897 blei han utnevnt av kongen til ridder av 1. klasse av St. Olavs Orden for sin innsats for og i norsk skole.

Han opplevde også personlige tragedier. Elisabeth og Andreas Feragen fikk over en periode på 22 år seks barn, tre gutter og tre jenter. De tre jentene,

Anna og Kristiane som var så musikalske – Kristiane var til og med organist her i kirka i flere år – og yngstebarnet Inga, alle tre døde de uten etterkommere. Kona Elisabeth blei bare 60 år. Hver søndag så menigheten den gamle kirkesangeren gå til grava, der også hans mor var gravlagt. Etterpå skal også vi gå hen til gravstedet, som nå har fått en stein med alle navna på.

De tre guttene, eldstemann Andreas, Axel i midten – som emigrerte til Amerika – og yngstesønnen Henrik Martin, alle tre stifta familie og fikk mange barn. I dag er det ei stor slekt etter Andreas og Elisabeth Feragen i Norge og i USA. Mange av dem er vi glad for å se her i dag.

Som kirkesanger samarbeida Feragen godt med i alt fem sokneprester: Faye, Thrane, Preus, Ordning og Bærøe. Det var dramatisk da Adolf Preus plutselig døde pinseaften 1878. Dagen etter, første pinsedag, kom, som vanlig var ved høytidene, en masse mennesker til kirka. Feragen holdt da en pinsepreken fra kordøra, og menigheten sang de salmene som var satt opp og bestemt før presten døde. Samme ettermiddag kom det ilbud fra Tvedestrand til Feragen: kunne han være snill og ordne en tilsvarende gudstjeneste hos dem på andredag? Og det gjorde han selvsagt, så verken Holt eller Tvedestrand blei uten gudstjeneste i pinsa 1878 selv om soknepresten falt død om på pinseaften.

Den 1. januar 1912 tok den 93-årige kirkesangeren avskjed med Holt menighet. Ingen i kirka var uberørt da Feragen stod fram i kordøra for siste gang, slik han hadde gjort så lenge folk kunne huske. Holt kirke var nå så fast forbundet med Feragen at den ene ikke kunne tenkes uten den andre. Han holdt en tale og sa at han var blitt så glad i bygda og folket der, derfor ville han takke Gud for at han også der fikk ende sine dager.

Den 16. mai, på sjølvste Kristi himmelfartsdag og mens kirkeklokkene kalte menigheten til kirka, døde Andreas Feragen i degneboligen, der han hadde bodd helt siden han og Elisabeth som nygifte flytta inn i juli 1846. Her i kirka fikk menigheten budskapet fra prekestolen like etter. Sokneprest Bærøe meldte at Feragen var død. Like etterpå kom yngstesønnen Henrik Martin inn. Han satte seg og overvar gudstjenesten. Da den var over, gikk han fram her på golvet og holdt en tale der han takka menigheten for at den i alle år hadde tatt så godt vare på faren, for at han hadde fått lov til å være kirkesanger og lærer så lenge, og for at han hadde kunnet bo sine dager til ende i boligen ved Holtsmyra.

For alle i Holt og utover landet som kjente og var glad i den gamle kirkesangeren, var det sterkt og symboltungt at han døde nettopp på Kristi himmelfartsdag. Avisene både lokalt og i hovedstaden brakte fyldige nekrologer, skolebladene satte Feragens bilde på forsida av neste nummer. Alle leserne forstod straks hva det betydde: At skolens fremste mann i landet var gått ut av

tida. I skolebladene stod det at arven etter han var så stor at navnet Feragen aldri ville bli glemt.

Men gjennom åra legges det ofte et glemselens slør over mange av tidligere tiders bragder og prestasjoner. Slik har det også gått med Feragen og hans innsats. Det er få utover en liten kjerne som kjenner til alt han gjorde for norsk skole og alt han betydde for generasjoner av lærere på 1800-tallet, at han var en av de første som organiserte lærerne i egne foreninger, at han lærte dem at hvert barn må behandles forskjellig ut fra deres egne forutsetninger, at barn med særskilte behov måtte få undervisning etter *sine* evner og anlegg, at han alltid mente et godt forhold mellom hjem og skole var en nødvendig forutsetning for en vellykka pedagogikk og skolegang.

I år gjør vi vårt for at det Andreas Feragen stod for og betydde igjen skal bli kjent og anerkjent. Jubileumsarrangementet i går og i dag er et ledd i dette. Mange av ideene og tankene hans er i dag blitt selvsagte i skolen, og fortsatt diskuterer vi problemstillinger han reiste om bruk av karakterer og lekser, om ansvar for egen læring, om de praktiske fags plass i skolen. Å få fram Feragens tanker og ideer her vil være den beste måten å hedre hans minne på. Andreas Feragen er fortsatt aktuell og har sitt å si når det gjelder innholdet i og utviklinga av norsk skole.

ANNET

PETER TRUDGILL – DOCTOR
HONORIS CAUSA UNIVERSITY
OF BRITISH COLUMBIA, VAN-
COUVER, NOVEMBER 30, 2018

NOTHING IS MORE
IMPORTANT TO US THAN LANGUAGE

Peter Trudgill

Chancellor, President, distinguished colleagues, students, friends, family, ladies and gentlemen!

It is a very great honour to be awarded this Honorary Doctorate by the University of British Columbia.

My academic life has been devoted to the study of language and languages, so it won't surprise you to hear me say that, in my view, nothing is more important to human beings than language. It is one of the things that defines us as a species. And my theme today is that all languages and dialects, as complex creations of human societies and the human mind, are without exception worthy of respect and preservation.

All of us here today, I'm sure, agree that racism and sexism are evils that we have to fight against. But I would be very pleased if you would also agree with me that "linguicism" is, in its way, every bit as pernicious. By *linguicism* I mean prejudice towards and discrimination against people on the grounds of their accents, their dialects or their languages. It is, I suppose, equivalent to the new French term *glottophobie*. And the sad fact is that, these days, linguicism is much more publicly, and much more shamelessly, displayed than

Peter Trudgill

*Professor Peter Trudgill
gives his Dr. Honoris
Causa address at UBC,
Vancouver,
30 November 2018.*

racism and sexism ever are. People who would never dream of uttering a racist remark still think nothing of criticising other people for “speaking badly” or for having an “ugly accent”.

In the English-speaking world, people may be regarded as inferior because they say *I don't want none* rather than *I don't want any*, even though the idea that some varieties of English are – in some mysterious and never specified way – “better” or “more correct” than others has absolutely no foundation in linguistic fact. The denigration of whole groups of our fellow human beings because their grammatical structures or pronunciation are different from ours can have no more justification than the denigration of people because the colour of their skin is different from ours.

So, it's important that people working in linguistic science, as I do, should attempt to encourage everybody to think about language in a rational and unbigotted way. We should cherish the English that people use in their everyday lives – it is part of our individual identities. We should support the nonstandard dialects which most people speak, including the use of forms such as *I don't want none*, as these represent well-structured, rule-governed, mature linguistic systems. We must not give in to the tyranny of the view that the standard dialect is the only “correct” and “grammatical” version of our language. It is not – standard languages acquired their prestige through the power-base of their original speakers, not through any innate linguistic worth.

And of course, we should also oppose the unreason of pedants who attempt to impose “rules” on us which they have invented with no good justification. You know the sort of thing: you should not begin a sentence with a conjunction. Or: you should not end a sentence with a preposition. (The only correct response to this is: “why not?”.) Or: you should only say *between* for two people or entities, and for three or more you should say *among*. All of these so-called “rules” are complete nonsense.

But of course, it is very much *not* just English we need to talk about here. We have to reject the irrational linguisticism of those who say that European French is superior to Canadian French; or that Mandarin Chinese is superior to Cantonese or Hokkien Chinese; or that French and English are superior to indigenous Canadian languages.

In fact, our most important task is to cherish and protect and encourage the maintenance of the vast majority of languages in the world which are currently endangered. Most languages around the world today are spoken by small or even very small groups of people. They are threatened with language death by major killer languages, such as English, French, Chinese, Spanish, Portuguese, Russian, Swahili, and Arabic. And of course, amongst these endangered languages we have to include the indigenous First-Nations languages of British

Columbia. It is therefore very gratifying to note that here at the University of British Columbia you have a distinguished band of scholars who are working together with local communities to record, analyse, describe, teach, sustain, encourage and revitalise your own native languages. This is vitally important work. So I am very happy indeed to have been awarded an honorary degree by the university which is undertaking this crucial task.

You can be justifiably proud of what you have achieved today. But try, too, to be proud of your languages, your dialects, your accents – whatever they may be.

BIDRAGSYTERE

De enkelte bidragenes forfattere er, i alfabetisk rekkefølge:

Elsa Almås	elsa.almas@uia.no
Esben Esther Pirelli Benestad	esben.esther@uia.no
Ida Bull	ida.bull@ntnu.no
Michael Custodis	michael.custodis@uni-muenster.de
Joachim Dorfmueller	joachim.dorfmueller@gmx.de
Iris Nguyen Duy	iris.nguyen-duy@uia.no
Hans Herlof Grelland	hans.grelland@uia.no
Thor Einar Hanisch	thor.e.hanisch@uia.no
Ernst Håkon Jahr	ernsthakon.jahr@uia.no
Årstein Justnes	arstein.justnes@uia.no
Christian Kersten	christian.kersten@sshf.no
Jan Kløvstad	jan.klovstad@nordeninfo.no
Halvor Knutsen	halvor.knutsen@hi.no
Mohammad Azam Mansoor	mohammad.a.mansoor@uia.no
Karl-Heinz Frank Reichert	frank.reichert@uia.no
Robin André Rolfhamre	robin.rolfhamre@uia.no
Dagrun Skjelbred	dagrun.skjelbred@usn.no
Leiv Storesletten	leiv.storesletten@uia.no
Sigbjørn Sodal	sigbjorn.sodal@uia.no
Ragnar Thygesen	ragnar.thygesen@uia.no
Peter Trudgill	peter.trudgill@unifr.ch
Jacek Witkoś	mjacek@amu.edu.pl
Margrethe Wold	margrethe.wold@uia.no
Anna Zaytseva	anna.zaytseva@uia.no

FOTOGRAFER

Olav Breen
Jørgen Gommæs, Det kongelige hoff
Inger og Ernst Håkon Jahr
Kari T. Vigmostad Hanisch
Jan Kløvstad

*Agder Vitenskapsakademi takker Universitetet i Agder og Rasmussen-
gruppen AS for økonomisk støtte til akademiets arbeid med å fremme
vitenskapelig virksomhet på Agder og forståelse for vitenskapens betyd-
ning i landsdelen.*

Gled deg over Agders kultur på
agderkultur.no

*Kulturportalen som produseres i samarbeid med Seniorsentrene ved
Universitetet i Agder med Agder Vitenskapsakademi som domeneeier.*

*Agderkultur.no er støttet av Arendal kommune, Kristiansand kommune,
Aust-Agder fylkeskommune, Vest-Agder fylkeskommune og Spareskillingsbankens
Skillingsfond.*